

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кафедра теорії та історії держави і права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «МІЖНАРОДНЕ ПРАВО»

Для курсантів факультету
підготовки фахівців для
підрозділів органів досудового
розслідування

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Філянiна Л.А.** – старший викладач кафедри теорії та історії держави і права факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Марчук М.І. завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент,

Лабенська Л.Л. доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету, к.ю.н.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри теорії та історії держави і права факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності

«29» липня 2016 р.,
протокол № 23

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. . Поняття, система, функції, джерела міжнародного права та їх характерні особливості	7
2. . Поняття, види та характерні риси основних принципів міжнародного права.....	16

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України. Про правонаступництво України від 16 липня 1990 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю на взаємна правова допомога. (книга перша). / збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. Київ, 1996.
3. Декларація про принципи міжнародного права, яка стосується дружніх відносин та співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН від 24.10.1970 р. // www.rada.gou.ua
4. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничества в Европе от 1 августа 1975 г. 1 часть. // www.rada.gou.ua
5. Декларация о неприменении силы или угрозы силой во взаимоотношениях между государствами-участниками Содружества Независимых Государств // Голос Украины. – 1992. – 25 марта. С.2.
6. Закон України “Про правонаступництво України” від 16 липня 1990 р.// Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). // Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с. // Відомості ВР України 1991 № 46.
7. Угода про співдружність незалежних держав. // Правові джерела України – 1994
8. Венская Конвенция о праве международных договоров от. 23 мая 1969 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелкв - № 3-е изд., перераб. и допол. – М.: 2000 – 824 с.
9. Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении государственной собственности, государственных архивов и государственных долгов от 8 апреля 1978 г. // Международное право в документах: Учеб. пособ. / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.
10. Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении договоров от 23 августа 1978 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник

документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.

11. Статут ООН від 26.06.1945 р. // Международное право в документах: Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.

12. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.90 р. // www.rada.gov.ua

13. Устав Содружества Независимых Государств от 22.01.1993 г. // Международное право в документах: Учеб. пособ. / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Ампар К.А. Политика двойных стандартов в отношении Косово и непризнанных республик на постсоветском пространстве // Современное право: Новое в российском законодательстве: обзоры, комментарии, практика. - 2007. - № 4. - С. 116-120.

2. Андрейченко С.С. Концепція атрибуції поведінки державі в міжнародному праві : монографія / С. С. Андрейченко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - Одеса : Фенікс, 2015. - 570,

3. Білер Г. Дмитрієв А. Вестфальський мир 1648 р. (до 350-ї річниці договорів). – К., 1998.

4. Білоріцький Г.О. Особливості національної імплементації норм Міжнародного права: світовий досвід і практика держави Ізраїль // Часопис Київського університету права. – 2005. - № 2.

5. Васюренко А.О. Юридичні наслідки порушення міжнародно-правової заборони застосування сили : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Васюренко Аліна Олегівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015. - 20 с.

6. Задорожний А.В. Российская доктрина международного права после аннексии Крыма : монография / Задорожний Александр Викторович ; Укр. асоц. междунар. права, Ин-т междунар. отношений Киев. нац. ун-та им. Тараса Шевченко, Каф. междунар. права. - Киев : К.И.С., 2015. - 143 с.

7. Задорожній О.В. Анексія Криму - міжнародний злочин : монографія / Задорожній Олександр Вікторович ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. - Київ : К.І.С., 2015. - 572 с.

8. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія / Задорожній Олександр Вікторович ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. - Київ : К.І.С., 2015. – 712 с.

9. Захаров В.А. Проблемы суверенитета Мальтийского ордена и его международно-правовое положение // Современное право: Новое в российском законодательстве: обзоры, комментарии, практика - 2007. - № 4. - С. 107-115

10. Каламкарян Р.А. Принцип добросовестности и принцип взаимности как основание института эстоппель. // Государство и право. 2000. - № 8.
11. Каламкарян Р.А. Эстоппель как институт международного право // Юрист-международник. – 2004. № 1.
12. Каламкарян Р.А. Эстоппель как отдельный принцип международного права. // Государство и право. - 2001. - № 4.
13. Кирилюк Н.В. Особливості реалізації принципу суверенної рівності держав у сучасному міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Кирилюк Наталія Василівна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2014. - 18 с.
14. Матіяшек Л.Б. Розпад Радянського Союзу та правонаступництво в ООН: правовий принцип чи політична необхідність? // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2005. - № 5.
15. Мельничук И.П. Актуальные аспекты правопреемства в международном праве (на примере государственной собственности бывшего Союза ССР за рубежом) // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / Ред. В.В. Гриб. - 2007. - № 1. - С.18-22.
16. Месхія О.Н. Міжнародно-правові механізми реалізації принципу міжнародного співробітництва в сучасному міжнародному праві (на прикладі співробітництва України та Грузії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Месхія Олександр Нодарович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - Київ, 2015. - 20 с.
17. Міжнародне право : словник-довідник / [С. М. Перепьолкін, Т. Л. Сироїд, Л. А. Філяніна] : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Сироїд Т. Л. - Харків : Юрайт, 2014. - 403 с.
18. Міжнародне право ХХІ століття: сучасний стан та перспективи розвитку : [колект. моногр.] / [М. М. Микієвич та ін. ; за ред. М. М. Микієвича]. - Л. : Піраміда, 2013. - 319 с.
19. Плотніков О.В. Вплив міжнародних судових органів на фрагментацію міжнародного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Плотніков Олексій Вікторович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2013. - 16 с.
20. Сірант ММ. Міжнародне публічне право. Схеми та дефініції : [навч. посіб.] / Мирослава Сірант ; Нац. ун-т «Львів. політехніка», Навч.-наук. Ін-т права та психології. - Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. - 215 с.
21. Сокурєнко О. Становлення України як суверенного суб'єкта міжнародних відносин (1990-1991 рр.) // Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал. - 2007. - № 8. - С. 155-160.
22. Тимченко Л.Д. Правопреемство государств: опыт конца XX века. Уч. Пособие. Харьков: Ун-т внутренних дел.
23. Форманюк В. В. Поняття та види локальних нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Форманюк Валентин Васильович ; Міжнар. гуманіт. ун-т. - О., 2013. - 18 с.

24. Чаплук О.І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення національної та міжнародної правотворчості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Чаплук Оксана Іванівна ; Нац. акад. внутр. справ. - К., 2013. - 20 с.

25. Шкуратенко О. Міжнародне визнання України через виборювання права членства в ООН. // Право України 2001 № 12 с. 142.

26. Щокін Ю.В. Міжнародно-правовий звичай: сучасні проблеми, теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Щокін Юрій Вадимович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - 39 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Розкрити поняття, систему та особливості міжнародного публічного права, його ознаки, функції, предмет і об'єкт міжнародно-правового регулювання, основні принципи закріплені в Статуті ООН та інших міжнародно-правових актах, надати класифікацію міжнародно-правовим нормам за їх видами, об'єктами, колом суб'єктів співробітництва, територіальними ознаками, способами регулювання, визначити місце і роль міжнародного права у системі правового регулювання.

ВСТУП

Вивчення міжнародного права має давні традиції. Слід визнати, що на сьогодні є достатня кількість навчальної та наукової літератури з даної навчальної дисципліни котра допомагає здобувачам вищої освіти та всім зацікавленим особам розібратися з особливостями міжнародного публічного права. З набуттям незалежності Україна стала більш активним членом міжнародного співтовариства. Більшість її зобов'язань стосується підтримання міжнародного миру та безпеки в цілому, забезпеченню виконання не тільки державними органами міжнародних угод, що визнані Верховною Радою України, а фізичними особами, які проживають на території нашої держави. Водночас, процес розуміння та засвоєння положень міжнародно-правових норм ускладнений через особливості системи міжнародного права, постійну зміну кола суб'єктів, зростання ролі механізму міжнародно-правового регулювання в сферах, які ще недавно не були об'єктом міжнародного права.

Конституція України, прийнята Верховною Радою України від імені українського народу 28 червня 1996 р., закріплює ставлення держави до міжнародного права, що діє в системі міжнародних відносин. Так, у ст. 18 Конституції зазначається, зокрема, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». В лекції розглядається питання відмінності міжнародного права від національного права.

Проблема співвідношення міжнародного і внутрішнього права належить до однієї з центральних у теорії міжнародного права, здавна привертала увагу юристів різноманітних правових шкіл із багатьох країн. Ідеї

природного та римського права, погляди Г.Гроція, І.Канта, Б.Спінози та ін. зумовили значний вплив на виникнення та утвердження теорій співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права, що є актуальним і на цей час. Цим актуальним питанням буде присвячена тема лекції.

При вивченні теми «Міжнародне право як особлива система права» у питанні «джерела міжнародного права» вже велась розмова про поняття основних принципів міжнародного права. Але цю проблему ми розглядали з позиції з'ясування ролі і місця основних принципів серед джерел міжнародного права, їх відмінності від поняття «загальні принципи права». Опанування теми основні принципи міжнародного права допоможуть курсантам та студентам розібратись в складних політичних процесах які відбуваються як на території України, так і на міжнародному рівні з участю нашої досить нової держави. Основні принципи міжнародного права за своїм походженням є звичаєвими нормами. Міжнародно-правові звичаї на сьогодні не кодифіковані. Це дає можливість деяким авторам формулювати власні доктринальні принципи.

Для кожного принципу важливо встановити джерела, в яких він закріплений. Якщо принцип впливає тільки з міжнародно-правових звичаїв і не був кодифікований, необхідно підтвердити його наявність відповідною згодою держав. Згода має бути очевидною, а не такою, що «малася на увазі». Принцип повинен містити конкретні прав та обов'язки суб'єктів міжнародного права, а не формулювати політичне гасло чи завдання. Якщо основний принцип міжнародного права закріплений в міжнародному договорі, необхідний його додатковий аналіз на міжнародно-звичаєве підтвердження. Кожна норма міжнародного права (а принцип не є винятком) має свою конкретну сферу застосування, свій конкретний об'єкт правового регулювання – конкретні міжнародні, міждержавні відносини. Принцип не може регулювати відносини взагалі або систему відносин. Для регулювання системи міжнародних відносин замало можливостей системи принципів міжнародного права. Основному принципу міжнародного права властива своя сфера функціонування, свої відносини. Одні й ті самі відносини не регулюються двома принципами. Необхідно бути обережним при конструюванні нових принципів міжнародного права. Проголошення неіснуючого принципу шкідливе вже тим, що породжує хибну правосвідомість.

І. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ФУНКЦІЇ, ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЇХ ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У юридичній літературі існує величезна кількість різних визначень поняття міжнародного публічного права. Багато з них відображають філософські, концептуальні та наукові погляди тієї епохи, в яку жили їх автори. Серед сучасних українських учених найповніше дослідження походження терміна «міжнародне право» належить доктору юридичних наук Тимченко Л.Д.

Міжнародне право – це система юридичних норм, що регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права,

створених шляхом узгодження позицій учасників цих відносин і забезпечуваних у разі необхідності індивідуальним або колективним примусом.

Характерні особливості міжнародного права, як особливої системи права

1) міжнародне публічне право діє в системі міжнародних (міждержавних) відносин;

2) міжнародне публічне право — це самостійна правова система, норми якої ґрунтуються на звичаєвому праві, а також створюються шляхом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права (договірним шляхом) у правотворчому процесі та при підписанні суб'єктами міжнародного права відповідних міжнародних угод;

3) міжнародні угоди реалізуються як у міждержавному спілкуванні, так і після їх ратифікації у внутрішньодержавній сфері, тобто беруть участь і в правозастосовчому процесі;

4) особливий спосіб створення норм: у міжнародному праві норми створюються самими суб'єктами міжнародного права — державами, у внутрішньодержавному праві — законодавчими, виконавчими, а в деяких правових системах — і судовими органами;

5) особливі предмети права: в міжнародному праві — це відносини тільки між суб'єктами міжнародного права; у внутрішньодержавному праві — відносини між суб'єктами національної системи права, які перебувають у межах юрисдикції конкретної держави;

6) особливі джерела права: в міжнародному праві — міжнародний договір, міжнародний звичай, рішення міжнародних міждержавних організацій і деякі інші (докладніше розглянемо в другому питанні)

7) особливий порядок застосування примусу для дотримання норм міжнародного права, а саме примус здійснюється самими суб'єктами на індивідуальній чи колективній основі, на основі діючих приписів і норм у межах, зазначених чинними міжнародними договорами і звичаями, а у внутрішньодержавному праві примус здійснюється тільки державними органами в межах повноважень, окреслених національним правом.

Отже, міжнародне право є особливою системою права, яка відмінна від внутрішньодержавної системи права, що виникла у процесі історичного розвитку людства.

Специфіка системи міжнародного права пояснюється насамперед:

Особливостями об'єкта регулювання — об'єктом регулювання норм міжнародного права виступають суспільні відносини, які діють між суб'єктами міжнародного права.

Особливостями суб'єктів міжнародного права — суб'єктами внутрішньодержавного права є індивіди, юридичні особи, державні органи, причому головною дієвою особою є громадянин, а суб'єктами міжнародного права є суверенні держави, народи які реалізують своє право на самовизначення, міжнародні міжурядові організації (ООН, МОП), державоподібні утворення (Ватикан). (докладніше розглянемо в темі №2)

Особливості міжнародної системи – характерно відсутність законодавчого органу. Норми міжнародного права створюються шляхом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права та відтворюються у міжнародних договорах та звичаях.

Особливості міжнародного права у відсутності судових та виконавчих органів за функціями які вони виконують. В міжнародному праві головними принципами здійснення норм міжнародного права є сумлінність виконання взятих на себе обов'язків, а судова влада є факультативною.

Предметом міжнародно-правового регулювання (у широкому розумінні слова) є міжнародні відносини, що мають міждержавний характер. У даному випадку термін «міжнародні відносини» ми вживаємо також у широкому розумінні, а саме це двосторонні або багатосторонні відносини між державами, та різні види відносин між державами, міжнародними міжурядовими організаціями і державоподібними утвореннями.

Об'єктом міжнародних правовідносин є все те, з приводу чого суб'єкти міжнародного права вступають у правовідносини на основі принципів і норм міжнародного права.

Функції міжнародного права

Соціальна функція міжнародного права – полягає у стабілізації, зміцненні й забезпеченні відносин між суб'єктами міжнародного права;

Юридична функція міжнародного права – визначає права та обов'язки суб'єктів міжнародного права стосовно один одного, встановлює статус різних категорій суб'єктів, їх правосуб'єктність, зміцнює міжнародне право, міжнародну законність, міжнародний правопорядок та інше;

Функція взаємодії з іншими управлінськими системами, що діють у міжнародній сфері – внутрішньодержавним правом, політикою, мораллю, релігією, етикою тощо;

Функції програмного розвитку міжнародних відносин та міжнародного права – програмування їхнього розвитку на перспективу, прогнозування параметрів поведінки суб'єктів міжнародного права, передбачення варіантів напрямів розвитку інших систем, з якими взаємодіє міжнародне право, тощо;

Інформаційна функція міжнародного права – забезпечення знаннями про зміст міжнародно-правових актів, вплив на формування міжнародно-правової свідомості та ін.

Як ми вже зазначали міжнародне право може діяти тільки в системі міжнародних (міждержавних) відносин і тільки між суб'єктами міжнародного права шляхом здійснення їх співробітництва. Так, у ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплюється перелік основних завдань держави, щодо співробітництва, а саме:

1. Підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру, а також попередження актів агресії або інших порушень миру, залагоджувати чи розв'язувати міжнародні спори або ситуації, які можуть призвести до

порушення миру не і наче як мирними засобами відповідно до принципів міжнародного.

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру.

3. Здійснювати міжнародне співробітництво в розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру і в заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови, релігії тощо.

Отже, розуміння сутності міжнародного публічного права є дуже важливим. Не слід плутати це поняття з об'єктом правовідносин, що належать до внутрішньої компетенції держави. Ці погляди несумісні з одним з найважливіших принципів сучасного міжнародного права — принципом державного суверенітету. Для міжнародного права мають значення лише ті явища, з приводу яких суверенними державами встановлюються міжнародні відносини.

Джерела міжнародного права

Поняття джерел міжнародного права тісно пов'язано з проблемою створення міжнародно-правових норм. Враховуючи особливість системи міжнародного права і відсутність законодавчого органу міжнародно-правові норми створюються суб'єктами міжнародного права в результаті спільних дій та виключного для себе. Виходячи з аналізу сучасних теоретичних концепцій міжнародного права у питанні створення норм міжнародного права і визначенні під «джерелом міжнародного права», розуміють:

Джерела міжнародного права (у юридичному значенні) - це форми, в яких існують норми міжнародного права, створені суб'єктами міжнародного права в результаті узгодження своїх позицій.

При цьому мається на увазі, що створення норм міжнародного права — це процес, а джерела міжнародного права — це кінцевий результат цього процесу. Однозначного підходу до існуючих теоретичних концепцій щодо поняття «джерело міжнародного права», у сучасному міжнародному праві не склалося. Водночас, юристи міжнародники при визначенні цього питання виходять з положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, учасниками якого є практично всі держави світу. Складовим елементом даного документу є Статут Міжнародного Суду ООН в якому міститься норма яка дає перелік джерел міжнародного права, що використовує Міжнародний Суд ООН при розв'язанні суперечок між державами (ст.38).

До них відносяться:

- Міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, котрі встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються;
- Міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаний в якості правової норми;
- Загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

– Судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй в якості допоміжного засобу для визначення правових норм. Такі рішення є обов'язковими тільки для держав, що приймають участь у справі.

Загальні міжнародні конвенції (договори) – це угоди, що стосуються кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, об'єкт та цілі яких представляють інтерес для міжнародного суспільства в цілому. До них відносяться конвенції та договори по забезпеченню миру та безпеки, а також, які кодифікують міжнародне право:

- Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961р.
- Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.
- Конвенція ООН з морського права 1982 р.

Загальні міжнародні угоди відкриті для участі всіх держав. Такі угоди в міжнародно-правовій літературі також називають – універсальними.

Міжнародним звичаєм визнається таке правило поведінки суб'єктів міжнародного права, яке з'явилося в результаті повторення однотипних дій та визнане ними в якості юридично обов'язкової норми.

Так як, міжнародний звичай не має формального закріплення, для кваліфікації того чи іншого правила поведінки в якості звичаєвої норми міжнародного права використовують допоміжні засоби, а саме: рішення міжнародних судів або арбітражних організацій, акти міжнародних організацій, державну практику.

В сучасному міжнародному праві міжнародний звичай відіграє значну роль як джерело права і як форма відображення норм міжнародного права.

Випадки застосування міжнародного звичаю:

- заповнює прогалини у разі відсутності договору, що регулює міжнародні відносини;
- може регулювати міжнародні відносини паралельно з міжнародним договором, про це зазначається в самих міжнародних договорах;
- регулює відносини між державами-учасниками договору до набуття його чинності (ст. 4 Віденської конвенції про право міжнародних договорів);
- регулює відносини між державами-учасниками договору, котрі виникли після набуття його чинності (паралельне, подвійне правове регулювання);
- є основним регулятором відносин між державами, що не є учасниками міжнародного договору і державами-учасниками міжнародного договору.

Процедура створення міжнародного звичаю не повинна суперечити принципам і нормам міжнародного права.

Загальні принципи права – принципи міжнародного права, що застосовуються в будь-якій сфері діяльності, до будь-якої галузі правовідносин (наприклад, принцип рівності держав, принцип відповідальності за міжнародне правопорушення).

У юридичній літературі відомі різні загальні принципи. За соєю сукупністю загальні принципи права можна об'єднати в такі групи:

- що трансформуються у право через закономірності розвитку суспільних відносин (особистий позив, який виник із делікту, вмирає разом із суб'єктом)
- що склалися у праві на основі принципів функціонування систем управління в суспільствах (справедливість і благо є законом законів; де є вина, там має бути покарання)
- що склалися на основі розвитку правових систем (міжнародних і національних): загальні принципи матеріального права (ніхто не повинен мати вигоду від здійсненого ним правопорушення); загальні принципи процесуального права (вислухай і іншу сторону); доктринальні або концептуальні загальні принципи (від слів закону не можна відходити)
- загальні принципи внутрішньодержавного права (шлюб між чоловіком та жінкою відповідає законам природи)
- загальні принципи міжнародного приватного права (принцип «закон суду»)
- загальні принципи міжнародного публічного права (власник території володіє нею до неба і до найбільших глибин)

Загальні принципи права хоч і є правовими положеннями, але за сукупністю не є нормами права. Вони можуть застосовуватися в міжнародному праві лише за згодою держав або міжнародних організацій.

Судові рішення та доктрини виходячи з того, що завдання Суду ООН полягає не у створенні міжнародно-правових норм, а в застосуванні їх конкретних випадках, рішення Суду являють собою «юридичний факт», а не «правотворчий акт». Рішення Суду не може вважатися навіть прецедентом, наділеним правовою силою. Такі рішення обов'язкові до виконання тільки сторонами, що приймають участь у справі. Крім рішень з конкретних справ, Міжнародний Суд ООН відповідно до ст. 65 Статуту Міжнародного Суду ООН може надавати консультативні висновки, щодо будь-якого юридичного питання з котрим звертаються держави.

Розглядаючи поняття джерел міжнародного права ми говорили про те, що джерела міжнародного права – це форми в яких існують норми міжнародного права, так що таке норма міжнародного права.

Норма міжнародного права це правило поведінки, яке створюються державними та іншими суб'єктами міжнародного права шляхом узгодження своїх позицій, та визнане ними в якості юридично обов'язкового.

Крім норм міжнародного права, міжнародні відносини можуть знаходитись під впливом інших регуляторів – норм міжнародної ввічливості, норм міжнародної моралі.

Особливості норм міжнародного права

- створюються на основі добровільної взаємної згоди між суб'єктами міжнародного права;
- закріплені в загальновизнаних юридичних формах, джерелах міжнародного права, а саме: міжнародних договорах та звичаях, окремих актах міжнародних організацій.

– на відміну від національного права де норми мають відповідну ієрархію (Конституція, Закони, підзаконні акти і т.п.) норми міжнародного права мають узгоджувальний, координаційний характер і виражають узгоджені між окремими суб'єктами права правила поведінки, виконання яких гарантується державами.

– специфіка міжнародно-правових норм полягає в їх внутрішній побудові. Міжнародно-правові норми найчастіше містять лише диспозицію (правило поведінки), рідше – гіпотезу (вказівки та ті умови, за яких застосовується відповідне правило поведінки), а санкція, тобто межі відповідальності за порушення диспозиції, як структурний елемент відсутня. Але це не говорить про те, що в міжнародному праві відсутня відповідальність за порушення норм міжнародного права. Санкції визначаються самостійним інститутом міжнародного права – інститутом міжнародно-правової відповідальності і застосовуються примусово потерпілими державами індивідуально або колективно щодо держав-правопорушників, або зазначаються в конкретних договорах, добровільно укладених між зацікавленими державами.

– як фундамент міжнародного права поміж міжнародно-правових норм виокремлюють імперативні норми – основні принципи міжнародного права.

Класифікація норм міжнародного права:

Серед юристів-міжнародників немає єдиного підходу до проблеми класифікації норм міжнародного права. Найбільш частіше зустрічається така класифікація міжнародно-правових норм:

- *За змістом та місцем у системі* – принципи та норми
- *За просторовою сферою дії* – універсальні, локальні, регіональні та партикулярні

Універсальні норми – це багатосторонні норми, визнані більшістю або всіма суб'єктами міжнародного права, необхідні для регулювання відносин та створюють в сукупності загальне міжнародне право. Статут ООН може служити прикладом універсальності норм.

Регіональні норми – це норми, що регулюють будь-які міжнародні відносини, об'єкт яких має регіональний інтерес і які визнаються всіма або більшістю держав відповідного регіону.

Локальні норми – регулюють відносини між державами певного географічного регіону, здебільшого між суміжними державами, стосовно об'єктів, які знаходяться в даному регіоні.

Партикулярні норми – регулюють міждержавні відносини між будь-якими державами, з приводу будь-яких об'єктів, незалежно від географічного положення держав і географічних особливостей об'єктів правового регулювання.

- *За юридичною силою* – імперативні, диспозитивні та рекомендаційні.

Імперативні норми міжнародного права це такі правила поведінки, відхилення від яких неприпустимо та в які вносяться зміни лише наступною нормою загального міжнародного права, що носить однаковий характер. Приклад – основні принципи міжнародного права.

Характерні риси імперативних норм міжнародного права.

а. приймається та визнається державами. Тобто вона є результатом узгодження позицій суб'єктів міжнародного права і в її основі лежить – угода між ними. Така угода може бути як явно вираженою (міжнародний договір), так і мовчазною (міжнародно-правовий звичай).

б. норма визнається і приймається не тільки будь-якими двома суб'єктами міжнародного права, а й міжнародним співробітництвом у цілому. Фактично ця норма повинна мати загальне визнання.

с. відхилення від цієї норми неприпустиме. Тому з позиції класифікації норм за їх юридичною силою *jus cogens* володіє вищою імперативною силою. У цьому її відмінність від диспозитивної норми, тобто норми, що припускає відхилення від неї за угодою у взаємовідносинах сторін. При цьому не повинні порушуватися законні інтереси третіх держав.

д. сувора обмеженість змін норм *jus cogens*. За визначенням, поданим у ст. 53 Віденської конвенції, ця норма «може бути змінена тільки наступною нормою загального міжнародного права, що має такий самий характер».

е. імперативні норми *jus cogens* не кодифіковані.

Отже, виходячи з доктрини міжнародного права до джерел норм *jus cogens* належать лише міжнародні договори і міжнародно-правовий звичай.

Диспозитивні норми припускають відхилення від них за згодою обох суб'єктів міжнародного права, при цьому не можна завдавати шкоди правам та законним інтересам третіх держав. Після досягнення згоди такі норми стають обов'язковими для виконання суб'єктами міжнародного права, як і імперативні. Приклад – норми міжнародного морського права про делімітацію виключних економічних зон та континентального шельфу між протилежними державами.

Рекомендаційні норми – покликані узгоджувати між суб'єктами відносини рекомендаційним способом, визначивши бажану, доцільну модель поведінки, але які зобов'язують її виконувати. (норма п.1 ст.18 Рамкової конвенції про захист національних меншин 1994 р. Передбачає, що «сторони намагаються укласти в разі необхідності двосторонні угоди з іншими державами, зокрема сусідніми, з метою забезпечення захисту осіб, які належать до відповідних національних меншин».)

– За характером нормативних приписів – зобов'язальні, уповноважувальні, заборонні, відсильні.

Зобов'язальні норми фіксують обов'язки взаємодіючих суб'єктів та визначають шляхи реалізації таких обов'язків. (ст. 14 . п. 1 Рамкової конвенції про захист національних меншин 1994 р.)

До *уповноважувальних* норм належать норми міжнародного права, які містять у собі права взаємодіючих суб'єктів і визначають шляхи й засоби їх реалізації. (ст. 90 Конвенції ООН з морського права 1982 р. «Кожна держава незалежно від того, чи є вона прибережною, чи не має виходу до моря, має право на те, щоб судна під її прапором плавали у відкритому морі».)

Заборонними нормами міжнародного права є такі, що містять у собі заборонну дію, або бездіяльності, або припис утримуватися від певних дій. (п.1

ст.1 Договору про Антарктику передбачає, що «Арктика використовуються тільки в мирних цілях. Забороняється будь-які військові заходи, зокрема створення військових баз та укріплень здійснення армійських маневрів, а також випробування будь-яких видів зброї».)

Відсильні норми – це норми міжнародного права, що містять загальні засади бажаної поведінки взаємодіючих суб'єктів і для їх виконання чи правової підтримки відсилають до конкретних міжнародних угод або інших норм міжнародного права чи національного права. (ст.. 60 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р., «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як обмеження або порушення будь-яких прав і основних свобод людини, які гарантуються законами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, в якій вона бере участь».)

– *За функціями в системі* - матеріальні та процесуальні

Матеріальні норми – містять права та обов'язки взаємодіючих держав стосовно конкретних об'єктів міжнародно-правового регулювання, запроваджують їхні правила поведінки. Вони складають основний масив міжнародно-правових актів.

Міжнародно-правові процесуальні норми – це норми, що встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників міжнародного процесу щодо здійснення організаційно-процесуальної діяльності в ході створення або реалізації матеріальних норм міжнародного права.

– *За способом складання та за формою існування* – звичайні, договірні, норми рішень міжнародних організацій.

– *За терміном дії* міжнародно-правові акти поділяються на *строкові* (з чітко визначеним терміном дії) та *безстрокові*.

Час дії строкових норм визначається в заключній частині договору або завершується з припиненням існування об'єкта договору після виконання його умов або за умов, незалежних від сторін.

Безстроковими є норми, які не обмежені терміном дії з юридичних або політичних міркувань. (основні принципи загального міжнародного права та інші імперативні норми міжнародного права, а також норми мирних договорів.)

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Таким чином, міжнародне право є особливою системою права, яка відмінна від внутрішньодержавної системи права, що виникло та розвивалося у процесі історичного розвитку людства. Для міжнародного права мають значення лише ті явища, з приводу яких суверенними державами встановлюються міжнародні відносини. Дуже важливим є розуміння сутності міжнародного публічного права яке не слід плутати з об'єктом правовідносин, що належать до внутрішньої компетенції держави. Ці погляди несумісні з одним з найважливіших принципів сучасного міжнародного права — принципом державного суверенітету.

Загальні принципи права хоч і є правовими положеннями, але за сукупністю не є нормами права. Вони можуть застосовуватися в міжнародному праві лише за згодою держав або міжнародних організацій.

Не всі джерела міжнародного права функціонували в чітко визначених формах, що давало підставу багатьом дослідникам «домислювати» нові джерела або не визнавати тих, які не зовсім чітко проявлялися у функціонуванні цієї складної юридичної системи. Норми міжнародного права відмінні від норм національного законодавства за своєю структурою, а саме в нормі міжнародного права відсутні санкції в такому розумінні як ми маємо в національному праві України.

2. II. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Основні принципи міжнародного права – це історично зумовлені основоположні загальноприйняті норми, що виражають головний зміст міжнародного права та його характерні риси і мають вищу, імперативну юридичну чинність.

Основні принципи міжнародного права представляють собою загальновизнані норми вищого порядку, які обумовлюють фундамент міжнародного права та призвані забезпечувати ефективне функціонування міжнародної системи.

Основними вони іменуються тому, що є принципами загального міжнародного права.

Загально визнано, що основні принципи міжнародного права – це імперативні норми, тобто відхилення від них не припустимо, що забезпечує їх універсальний характер, а також стабільність та ефективність функціонування міжнародної системи.

Функції основних принципів міжнародного права

- зміцнення існуючої системи міжнародних відносин та сприяння її прогресивного розвитку;
- забезпечення основ правотворчого і правозастосовчого процесів;
- зміцнення міжнародної законності, визначення її сутності;
- укріплення системи міжнародного правопорядку та визначення напрямів його розвитку;
- сприяння становленню і розвитку системи міжнародного права як безпосередньо, так і шляхом об'єднання норм, інститутів та галузей навколо власних загальнообов'язкових правил;
- закріплення основних прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів міжнародного права, визначення засад їх взаємодії;
- формування і розвитку міжнародної правосвідомості;
- заповнення прогалин у міжнародному праві.

Вперше, основні принципи були закріплені у ст. 2 Статуті ООН, а саме:

1. суверенної рівності держав
2. сумлінного виконання прийнятих на себе зобов'язань з міжнародного права
3. розв'язання міжнародних спорів мирними засобами
4. утримуватись у міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування
5. співробітництва держав (солідарного стримування від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН починає дії превентивного або примусового характеру)
6. рівноправності і самовизначення народів за необхідності підтримання міжнародного миру і безпеки
7. невтручання у внутрішні справи держав.

У теорії і міжнародній практиці основні принципи відразу знайшли широке визнання і набули статусу імперативної норми – *jus cogens*.

Основні принципи міжнародного права протягом тривалих міжнародних відносин вдосконалювались та деталізувались. У сучасному довершеному вигляді вони закріплені крім Статуту ООН 1945 р. у:

- Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р.
- Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

Останній документ доповнив наведений перелік ще трьома основними принципами :

- Непорушності кордонів
- Територіальна цілісність
- Повага прав людини.

Зміст основних принципів міжнародного права:

– це основоположні норми міжнародного права за допомогою яких закріплюються основи сучасних систем міжнародних відносин і міжнародного права. При цьому принципи сприяють нормальному функціонуванню і розвитку цих систем.

– як норми *jus cogens*, основні принципи існують тільки як універсальні, загальновизнані і загальнообов'язкові норми. Сфера їх дії універсальна як за суб'єктами, так за видами і галузями регулятивних міжнародних відносин.

– поширюються всюди де взаємодіють суб'єкти міжнародного права, тобто вони необмежені у предметній і просторовій сфері дії.

– зміст основних принципів міжнародного права вирізняється своєю стабільністю. Вони можуть піддаватися деталізації, уточненню в міру прогресивного розвитку міжнародних відносин і міжнародного права, виявляючи і такий елемент свого змісту, як динамізм.

– процес деталізації та уточнення основних принципів, закріплених в Статуті ООН, протягом усіх наступних років показав що він має програмний характер. Тобто реальні відносини суб'єктів у міжнародній системі і норми, що їх регулюють, поступово підтягуються до рівня, встановленого основними принципами.

– важлива особливість механізму дії основних принципів полягає в тому, що виникаючі з них зобов'язання мають загальний характер. Це дає кожній державі право і покладає на неї обов'язок вживати заходи, спрямовані проти порушення принципів, навіть у випадках, якщо інтереси цієї держави безпосередньо таким порушенням не зачіпаються.

Характеристика основних принципів міжнародного права

Незастосування сили або погрозою сили у міжнародних відносинах

Нормативний зміст принципу незастосування сили або погрозою силою у міжнародних відносинах наданий у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.

Зміст принципу полягає в тому, що:

- а) агресивна війна є злочином проти миру, що тягне відповідальність за нормами міжнародного права;
- б) держави зобов'язані утримуватися від пропаганди агресивних війн;
- в) кожна держава зобов'язана утримуватися від погрози силою або її застосування з метою порушення державних кордонів іншої держави або в якості засобу вирішення міжнародних суперечок;
- г) кожна держава зобов'язана утримуватися від погрози силою або її застосування з метою порушення міжнародних демаркаційних ліній;
- д) держави зобов'язані утримуватися від актів репресалій, пов'язаних із застосуванням сили;
- е) кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи їх прав на самовизначення, свободу і незалежність;
- ж) кожна держава зобов'язана утримуватися від організації або заохочення організації іррегулярних сил або озброєних банд, у тому числі найманців, для вторгнення на територію іншої держави;
- з) кожна держава зобов'язана утримуватися від організації, підбурювання, надання допомоги або участі в актах громадянської війни або терористичних актів в іншій державі.

Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. встановлює основні зобов'язання для держав а також для інших суб'єктів міжнародного права:

- утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави.
- не спонукати, не заохочувати інших держав і не сприяти їм у застосуванні сили або погрози силою.
- виконувати покладені на них відповідно до міжнародного права зобов'язання утримуватися від організації, підбурювання, пособництва або участі в напіввоєнних, терористичних чи підривних діях.
- утримуватися від збройного втручання і всіх інших форм втручання або спроб погрози, спрямованих проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних, і культурних основ.
- утримуватися від пропаганди агресивних війн.

Зважаючи на те, що перелік усіх заборонених дій завжди буде неповним сучасне міжнародне право у Статуті ООН чітко визначає всі випадки можливого *правомірного* застосування сили:

- застосування збройної сили з метою самооборони (ст.51)
- застосування збройної сили за рішенням Ради Безпеки у разі загрози миру, порушення миру або акту агресії (ст.39,ст.42)

Принцип мирного врегулювання міжнародних спорів

Цей принцип розвивався у міжнародних відносинах паралельно із принципом незастосування сили або погрозою силою.

Зміст принципу мирного врегулювання міжнародних спорів:

а. держави вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир і безпеку (п. 3 ст. 2 Статуту ООН);

б. розв'язання спорів здійснювати шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів чи угод або іншими мирними засобами на свій вибір (ст. 33 Статуту ООН);

с. як що сторони використали всі вищезгадані мирні засоби, але не досягли згоди вони повинні прагнути до врегулювання суперечки шляхом інших узгоджених між ними мирних засобів;

д. держави, що є сторонами міжнародного сопору, а також інші держави повинні утримуватися від будь-яких дій, що можуть загострити конфлікт і поставити під загрозу міжнародний мир та безпеку;

е. міжнародні суперечки вирішуються на основі суверенної рівності держав і у відповідності до принципу вільного вибору засобів.

Принцип непорушності державних кордонів.

У розгорнутому вигляді даний принцип закріплений у Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.

Зміст принципу непорушності державних кордонів:

а. держави-учасниці підтверджують прагнення міжнародно-правового визнання існуючих кордонів європейських держав і тому вони будуть утримуватися від будь-яких зазіхань на ці кордони;

б. сторони погоджуються утримуватися від будь-яких вимог або дій, що направлені на захоплення і узурпацію частини або всієї території будь-якої держави учасниці.

Принцип територіальної цілісності держав.

Ціль цього основного принципу міжнародного права - забезпечення стабільності міжнародної системи, оскільки ніщо так не дестабілізує міжнародні відносини, як зазіхання на територіальну цілісність держав.

Основний зміст принципу територіальної цілісності держав:

- а. повага територіальної цілісності кожної держави;
- б. зобов'язання утримуватися від будь-яких дій, несумісних із цілями і принципами Статуту ООН;

с. не допускати дій проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави;

d. зобов'язання утримуватися від того, щоб перетворювати територію одна одної на об'єкт воєнної окупації, або інших прямих чи непрямих заходів застосування сили та порушення міжнародного права;

е. ніяка окупація або придбання такого роду не визнаються законними.

Принцип невтручання у внутрішні справи держав

Закріплений у п. 7 ст. 2 Статуту ОО, практично без істотних змін зміст принципу невтручання перенесений в Декларацію про принципи міжнародного права 1970 р. і підтверджений та розвинутий у Заключному акті Наради безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

Зміст принципу невтручання у внутрішні справи держав:

а. зобов'язання держав утримуватися від будь-якого втручання, прямого або непрямого, індивідуального або колективного у внутрішні або зовнішні справи, що є внутрішньою компетенцією іншої держави;

б. утримуватися від будь-якої форми збройного втручання або погрози такого втручання проти іншої держави;

с. утриматися від будь-якої іншої дії, воєнної або політичної, економічного або іншого примусу підкорити своїм власним інтересам здійснення іншою державою прав, властивих її суверенітету;

d. утримуватися від надання прямої або непрямої допомоги терористичній діяльності або підривній чи іншій діяльності, спрямованій на насильницьке повалення режиму іншої держави.

Принцип поваги прав людини й основних свобод

Формально принцип поваги прав людини й основних свобод не закріплений у ст. 2 Статуту ООН, але логічно його можна вивести з положень однієї з мети ООН, а саме – міжнародного співробітництва у гуманітарній галузі, а також «у заохоченні і розвитку поваги до прав людини й основних свобод для усіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії...» (п. 3 ст. 1).

Зміст принципу поваги прав і основних свобод людини:

а. поважати права людини та основні свободи незалежно від статі, раси, мови, релігії;

б. сприяти та розвивати ефективне здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод;

с. визнавати і поважати свободу особистості сповідувати особисто чи спільно з іншими, релігію або віру, діючи відповідно до прагнення власної совісті;

d. поважати право національних меншин на рівність перед законом, надавати їм повну можливість користуватися правами людини та основними свободами і захищати їх законні інтереси в цій галузі;

е. визнавати право людини знати свої права та свободи і захищати їх;

f. дотримуватись міжнародних пактів, декларацій та угод з прав людини, якщо вони ними пов'язані;

- г. приймати законодавчі акти і вживати інших заходів, які є необхідними для забезпечення міжнародно-визнаних основних прав і свобод людини;
- h. гарантувати людині, права якої порушено, ефективні засоби захисту.

Принцип суверенної рівності держав.

Принцип суверенної рівності держав був проголошений в п.1 ст. 2 Статуту ООН: «Організація заснована на принципі суверенності всіх її членів.» Нормативний зміст цього принципу розкривається в наступних за Статутом ООН міжнародно-правових актах:

- Декларація про принципи міжнародного права 1970 р.
- Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

Зміст принципу суверенної рівності держав:

- кожна держава має право на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу і політичну незалежність;
- держава вільно вибирає і розвиває свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи;
- самостійно встановлює свої закони та адміністративні правила;
- визначає і здійснює на власний розсуд свої відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права;
- при необхідності змінювати кордони згідно з міжнародним правом мирним шляхом і за домовленістю;
- держави мають право належати або не належати до міжнародних організацій, а також бути учасниками союзних договорів;
- кожна держава має право на нейтралітет.

Принцип співробітництва держав

Закріплений в Статуті ООН, а нормативний зміст цього принципу розкривається в наступних за Статутом ООН міжнародно-правових актах:

- Декларація про принципи міжнародного права 1970 р.
- Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.

Зміст принципу співробітництва держав:

- a. обов'язок держав «здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні народних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру» (п. 3 ст. 1)
- b. розвивати співробітництво між державами; у всіх галузях відповідно до цілей і принципів Статуту ООН;
- c. співробітництво здійснюється на засадах рівності, співпраці, взаєморозуміння і довіри розвиваючи дружня і добросусідські відносини між собою;
- d. прагнути до розширення свого співробітництва, розвивати більш тісні взаємовідносини на благо народу
- e. звільнення від дискримінації
- f. загальний добробут народів

У сучасному міжнародному праві існує поняття саме обов'язку держав до співробітництва між собою і з ООН. До 1945 р. співробітництво між державами

залежало від їх доброї волі, але з прийняттям Статуту ООН у міжнародну практику і увійшов саме принцип співробітництва держав

Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань

Зміст принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань:

а. кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання: за Статутом ООН; із загальновизнаних принципів та норм міжнародного права; за міжнародними договорами, які є дійсними відповідно до загальновизнаних принципів та норм міжнародного права;

б. у разі суперечностей між зобов'язаннями за міжнародними договорами і зобов'язаннями як членів ООН за її Статутом перевага надається статутним зобов'язанням;

с. кожна держава, здійснює свої суверенні права, в тому числі такі, як встановлення власних законів та адміністративних правил, повинна забезпечити, щоб такі закони і адміністративні правила, так само як і практика, і політика їх застосування, відповідали її зобов'язанням з міжнародного права;

д. всі принципи мають першочергове значення, і як наслідок вони повинні однаково неухильно застосовуватися при інтерпретації кожного з них з урахуванням інших;

е. повага даних принципів державами буде сприяти розвитку нормальних і дружніх відносин і прогресивному співробітництву між ними в усіх галузях.

Принцип самовизначення народів

У якості юридично обов'язкового даний принцип був закріплений у Статуті ООН. Так, у п. 2 ст. 1 установлюється, що ООН буде «розвивати дружні відносини між націями але основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів...».

У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. дається таке тлумачення: «У силу принципу рівноправності і самовизначення народів, закріпленого в Статуті, усі народи мають право вільно визначати без утручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана шанувати це право відповідно до положень Статуту».

поступки на основі норм міжнародного права.

Зміст принципу самовизначення народів

- обов'язок держави поважати рівність народів і націй;
- поважати право самостійно розпоряджатися власною долею;
- право народів жити в умовах повної свободи;
- право народу визначати, коли захочуть і як захочуть, свій внутрішній і зовнішньополітичний статус;
- право кожного народу, нації вільно розпоряджатись своїми природними багатствами і ресурсами;
- право просити та отримувати підтримку відповідно до цілей та принципів Статуту ООН, у разі позбавлення їх права на самовизначення насильницьким шляхом.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Отже, додержання світовим співтовариством вище перерахованих принципів є запорукою торжества міжнародного правопорядку, забезпечення загального миру і безпеки. Всі принципи міжнародного права є юридично обов'язковими і підлягають безумовному виконаю. В ієрархії норм міжнародного права вони розташовані на «вершніх щаблях». У системі самих принципів можна виділити принципи *jus cogens*, тобто такі норми, які не допускають взаємної відмови від виконання обов'язків, і такі, що допускають за домовленістю заміну одних зобов'язань іншими, як і зміни у відповідних правилах. Треба відмітити, що даний підхід дає уяву про особливості функціонування основних принципів міжнародного права, хоч повною мірою не вичерпує всього різноманіття їх дій. Водночас, у преамбулі Статуту ООН проголошується, що народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості «знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і рівність прав великих і малих націй і створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права». Така формула надає основним принципам міжнародного права, що містяться в Статуті ООН, великого значення як основному регулятору міжнародних відносин. Тема присвячена основним принципам міжнародного права, особливостям їх функціонування та різноманітним підходам, що дають уяву про першочерговість їх виконання та дотримання всіма суб'єктами міжнародного права до числа яких відноситься і Україна але це питання ми розглянемо в наступний темі.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. Міжнародне право є особливою системою права, яка відмінна від внутрішньодержавної системи права, що виникло та розвивалося у процесі історичного розвитку людства.
2. Для міжнародного права мають значення лише ті явища, з приводу яких суверенними державами встановлюються міжнародні відносини.
3. Загальні принципи права хоч і є правовими положеннями, але за сукупністю не є нормами права. Вони можуть застосовуватися в міжнародному праві лише за згодою держав або міжнародних організацій.
4. Норми міжнародного права відмінні від норм національного права.
5. Додержання основних принципів міжнародного права є запорукою міцного міжнародного правопорядку, забезпечення загального миру і безпеки.
6. Всі принципи міжнародного права є юридично обов'язковими і підлягають безумовному виконаю.
7. В ієрархії норм міжнародного права основні принципи міжнародного права мають вищу юридичну силу.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси міжнародного права як комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 2. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (2 години)

... ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття	та	види	суб'єкта	міжнародного права.....	27
2. Визнання			держав	та урядів.....	31
3. правонаступництво			в	міжнародному праві.....	34

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Закон України “Про правонаступництво України” ВВР України 1991 № 46.
2. Закон України “Про правонаступництво України” від 16 липня 1990 р.// Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.
3. Декларація про державний суверенітет України від 16. 07. 90 р. //Правові джерела України – 1994р. с.5-7.
4. Угода про співдружність незалежних держав. // Правові джерела України – 1994
5. Устав Содружества Независимых Государств от 22.01. 1993 г. // Международное право в документах: Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.
6. Венская Конвенция о праве международных договоров от. 23 мая 1969 г. //международное право в документах: Учеб. пособие / сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелклв - № 3-е изд., перераб. и допол. – М.: 2000 – 824 с.
7. Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении государственной собственности, государственных архивов и государственных долгов от 8 апреля 1978 г. // Международное право в документах: Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.
8. Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении договоров от 23 августа 1978 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.
9. Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении договоров от 23 августа 1978 г. // Международное право в документах: Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.
- 10.Статут ООН від 26.06.1945 р. // Международное право в документах:

Учеб. пособ / Сост.: Н.Т.Блатова, Г.М.Мелков – 3-е изд., пере раб. И доп. – М.: 2000 – 824 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Задорожній О. В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України : монографія / Задорожній Олександр Вікторович ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. - Київ : К.І.С., 2014. - 687 с.
2. Лаврук Т.П. Політичні аспекти правового регулювання міжнародних відносин : автореф. дис... канд. політ. Наук / Лаврук Тарас Петрович ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці, 2009. - 20 с.
3. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебн. Для юрид. Ф-тов и вузов. М., 1997.
4. Международное право / под ред. проф. Г.И.Тункина – М., 1974
5. Международное право: Учебник для вузов / Под ред. Г.В.Игнатенко. 2-е изд. – М., 1995.
6. Отрош М.І. Статус Святого Престолу у міжнародному праві : монографія / М. І. Отрош. - Одеса : Фенікс, 2014. - 240,
7. Плахтій Ю.В. Конфедерація як міжнародно-правове об'єднання держав (теоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Плахтій Юлія Василівна ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К., 2013. - 20 с.
8. Саид Б.А. Абуфара Право народов на самоопределение и практика его осуществления в современный период : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Саид Б.А. Абуфара ; НАН Украины, Ин-т государства и права им. В.М.Корецкого. - К., 2004. - 202 л. - Библиогр.: л. 184-202
9. Сокурєнко О.Д. Правосуб'єктність України: історико-правове дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Сокурєнко Олександр Дмитрович ; Інститут законодавства Верховної Ради України. - К., 2009. - 18 с.
10. Суверенітет України і міжнародне право, К.: “Манускрипт”, 1995.
11. Сыроєд Т.Л. Субъекты (участники) международных уголовно-процессуальных отношений: понятие, виды, специфика правового статуса : монография / Сыроєд Т. Д. - Х. : ФИНН, 2010. - 583 с.
12. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії : монографія / О. В. Тарасов ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2014. - 510, Тарасов, Олег Володимирович. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Тарасов Олег Володимирович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2015. - 40 с.
13. Тимченко Л.Д. Правопреемство государств : опыт конца XX века. Уч. Пособие. Харьков : Ун-т внутренних дел.
14. Україна на міжнародній арені 3б. Док. і матеріалів 1986 – 1990 – К., 1993.

15.Черниченко С.В. международное право: современные теоретические проблемы. – М., 1993.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

З'ясувати відмінність суб'єктів міжнародного права від суб'єктів внутрішньодержавного права, вільно оперувати такими поняттями як суб'єкт міжнародного права, поняття, види та форми визнання в міжнародному праві, правонаступництво в міжнародному праві як правова категорія, види, форми та об'єкти правонаступництва та інше.

ВСТУП

При розгляді першої теми ми звертали увагу на суб'єктів міжнародного права та на їх особливості. Розглянемо поняття та види суб'єктів міжнародного права порядок виникнення та змін на міжнародній арені суб'єктів міжнародного права, процес їх взаємодії. Держава є головним суб'єктом міжнародного права і тому у неї є відмінні права та обов'язки стосовно міжнародного права які відмінні від прав і обов'язків держави як самостійної правової категорії. В науці міжнародного права питання суб'єктів міжнародного права вважається основним. Виходячи з цього від його суб'єктів зрозумілою стає увага теоретиків і практиків права до поняття, природи, сутності, характерних особливостей, видів суб'єктів міжнародного права, визнання і правонаступництва.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Суб'єкт міжнародного права – це носій міжнародних прав та обов'язків, що виникають відповідно з загальновизнаними нормами міжнародного права або положенням міжнародно-правових актів, це учасник міжнародного права, який має юридичну незалежність та здатність самостійно здійснювати права та обов'язки, встановлені даними нормами.

Види суб'єктів

1.*Первинні* – держави та народи, які реалізують право на самовизначення (які борються за незалежність). Цим суб'єктам притаманні всі елементи міжнародної правосуб'єктності.

2.*Похідні (вторинні)* – створюються на основі волевиявлення первинних суб'єктів міжнародного права. Об'єм прав та обов'язків залежить від цілей їх створювачів, що як правило закріплюється в міжнародному договорі. До них відносяться: Міжнародні організації (ООН ЮНЕСКО, НАТО та інші), державоподібні утворення такі як Ватикан. У вторинних суб'єктів міжнародного права обмежене коло правосуб'єктності.

Також ведеться дискусія серед юристів-міжнародників про правосуб'єктність індивідів (фізичних осіб) та міжнародних неурядових організаціях (МНУО), але правотворча функція на міжнародній арені притаманна лише загально визнаним суб'єктам міжнародного права.

Загальні стандарти суб'єктів міжнародного права

- бути здатними реалізувати права та обов'язки на основі норм міжнародного права;
- здатним бути стороною у відносинах, урегульованих нормами міжнародного права, які створені головним чином завдяки міжнародним угодам;
- бути здатним створювати норми міжнародного права;
- мати самостійний міжнародно-правовий статус.

Держава – головний суб'єкт міжнародного права.

Суверенні держави є основними суб'єктами міжнародного права. Маючи суверенну владу, держави створюють і застосовують міжнародно-правові норми. Держава як носій суверенітету представляє країну у міжнародних відносинах і має змогу здійснювати міжнародні права та обов'язки. При цьому поняття держави становить єдність трьох елементів – суверенної влади, населення та території.

У Міжамериканській конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. чітко визначені критерії держави «як особи міжнародного права» (ст. 1). Це: постійне населення, визначена територія, уряд (тобто влада), спроможність вступати у відносини з іншими державами.

За Цицероном, держава як суб'єкт міжнародного права, – це «союз людей, об'єднаних на одній території і під однією верховною владою спільністю свого права і своїх інтересів» як бачимо, уявлення про державу як суб'єкт міжнародного права в основі своїй з часів Цицерона не змінилися.

Міжнародна правосуб'єктність держав пов'язана з участю в міжнародних організаціях, з підтримкою взаємовигідних зв'язків з іншими державами.

Міжнародна правосуб'єктність народів, які борються за незалежність

Характерною рисою сучасного міжнародного права є затвердження принципу рівності та самовизначення народів. В Статуті ООН принцип рівності та самовизначення народів закріплений в якості загальновизнаної норми міжнародного права. Одна з цілей ООН – розвиток дружніх стосунків між державами «на засадах поваги принципу рівноправ'я та самовизначення народів(п. 2 ст. 1).

В Статуті ООН та інших документах цієї організації зафіксовано право народів, а не націй на самовизначення тому, що існують поліетнічні та моноетнічні народи

Правом на самовизначення наділені тільки ті народи, у яких немає своїх національних держав, наприклад палестинці або курди. Водночас, необхідно звернути увагу на відмінність права на самовизначення народу від права національних меншин захищати свою національно-культурну самобутність. Так, відповідно до ст. 27 Пакту про цивільні та політичні права 1966 р. національним меншинам не може бути відмовлено в праві користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію та користуватися рідною мовою. Національні меншини мають право застосовувати в рамках держави, на території якої вони мешкають, створення для них національно-культурної або

національно-територіальної автономії, але не права на самовизначення оскільки по діючому міжнародному праві воно їм не належить.

Згідно законодавства деяких держав специфічними правами користуються малі корінні народи (кримські татари, ескімоси, саами, ненці, ханти, манси та інші.) Міжнародно-правовий статус корінних народів ще остаточно не визначений. З 1982 р. діє Робоча група ООН з корінного населення, яка і займається цією проблемою.

Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного права.

Необхідно зауважити на тому, що міжнародне публічне права, як його суб'єкт цікавлять тільки міжнародні міжурядові організацій. Іншими міжнародними неурядовими організаціями опікується міжнародне приватне право. Роль та значення міжнародних міжурядових організацій в справі підтримки миру та безпеки, захисту прав та свобод людини, розвитку співробітництва між державами зростає. В доктрині міжнародного права такі організації загально визнано вважаються суб'єктами міжнародного права.

Міжнародні організації створюються первинними суб'єктами міжнародного права на основі угод між ними, тому відносяться до групи вторинних (похідних) суб'єктів міжнародного права. Данні угоди є установчими актами(Статут, договір, угода) міжурядових організацій. В цих актах визначають цілі, задачі і принципи діяльності організації, її організаційно-структурний порядок та регулюються відносини організацій з державами-членами.

На відміну від держав міжнародні організації являються специфічними суб'єктами міжнародного права. специфіка міжнародних організацій полягає в тому, що вони не можуть бути стороною у міжнародних спорах, що розглядає Міжнародний Суд ООН. Відповідно до Статуту Міжнародного Суду ООН такою стороною може бути тільки держава. Відповідно міжнародна організація не може нести відповідальність за порушення або невиконання норм міжнародного права тому, що відповідальність на дотримання норм покладається саме на державу-учасницю міжнародної організації.

Міжнародні організації володіють спеціальною міжнародною правосуб'єктністю. Спеціальна міжнародна правосуб'єктність міжнародних організацій визначається їх функціями. Тому її інколи ще називають функціональною. Саме через функції ООН Міжнародний Суд вивів у Консультативному висновку її правосуб'єктність. Як правило, межа правосуб'єктності міжнародних організації вказується в їх установчих документах.

Складові міжнародної правосуб'єктності

- право укладати договори з державами та міжнародними організаціями;
- право визнання держав ат урядів (через прийом в організацію);
- право на співробітництво з суб'єктами міжнародного права.

Правосуб'єктність державоподібних утворень

До таких утворень, що належать до категорії похідних суб'єктів міжнародного права, відносять особливі політико-релігійні або політико-

територіальні одиниці, що на основі міжнародного акта або міжнародного визнання мають відносно самостійний міжнародно-правовий статус.

Розглянемо докладніше такий феномен як державоподібні утворення (квазідержави).

У наш час державоподібними утвореннями зі спеціальним міжнародно-правовим статусом є Ватикан. Держава-місто Ватикан (0,44 км² територія, 842 чол. населення) – адміністративний центр Римської католицької церкви і резиденція її глави (з 1377 р.) Ця стародавня папська держава 20 вересня 1870 р. була окупована Італією і поглинута Італійським королівством. З того часу між Італією і Святим престолом існував стан напруженості, який припинився лише Латеранським конкордантом 11 лютого 1929 р. У конкордаті Італія визнала «суверенітет Святого престолу в міжнародній галузі» і його винятковий суверенітет і юрисдикцію над містом Ватиканом. Папі належить вся повнота законодавчої, виконавчої та судової влади.

Конкордант (від лат concordatum - угода) – договір між Папою Римським як главою католицької церкви і якою-небудь державою, що регулює правове становище католицької церкви в даній державі і її відносини з папським престолом.

На сьогодні ряд держав визнає Святий престол і підтримує з ним дипломатичні відносини. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., поділяючи голів представництв держав на три класи, прирівнює за класом послів і нунціїв, посланників та інтернунцієв.

Святий престол є учасником багатьох багатосторонніх конвенцій. З точки зору своєї функціональності, території та адміністративної організації Ватикан наближається до держави. Тому деякі дослідники дають таке поняття як «держава-місто Ватикан» у міжнародному праві.

Особливості Ватикану:

- він не має населення, крім посадових осіб, які тут проживають;
- метою його існування є підтримка Святого престолу як релігійного центру;
- має міжнародну правосуб'єктність.

Остання особливість Ватикану виявляється в тому, що він бере участь у багатосторонніх міжнародних конференціях, у тому числі і під егідою ООН. Святий престол є також членом таких універсальних міжнародних організацій, як Всесвітній поштовий союз, МАГАТЕ, Ватикан також має постійних спостерігачів при ООН, МОП, ЮНЕСКО та ряді інших організацій.

Нині Ватикан підтримує дипломатичні стосунки майже зі 100 країнами світу (в тому числі й з мусульманськими та представниками інших релігій), має своє представництво в ЮНЕСКО, МАГАТЕ, Європейському Союзі, ООН (спостерігача) та ін.

Державоподібними утвореннями є також Мальтійській орден як офіційне релігійне формування з міжнародно-визнаними добродійними функціями. Адміністративна резиденція Мальтійського ордену, як і Ватикану, розташована в Римі. Мальтійський орден підтримує дипломатичні відносини з багатьма

державами світу. Він має представництва при ЮНЕСКО та ряді інших міжнародних організаціях.

Висновки до першого питання:

Боротьба за незалежну державу – це не обов’язково відокремлення від іншої держави. За це сьогодні борються поодинокі нації (народи). За незалежний політичний статус, за вільне забезпечення свого економічного, соціального, культурного розвитку борються всі нації (народи). Для створення нового суб’єкту міжнародного права згідно з діючими міжнародно-правовими нормами необхідно визнати нову державу, міжнародну організацію як суб’єкт міжнародного права. Для цього існують критерії офіційного визнання в міжнародному праві згідно яких набувається офіційність відносин.

2. ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ ТА УРЯДУ

Міжнародні відносини є ефективними лише між державами, що визнають одна одну. Необхідність визнання впливає з суті поняття міжнародно-правового визнання в міжнародних відносинах.

Під *міжнародно-правовим визнанням* в широкому розумінні мається на увазі визнання відповідно до міжнародного права існуючими державами нових держав чи урядів або інших органів з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин.

Види міжнародно-правового визнання:

- Визнання держави
- Визнання уряду
- Визнання повсталोї сторони
- Визнання органів національного визволення
- Визнання органів опору та інше.

Новітні приклади – це розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини об’єднання Німеччини та утворення на їхній території нових держав.

Чисельні приклади свідчать про те, що держава виникає та існує самотійно. Міжнародно-правовим визнанням лише констатується факт «народження» держав, уряду та ін. визнання дуже поширене у міжнародно-правових відносинах і створює норми звичаєвого права.

Необхідність визнання держави виникає коли на міжнародній арені засновується нове державне утворення. Рішення про визнання нової держави оформляється офіційним актом вищих органів влади держави. Відповідно до п.4 ст. 106 Конституції України таке рішення приймає Президент України.

Першою визнала Україну Республіка Польща 2 грудня 1991 р., а дипломатичні відносини встановила 4 січня 1992 р. згодом Україну як незалежну державу визнали й встановили з нею дипломатичні відносини чимало інших держав.

Необхідність визнання нового уряду виникає, коли уряд прийшов до влади неконституційним шляхом, частіше це з допомогою військового перевороту, наприклад жовтні 1917 р. в Росії чи в вересні 1973 р. в Чилі. Немає

необхідності в визнанні нового уряду, який змінює попередній згідно з конституційною процедурою тієї чи іншої держави.

Визнання в міжнародному праві – це акт вже існуючої держави, в якому вона виражає свою волю встановити певні відносини з новою державою як суб'єктом міжнародного права.

Форми визнання:

- de-facto (де-факто),
- de-jure (де-юре),

Відмінність між ними у об'ємі юридичної послідовності визнання.

Всі форми визнання є офіційними та тягнуть за собою визначні правові наслідки у взаємовідносинах між сторонами яких та які визнають.

Де-факто – сторони встановлюють консульські відносини та сприяють розвитку торговельно-економічного співробітництва. Дана форма є перехідною до визнання де-юре, тому її називають «на-пів визнанням». Визнання де-факто може бути відізнано стороною яка визнає у разі погіршення відносин, або неспроможності, на думку держави, що визнає, до мирних міжнародних відносин. Дана форма визнання застосовується до нового уряду, коли немає повної упевненості у сторони яка визнає в його стабільності.

Де-юре – повне та остаточне визнання. При цій формі визнання держав та уряду з ними встановлюються дипломатичні, консульські, торгово-економічні та інші офіційні відносини, тобто настає весь комплекс юридичних наслідків. Ця форма не може бути відкликаною у випадку погіршення відносин між державами. Після визнання де-юре сторони починають активне співробітництво в політичній сфері по підписанню двосторонніх договорів.

В тому разі, коли суб'єкти міжнародного права не визнають один одного офіційно, але змушені проводити переговори або здійснювати між собою інші контакти, може поставати питання про визнання *ад хок* (винятково для цього випадку) *Ад хок* – це неофіційне одноразове визнання для здійснення конкретних необхідних дій, налагодження контактів між дипломатами чи політиками, проведення мирних переговорів, підготування мирних угод. Прикладом можуть бути неодноразові переговори в Женеві щодо врегулювання територіальних проблем між Організацією визволення Палестини та Ізраїлем, переговори про укладання мирної угоди між Армією визволення Косово та урядом Сербії в Рамбуйє (лютий-березень 1999 р.)

Критерій офіційного визнання

1. Дотримання положень статуту ООН
2. Виконання обов'язків, прийнятих за Гельсінським Заключним актом і Паризькою хартією, особливо в тому, що стосується верховенства права, демократії і прав людини.
3. Гарантії прав етнічних і національних груп і меншин відповідно до зобов'язань, прийнятих у рамках НБСЄ.
4. Повага непорушності всіх державних кордонів, що не можуть бути змінені інакше, як мирними засобами і зі спільної згоди.

5.Прийняття усіх відповідних зобов'язань, що стосуються роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї, а також безпеки і регіональної стабільності.

6.Зобов'язання узгоджено вирішувати всі питання, що стосуються правонаступництва держави і регіональних спорів.

Функції юридичної системи інституту визнання :

- запевнення, що тільки режими, які дістали визнання, визнаються як уряди відповідних держав;
- гарантії новим урядам, що їхній статус поважатиметься;
- інформації судам, урядовим установам і громадянам держави, яка визнає, що певний режим дійсно є урядом даної держави.

Визнання нових держав

Як різновид міжнародно-правового визнання, *визнання держави* – це визнання урядами існуючих держав створеної у результаті національно-визвольної боротьби, соціальної революції або відокремлення в якості території нової держави як самостійного суб'єкта міжнародного права.

У теорії міжнародного права існує дві точки зору на визнання держав: конститутивна і декларативна теорії.

Теорії визнання держави:

Конститутивна. Ця теорія була вперше сформульована в декларації міністру іноземних справ Еквадору Тобара 1907 р. Згодом вона отримала згоду президента США Вільсона, тому в деяких джерелах вона має назву доктрина Тобара-Вільсона. В цій теорії велике значення має акт визнання в процесі конституювання нового уряду, як суб'єкта міжнародного права. У відповідності з цією теорією, якщо акт визнання є то і новий суб'єкт міжнародного права теж є, але як що акту визнання немає, то і немає нового суб'єкту міжнародного права.

Декларативна. Це відповідь на конститутивну теорію визнання. В ній стверджується, що міжнародне визнання не створює нового суб'єкту міжнародного права. Акт визнання носить декларативний характер, факт який констатує появу нового суб'єкта міжнародного права, з яким вже існуючі держави бажають встановити дипломатичні та інші відносини. Іншими словами, держава стає суб'єктом міжнародного права в силу свого існування, наявності акта визнання (чи його відсутність) не впливає на міжнародну правосуб'єктність.

Декларативна теорія визнання в цілому відображає ситуацію з міжнародним визнанням.

Визнання Нових Урядів

Як правило визнання нового уряду може виникнути у разі його створення неконституційним шляхом, наприклад внаслідок перевороту, революції і т.д. При конституційній зміні уряду питань про його визнання не виникає.

Як різновид міжнародного визнання, визнання уряду – це визнання державами нового уряду якоїсь країни, що прийшов до влади не конституційним шляхом.

Розрізняють форми визнання уряду :

- де-факто, яке означає, що, сторона, яка, визнає, погоджується з фактом існування такого уряду і може вступити з ним у контакт з певного кола питань. Цей вид визнання уряду часто пояснюється сумнівами стосовно ефективності та життєздатності уряду який визнають;

- де-юре, яке виражає готовність вступити з цим урядом у дипломатичні відносини у всій повноті.

Не визнання того або іншого режиму не обов'язково означає, що держава, яка представлена цим режимом, не має ознак державності.

Правові аспекти невизнання уряду:

- невизнання уряду через неможливість розглядати його як уряд з погляду його незалежності й ефективності

- невизнання уряду через небажання держави, що утримується від визнання, мати нормальні відносини з цією державою

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, зазначимо, що визнання нових держав і урядів, будучи одним із найважливіших інститутів міжнародного права до цього часу не кодифікований. Основним міжнародно-правовим матеріалом для користування є норми звичаєвого права і загальновизнані принципи міжнародного права, що регулюють загальні, але не спеціальні питання визнання. Історичний досвід і сучасна практика врегулювання питань визнання нових держав та урядів нагально потребує її систематизації та кодифікації в універсальному міжнародному договірному праві, що відповідало б його сучасному рівневі розвитку в інших галузях та інститутах міжнародного права.

3. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Уявлення про правонаступництво як правову категорію з часів Г.Гроція істотно змінилися. Сучасному міжнародному праву відомі різні випадки правонаступництва, наприклад, щодо договорів, державної власності, державних архівів та інше.

Відносини правонаступництва врегульовані двома конвенціями:

Віденська конвенція про правонаступництво держав відносно міжнародних договорів 1978 р.

Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів та державних боргів. 1983 р. Україна приймає участь в обох конвенціях, але Конвенція 1983 р. ще не набула чинності.

Під правонаступництвом як правовою категорією розуміють перехід прав та обов'язків одного суб'єкта до іншого у встановлених правом випадках відповідно до правових приписів.

З точки зору міжнародного права, правонаступництво – це перехід прав та обов'язків однієї держави до іншої в результаті настання певних подій і ситуацій.

Іншими словами правонаступництво держав виникає у тому випадку, якщо, відбувається остаточна і безповоротна зміна суверенітету однієї держави

над тією або іншою територією суверенітетом іншої держави. Тобто міжнародне право пов'язує правонаступництво *тільки зі зміною території*.

В зв'язку з появою нових держав, які замінюють в міжнародних відносинах старі, виникають питання правонаступництва між цими державами та їх попередниками.

Відповідно до Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів 1978 р., *Правонаступництво держав* – зміна однієї держави іншою в несенні відповідальності за міжнародні відносини будь-якої території.(ст.2)

Основні терміни що стосуються правонаступництва:

Держава-попередник – це держава яка була змінена іншою державою у випадку правонаступництва держав.

Держава-наступник – це держава, яка змінила іншу державу у випадку правонаступництва держав.

Момент правонаступництва держави – це дата зміни державою-наступницею держави-попередника в несенні відповідальності за міжнародні відносини застосованої до території, яка є об'єктом правонаступництва держав.

Об'єкт правонаступництва :

Відповідно до Віденської конвенції 1978 р. об'єктом правонаступництва є міжнародні договори, призначені для укріплення миру, безпеки та розвитку співробітництва між державами.

Уряд який прийшов до влади революційним шляхом повинен сумлінно виконувати зобов'язання зафіксовані в міжнародних договорах, уряду що передував.

По відношенню до держав, які з'явилися шляхом національно-визвольної боротьби, Конвенція 1978 р. виходить з принципу «чистої дошки» (*tabula rasa*). Це означає, що така держава не пов'язана договорами, які підписані від їх імені державами-метрополіями, та які діяли на момент правонаступництва. (ст. 16) Але ця конвенція наділила нові незалежні держави правом встановлювати свій статус в якості учасника любого багатостороннього договору, який був чинним на момент правонаступництва держави та який діяв по відношенню до території нової держави, лише шляхом повідомлення про правонаступництво.

Якщо держава розділяється, а бо відокремлюються її частки принцип чистої дошки не діє, а застосовується правило виконання зобов'язань державою-спадкоємицею по міжнародним договорам, які діяли по відношенню до територій цієї держави в момент правонаступництва, якщо держава-спадкоємиця та інша держава-учасник не домовилися про інше, та якщо зміна обставини не призвела до неможливості виконання раніш взятих зобов'язань.

Конвенція 1978 р. також закріпила важливе положення, що правонаступництво держав не торкається державних кордонів, які встановлені договором, та обов'язків і прав, які встановлені договором, по відношенню до режиму кордонів.(ст. 11).

В 1991 г. Верховна Рада України прийняла Закон «Про правонаступництво України». Ст. 7 цього Закону встановила наступне:

«Україна є спадкоємицею прав та обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки». Таким чином, Україна змогла реалізувати положення Віденської конвенції про правонаступництво держав по відношенню до договорів 1978 р., шляхом прийняття внутрідержавного законодавчого акту.

У ст. 12 Угоди про створення СНД від 8.12.1991 р. зафіксовано, що домовившись сторони (Білорусь, Росія та Україна) гарантують виконання міжнародних зобов'язань, які наступають для них виходячи з договорів та угод колишнього Союзу РСР. В розвитку цього положення в рамках СНД було підписано 6.07.1992 р. Меморандум про взаєморозуміння з питань правонаступництва по відношенню до договорів колишнього СРСР, які представляють взаємний інтерес. В ньому говориться, що питання про участь в багатосторонніх договорах колишнього СРСР вирішується згідно з принципами та нормами міжнародного права кожною державою-учасницею Співдружності самостійно в залежності від специфіки конкретного случаю, характеру та змісту того чи іншого договору. Але договори які торкаються інтересів усіх держав-учасниць Співдружності (наприклад, договори про кордони та його режим), то ці договори залишаються чинними, але участь у них приймають держави які мають сусідство з державами які не є членами Співдружності. В такому випадку важливо, щоб ці держави підтвердили свою участь в цих договорах.

Віденська конвенція 1983 р. про правонаступництва стосовно державної власності, державних архівів та державних боргів виходить з загального принципу регулювання цих відносин між державою-спадкоємицею та колишньою державою та угоди між ними.

Ст. 8 цієї Конвенції дається визначення терміну «*державна власність колишньої держави*» як державного майна, права й інтересів, що на момент правонаступництва держав належали колишній державі відповідно до її внутрішнього права.

Передача частини території держави.

Коли частина території держави передається іншій державі, то відносини між ними регулюються угодою між ними з цього приводу, а як що відсутня така угода в таких випадках :

- нерухома державна власність держави-попередника, яке знаходиться на території, що являється об'єктом правонаступництва держав, переходить до держави-наступниці.

- рухоме державне майно держави-попередника, пов'язане з діяльністю держави-попередника по відношенню до території, є об'єктом правонаступництва держав, переходить до держави-наступниці.

У ст.. 14 даної конвенції встановлено, що у випадку відсутності такої угоди нерухоме та рухоме державне майно, яке знаходиться на території держави-спадкоємиці, переходить їй. Якщо по іншому не домовлено між державами, то перехід державних архівів колишньої держави до держави-спадкоємиці виконується без компенсації (ст. 23).

Щодо наслідків правонаступництва держав стосовно державних архівів колишньої держави діють норми, які містяться у частині III конвенції.

Поняття «*державних архівів колишньої держави*» у цій конвенції означає сукупність документів будь-якої давності і будь-якого типу, виготовлених у ході діяльності, що на момент правонаступництва держав належали колишній державі відповідно до її внутрішнього права і зберігалися нею безпосередньо або під її контролем як архіви для різних цілей (ст. 20)

Перехід державних архівів держави-попередника несе за собою припинення прав цієї держави та виникнення прав держави-спадкоємиці на державні архіви, які переходять до держави-спадкоємиці з урахуванням положень цієї Конвенції.

Перехід державних архівів згідно зі ст. 23 здійснюється без компенсації.

Правонаступництво по відношенню до *державних боргів* повинно здійснюватися на засадах угоди між державою-попередником та державою-наступником. Якщо відсутня така угода державний борг колишньої держави переходить до держави-спадкоємиці по справедливій долі (ст. 37).

У конвенції дається поняття «*державний борг*» будь-яке фінансове зобов'язання колишньої держави стосовно іншої держави, міжнародної організації або будь-якого іншого суб'єкта міжнародного права, що виникло відповідно до міжнародного права.

Положення Віденської конвенції 1983 р. розповсюджуються на такі ж випадки правонаступництва, що і Віденська конвенція 1978р. про правонаступництво держав по відношенню до міжнародних договорів.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, на сьогодні основні питання правонаступництва держав врегульовані у двох універсальних міжнародних угодах, прийнятих від егідою ООН: Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р., яка, згідно зі ст. 49 п.1., має необхідне число ратифікацій (15) і набрала чинності 6 листопада 1996 р. (Україна 26 жовтня 1992 р.), та Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р., яка ще не набрала чинності (Україна ратифікувала 8 січня 1993 р.). Проте вона є досить відомим актом, і її положення можуть застосовуватися як кодифіковані міжнародні звичаєві норми. Україна підписала та ратифікувала обидві конвенції і є їх учасником. Існування універсальних договірних норм в інституті правонаступництва держав забезпечує надійні правові підстави сучасних міжнародних відносин.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. Визнання нових держав і урядів, будучи одним із найважливіших інститутів міжнародного права до цього часу не кодифікований.
2. Основним міжнародно-правовим матеріалом для користування є норми звичаєвого права і загальновизнані принципи міжнародного права, що регулюють загальні, але не спеціальні питання визнання.
3. основні питання правонаступництва держав урегульовані у двох універсальних міжнародних угодах, прийнятих від егідою ООН: Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р., яка, згідно зі ст.49 п.1., має необхідне число ратифікації (15) і набрала чинності 6 листопада 1996 р. (Україна 26 жовтня 1992 р.), та Віденській конвенції про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р., яка ще не набрала чинності (Україна ратифікувала 8 січня 1993 р.).
4. Існування універсальних договірних норм в інституті правонаступництва держав забезпечує надійні правові підстави сучасних міжнародних відносин.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

1. Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси суб'єктів міжнародного права їх особливості, види, критерії.
2. При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань звернути увагу на такі питання, як: міжнародна правосуб'єктність індивідів; Ватикан (Священний престол) як суб'єкт міжнародного права; особливості правонаступництва після розпаду СРСР і його наслідки для сучасної України..
3. Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.
4. Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.
5. Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 3. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття, класифікація та найменування міжнародних договорів.....41
2. Укладання міжнародних договорів.....46
3. Дія договорів, їх застосування і тлумачення 58

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція (Основний Закон) України. – К. 1996.
2. Закон України “Про міжнародні договори України” від 29 червня 2004 р. // Відомості ВР України – 2004. - № 50 – 10 грудня. // Офіційний вісник України – 2004. - № 35.
3. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. /Международное право в документах / под ред. проф. Н.Т. Блатовой. – М.: Юр.лит., 1982.
4. Венская конвенция о праве преемстве государств в отношении договоров от 23 августа 1978 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.
5. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями от 21 марта 1986 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша)/ Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. Київ, 1996. – 1184.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Ампар К.А. Политика двойных стандартов в отношении Косово и непризнанных республик на постсоветском пространстве // Современное право: Новое в российском законодательстве: обзоры, комментарии, практика / Каталина Е. - 2007. - № 4. - С. 116-120 .
2. Блажівська Н. Конвенція ООН про використання електронних повідомлень в міжнародних договорах // Юридична Україна: Правовий часопис / Київський регіональний центр Академії правових наук України: Юрінком Інтер. - 2007. - № 5. - С. 96-100.
3. Вдовічена Л. Еволюція принципу адекватності правового регулювання запобігання міжнародному подвійному оподаткуванню // Підприємництво,

господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал / ТОВ “Друкарня Бізнесполіграф”. - 2007. - № 6. - С. 69-72.

4. Крохмаль В. Про юридичну дійсність міжнародних договорів //Право України. - 1996. - №5. - С.74.

5. Лукашук И.И. Вопросы ответственности в праве договоров // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / Ред. В.В. Гриб. - 2007. - № 1. - С.2-11.

6. Мартыненко И. Международные соглашения стран СНГ по вопросам возвращения культурных ценностей странам их происхождения //Підприємництво, господарство і право. – 2002. - № 3. – С. 99-103.

7. Талалаев А.Н. Международные договоры в современном мире: Вопросы права международных договоров в свете работы Венской конференции ООН 1968-1969 гг. – М., 1973.

8. Україна в міжнародно-правових відносинах: Кн. 2 Правова охорона культурних цінностей / Відп. Ред.: акад. Ю.С. Шемшученко та доктор юрид. Наук В.І. Акуленко. – К., 1997.

9. Шепель А. Застереження до міжнародних договорів (практика України) //Право України. - 1997. - №10.- С.60.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування основних питань права міжнародних договорів, стадії укладання, сторони договору та інші питання укладання міжнародних згідно міжнародно-правових актів та національного законодавства, ознайомлення здобувачів вищої освіти з юридичною природою міжнародних договорів, головними положеннями Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. і Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів 1978 р., із засадами тлумачення міжнародних договорів.

ВСТУП

Право міжнародних договорів є однією з найстаріших галузей міжнародного права. Міжнародні договори стали важливою частиною сучасного міжнародного та внутрішнього правового поля більшості країн світу, в тому числі України.

Міжнародний договір є одним з ефективних механізмів регулювання міжнародних відносин серед сучасних норм міжнародного права.

Розглядаючи цю тему, необхідно звернути увагу та те, що у практиці міжнародних відносин і в теорії міжнародного права іноді використовується подібне поняття – «міжнародне договірне право», тобто норми, створені договорами, на відміну від норм міжнародного права. Вираз «міжнародне договірне право» вживається у контексті з певною державою, наприклад «міжнародне договірне право України». У такому словосполученні це означає сукупність обов’язкових для України міжнародних договірних норм, що містяться в укладених нею договорах.

1. ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАЙМЕНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ.

Право міжнародних договорів це галузь загального міжнародного права яка являє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародного права з приводу укладання, дії та припинення міжнародних договорів.

Об'єкт, джерела та суб'єкти права міжнародного договору.

Право міжнародного договору як галузь сучасного міжнародного права характеризується специфічним об'єктом регулювання та надзвичайно важливими функціями.

Об'єктом права міжнародних договорів є відносини між суб'єктами щодо процесу укладання, сфери і часу дії та умов припинення дії міжнародного договору.

Предмет регулювання даної галузі – процес укладання міжнародного договору. Поняття укладання договору в широкому розумінні розглядається як сукупність процедур укладання міжнародного договору; його дії та застосування, умов чинності; особливостей припинення дії міжнародного договору.

Джерелами права міжнародного договору є:

- звичай;
- договір;
- загальні принципи міжнародного права.

Суб'єктами права міжнародних договорів на підставі ст. 1 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено держави, а відповідно до ст. 1 Віденської конвенції про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. – міжнародні міжурядові організації.

Щодо інших суб'єктів міжнародного права, то відповідно до ст. 3 Віденської конвенції 1969 р. її норми мають застосовуватися тільки у відносинах держав між собою в міжнародних договорах, учасниками яких є і інші суб'єкти міжнародного права.

Функцією права міжнародного договору є регулювання процесу укладання, дії та припинення дії міжнародних договорів.

Міжнародний договір – це врегульована міжнародним правом угода, що укладається державою та іншими суб'єктами міжнародного права у письмовій формі, не залежно від того, міститься така угода в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також не залежно від його конкретної назви. (Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.)

Міжнародний договір України — укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) (Закон України «Про міжнародні договори» 2014 р.)

В міжнародному договорі прийнято виділяти мету, об'єкт та предмет.

Мета договору – це той кінцевий результат якого намагаються досягти суб'єкти міжнародного права при укладання договору. Зазвичай мета закріплюється у преамбулі або в початкових статтях договору. Наприклад мета ООН зафіксована в преамбулі до ст.1 Статуту цієї організації.

Об'єктом договору є відносини суб'єктів міжнародного права з приводу матеріальних та не матеріальних благ, дії та утримання від дії. Будь який об'єкт міжнародного права може бути об'єктом міжнародного договору. Суб'єкти міжнародного права, виходячи зі своїх взаємних інтересів, можуть вибрати конкретний об'єкт договору. Хоча існує звичайна і договірна міжнародно-правова норма, проте відносини, що входять у виняткову компетенцію держави, не повинні бути об'єктом міжнародного договору. Частіше усього про об'єкт договору можна судити з його назви.

Предмет договору - це конкретні матеріальні або нематеріальні блага, охороняти або забезпечувати які покликана міжнародна угода. Наприклад, предметом міжнародного договору можуть бути економічні, соціальні і культурні права людини або екологічної чистота морських вод, або повітря визначеного регіону.

Сторони у міжнародному договорі.

У міжнародно-правовій літературі вважаються рівнозначними такі терміни, як «учасник», «суб'єкт», «сторона». Але, на думку деяких авторів, ці поняття не завжди тотожні, оскільки однією з сторін договору можуть бути кілька учасників договору. Віденські конвенції не проводять різниці між цими поняттями. «Сторони в міжнародному договорі – це найважливіший елемент правовідносин, – вважає І. І. Лукашук. – У точному юридичному розумінні сторонами є суб'єкти міжнародного права, які повністю оформили свою участь у договорі і таким чином набули нових прав та обов'язків, що з нього випливають». Таке визначення ще раз свідчить на користь тотожності понять «учасник» та «сторона».

Віденська конвенція про право міжнародних договорів «щодо вживання термінів» (ст.2) розрізняє категорії держав залежно від ступеня їх відношення до відповідного міжнародного договору (за юридичними наслідками щодо договору):

«держави, яка бере участь у переговорах», означає державу, яка брала участь у складанні і прийнятті тексту договору, в результаті чого в неї не виникає прав та обов'язків, але ця категорія учасників може вирішувати питання про тимчасове застосування договору та деякі інші питання щодо учасників договору.

«договірна держава» – це держава, яка погодилася на обов'язковість для неї договору незалежно від того, набрав договір чинності чи ні. Відповідно до ст.18 така держава зобов'язана не позбавляти договір його об'єкта й мети до набрання договором чинності.

«учасник» – учасником договору вважається тільки держава, яка погодилася на обов'язковість для неї договору і для якої договір є чинним,

тобто таким, що породжує права та обов'язки.

«третья держава» – це держава, яка не є учасником договору.

Окрім того, в ст. 79 вживається ще одна категорія – «держави, які підписали договір». Ця категорія не збігається за юридичними наслідками з іншими категоріями: «держави, які підписали договір», беруть участь у вирішенні питань про виправлення помилок у тексті договору.

Склад і характер сторін визначає зміст і роль договору. Зі зміною складу сторін можлива зміна реального змісту і значення договору. Міжнародні угоди можуть укладати держави з різним адміністративно-територіальним устроєм – як унітарні, так і складні. Правоздатність суб'єктів федерації укладати міжнародні договори регламентується національним законодавством відповідної держави.

Стороною міжнародного договору можуть бути міжнародні організації. Оскільки правосуб'єктність міжнародних організацій визначається статутними документами цих організацій, тому й можливість участі міжнародних організацій у міжнародних договорах також визначається статутними документами.

Класифікація міжнародних договорів

1. Залежно від кількості сторін, договори поділяють на двосторонні, багатосторонні та односторонній міжнародний юридичний акт.

Двосторонні договори – це такі договори, в яких приймають участь дві сторони. Даний вид становить основну масу договорів. Двосторонніми можуть бути такі договори, коли з однієї сторони виступає одна держава, а з другої – декілька (наприклад мирні договори). У міжнародних договорах число сторін не завжди збігається з кількістю учасників. *Наприклад*, в Угоді про звичайні збройні сили в Європі між Організацією Варшавського договору (ОВД) та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) 1990 р. – 23 учасника (7 держав ОВД і 16 держав НАТО).

Багатосторонні договори – це універсальні договори, розраховані на участь усіх держав,

У свою чергу *багатосторонні* договори поділяють на:

а) загальні, або універсальні, договори (що кодифікують міжнародно-правові норми, а також інші договори, об'єкт і цілі яких становлять інтерес для всіх держав);

б) відкриті договори (у них має право брати участь будь-яка держава);

с) закриті договори (у них беруть участь тільки ті держави, що уклали їх);

д) напівзакриті договори (до них можуть приєднатися й інші держави, але за згодою учасників);

е) регіональні договори (договори держав певного географічного району).

Односторонній міжнародний юридичний акт – одностороннє волевиявлення суб'єкта міжнародного права, яке викликає юридичні наслідки тільки для цього суб'єкта.

До таких односторонніх юридичних актів належать:

- а) *Нотифікація* – повідомлення в установленій формі факту, із якого можуть випливати юридичні наслідки;
- б) *Визнання* – може мати форму як нотифікації, так і будь-яку іншу. Тут важливий сам факт закріплення державної волі, що перетворює фактичне становище в юридичне;
- в) *Протест* – сутність складається в невизнанні законності чого-небудь;
- г) *Відмова* – волевиявлення держави відповідно до якого можна відмовитися від прав. Не можливо відмовлятися від обов'язків, також не можливо відмовлятися від усіх прав

2. *В залежності від рівня на якому вони укладаються:*

- а) Міждержавні
- б) Міжурядові
- в) Міжвідомчі

3. *В залежності від форми укладання:*

- Усна «джентльменська угода» *Приклад:* джентльменські угоди практикують спецслужби США і Росії з аналогічними структурами в інших державах. У цілому ж дана форма міжнародного договору використовується досить рідко. Усний договір вважається укладеним з моменту потискання руки.

- Письмова найбільш поширена форма міжнародного договору, що дозволяє чітко і точно закріпити права й обов'язку сторін за договором.

4. *В залежності від об'єкта міжнародно-правового регулювання:*

- договори політичні;
- угоди з правових питань;
- угоди з прикордонних питань;
- угоди з економічних питань;
- угоди з питань транспорту і зв'язку;
- угоди з питань охорони здоров'я;
- угоди з питань війни.

5. *За терміном на який укладаються міжнародні договори:*

- Строкові – на визначений термін
- Безстрокові – на невизначений термін

Цей поділ хоча й є загальноприйнятим, але не несе будь-якого юридичного навантаження.

Це ж стосується найменування міжнародних договорів. Відмінності в найменуванні мають значення лише тоді, коли потрібно дати правильну назву міжнародному договору, але й тут будь-яких обов'язкових вимог або принципів відмінностей не існує.

6. *За назвами розрізняють такі договори:*

Статут — договір, який визначає цілі, структуру й функції міжнародної організації.

Регламент — додаткова угода до багатостороннього договору.

Пакт. Так звичайно називають двосторонню або багатосторонню міждержавну угоду політичного характеру. Це надто урочиста назва і тому

застосовується до угод особливої значущості або важливості, наприклад Пакт про ненапад, тощо.

Трактат. Це багатосторонній договір, який налагоджує відносини між учасниками у будь-якій політичній галузі. Сьогодні ця назва застосовується надто рідко.

Договір. Найбільш поширене найменування угод між державами з різних питань. Термін «міжнародний договір» – єдиний, що використаний у віденських конвенціях про право міжнародних договорів. Основоположний акт із найістотніших питань міжнародних зносин.

Угода. Це міждержавний договір з конкретних питань, здебільшого менш важливих, ніж договір, підписується зазвичай від імені уряду, і як правило, не підлягає ратифікації.

Конвенція. Угода найчастіше в спеціальній галузі, наприклад, з технічних, правових або інших питань.

Декларація. Одностороння заява однієї або декількох держав, у якій висловлюється її (їх) точка зору на яку-небудь одну важливу проблему.

Конкордат. Міжнародний договір, однією зі сторін якого виступає Ватикан, що укладається папською державою з державами, де національною релігією є католицизм, його предметом виступає стан католицької церкви в даній країні та її відносини з папським престолом.

«Модус вівенді» («засіб існування»). Угода тимчасового характеру, що згодом повинна бути замінена іншою, постійною угодою.

Протоколи. Різноманітні допоміжні угоди, що нерідко супроводжують укладення основного договору або мають самостійний характер, але пов'язані з виконанням раніш укладеного договору.

Акт. Позначення міжнародного зобов'язання або односторонньої урочистої заяви.

Обмін нотами або пам'ятними записками. Носить характер міжнародної угоди, тільки якщо тексти нот за своїм змістом ідентичні. Така форма угод досить поширена з дипломатичних та культурних питань

Меморандум. Документ, у якому фіксується погляд сторони на фактичний стан справ. Меморандум є формою односторонньої заяви держави і відрізняється від декларації тим, що стосується менш важливих проблем.

Комюніке. Найчастіше цей документ містить у собі офіційне повідомлення міжнародного характеру (про початок, хід або завершення сесій міжнародних організацій або їх органів, про хід поточних військових дій) і міжнародним договором не є.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, право міжнародного договору як галузь сучасного міжнародного права характеризується специфічним об'єктом регулювання та надзвичайно важливими функціями.

Класифікація міжнародних договорів не є загальноприйнятим і не несе будь-якого юридичного навантаження.

Відмінності в найменуванні міжнародних договорів мають значення лише тоді, коли потрібно дати правильну назву міжнародному договору.

Міжнародні договори зобов'язують тільки їх учасників. Для інших суб'єктів міжнародного права вони не створюють ні прав, ні зобов'язань.

Договір може мати правові наслідки для третіх держав тільки у разі їх згоди.

Брати участь у загальних багатосторонніх договорах мають право всі держави, незалежно від суспільного і державного устрою та згоди держав-учасниць.

Укладання і виконання міжнародних договорів означає здійснення державного суверенітету і належить до основних прав суверенної держави.

2. УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Укладання міжнародних договорів – це сукупність процедур із застосуванням різноманітних документів, засобів та форм, що поділяються на стадії та обґрунтовують дію міжнародних договорів.

Закон України «Про міжнародні договори» 2014 р. визначає, що укладення міжнародного договору України це – дії щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та надання згоди на його обов'язковість для України

З практики міжнародних відносин добре відомо, що укладання міжнародного договору являє собою одну з форм здійснення державного суверенітету. Процес укладання договору складається з багатьох послідовних стадій. Віденські конвенції про право договорів 1969 і 1986 рр. визначили ряд таких основних стадій у частині II «Укладання і вступ договорів у силу» (статті 6—23).

Керуючись принципом деталізації, деякі автори проаналізувавши дії держав з укладання міжнародних договорів, виділяють або три основні стадії, або до 16 стадій укладання договорів.

Віденські конвенції, хоч і не дають визначення терміна «укладання міжнародного договору», самим фактом постатейного розгляду включають у це поняття ряд конкретних юридичних дій (стадій):

- перевірка повноважень представника держави;
- впорядкування і прийняття тексту договору;
- встановлення автентичності тексту;
- підписання договору;
- інші способи вираження згоди на обов'язковість договору (обмін документами, що утворюють договір, ратифікація, прийняття, затвердження, приєднання);
- застереження і процедура, що стосується застережень;
- набрання договором чинності;
- тимчасове застосування договорів.

З практики процесу укладання договору відомо, що процедура укладання кожного конкретного договору не обов'язково має охоплювати всі названі стадії. Але будь-який міжнародний договір проходить стадії складання тексту і його прийняття, а також стадію, у якій у тій чи іншій формі виражається згода держави на обов'язковість для неї договору.

Кожна держава укладає міжнародні договори на основі свого національного законодавства.

Для України – це

- Конституція України,
- Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р.

Умовно укладання міжнародних договорів можливо поділити на три стадії які, у свою чергу, складаються з під стадій та юридичних дій:

- 1) ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору;
- 2) прийняття тексту міжнародного договору або встановлення його автентичності;
- 3) вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору для України.

Розглянемо основні стадії укладання міжнародних договорів.

1. Ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору.

Цю стадію умовно поділяють на дві складові:

- визначення повноважень та уповноважених осіб;
- ведення переговорів із метою підготовки тексту договору.

Для участі в процедурі укладання міжнародного договору на будь-якій стадії представник держави або міжнародної організації повинен мати *повноваження* на здійснення відповідних заходів.

Повноваження – особливий вид документу, що видається компетентним органом держави у відповідності з національним законодавством і засвідчує право конкретної особи репрезентувати державу на відповідній стадії укладання договору.

Повноваження можуть бути видані як на окрему стадію так і на всі стадії взагалі.

Закон України «Про міжнародні договори» визначає *повноваження*, як — документ, яким одній або декільком особам у встановленому цим Законом порядку доручено представляти Україну з метою підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та, у випадках, передбачених міжнародним договором, надання згоди на його обов'язковість для України

При укладанні двосторонніх договорів відбувається обмін повноваженнями; при укладанні багатосторонніх – повноваження надаються для перевірки.

Репрезентувати державу з метою вчинення всіх актів, що стосуються міжнародних договорів, без пред'явлення повноважень мають право глави

держав, глави урядів і міністри закордонних справ, які наділені повноваженнями за посадою (ex officio), а також глави дипломатичних представництв – тільки з метою прийняття тексту договору між акредитуючої державою і державою, при якій вони акредитовані.

Від повноважень потрібно відрізнити інструкції уповноважених, що визначають позицію делегації і є внутрішнім документом, який не доводиться до відома іншої сторони. Договір, укладений з порушенням інструкцій, не втрачає своєї чинності.

Закон України «Про міжнародні договори України» (ст.6) визначає, що «ведення переговорів щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності або підписання міжнародного договору України здійснюються лише уповноваженими на те особами»

Повноваження на ведення переговорів і підписання міжнародних договорів України надаються:

- а) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, – Президентом України;
- б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, – Кабінетом Міністрів України;
- в) щодо міжвідомчих договорів – у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень мають:

- Президент України від імені України укладає міжнародні договори України:

- а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України;
- б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;
- г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації;

г) про використання території та природних ресурсів України;

д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер

- Прем'єр-міністр України укладає міжнародні договори України від імені Уряду України з: економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України

- Міністр закордонних справ України Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, віднесених до відання міністерств та інших центральних органів виконавчої влади .

- Глава дипломатичного представництва України в іноземній державі або глава представництва України при міжнародній організації має право вести без спеціальних повноважень переговори про укладення міжнародного договору, підготовку тексту міжнародного договору та його прийняття з державою акредитації або в рамках відповідної міжнародної організації.

До першої стадії укладання договору — стадії прийняття тексту договору — відносять підготовку, розроблення, узгодження та прийняття тексту договору. Узгодження підготовленого або розробленого тексту договору відбувається через звичайні дипломатичні канали, міжнародні конференції та в рамках міжнародних організацій.

Безпосередньо процедура прийняття тексту договору регулюється ст. 9 Віденської конвенції 1969 р., яка, на жаль, не містить визначення самого поняття «прийняття тексту».

«Прийняття тексту» договору це формальний акт, завдяки якому встановлюються форма і зміст пропонованого договору. Текст договору приймається процедурою голосування. Зазвичай тексти двосторонніх договорів та договорів з невеликою кількістю учасників приймаються за згодою всіх держав, які беруть участь у його складанні. Текст багатосторонніх договорів приймається більшістю у дві третини учасників міжнародної конференції. Але більшістю голосів учасників, які присутні й беруть участь у голосуванні, може бути ухвалене рішення про застосування іншого правила.

Участь у прийнятті тексту договору не тягне за собою юридичних наслідків щодо договору для учасників переговорів.

2. Друга стадія укладання договору — встановлення автентичності тексту договору.

Процедура фіксації остаточності тексту, яка затверджує те, що він не підлягає змінам, є процедурою встановлення автентичності тексту договору.

Способи встановлення автентичності тексту визначаються в самому тексті договору (ст. 10 Віденської конвенції 1969 р.): підписання, підписання *ad referendum* або парафування, або включення тексту договору до заключного акта міжнародної конференції.

Парафування — це спосіб встановлення автентичності тексту договору шляхом проставлення уповноваженими своїх ініціалів під текстом договору для засвідчення того, що текст є остаточним і не підлягає змінам. Можливе також постатейне або посторінкове парафування.

Щодо підписання *ad referendum* («до схвалення»), то ця форма встановлення автентичності тексту може означати остаточне підписання договору за умови його підтвердження державою. Парафування може означати підписання договору, але лише в разі відповідної домовленості між державами, які беруть участь у переговорах, а втім, такі випадки дуже поодинокі.

Після встановлення автентичності тексту договір до ухвалення не має обов'язкової сили, але сторони зобов'язані утримуватися від дій, які позбавили б договір об'єкта й мети.

3. *Третьою стадією укладання договору вважається вираження згоди на обов'язковість договору.*

До цієї стадії належить безпосереднє вираження згоди, що здійснюється в таких формах: підписання, обмін документами, ратифікація, затвердження, приєднання (ст. 11 Віденської конвенції 1969 р.).

Юридичні дії, що супроводжують процедуру остаточного ухвалення договору, певною мірою також належать до третьої стадії укладання договору. Такими юридичними діями є: направлення документів депозитарію, функції депозитарію, реєстрація договору, опублікування договору, а також інститут застережень та заяв.

Підписання — це форма вираження згоди на обов'язковість договору шляхом підписання договору представником держави. Підписання надає договору обов'язкової сили у трьох випадках, що передбачені ст. 12 Віденської конвенції 1969 р.:

- а) договір передбачає, що підписання має таку силу;
- б) в інший спосіб встановлено домовленість держав, які беруть участь у переговорах, про те, що підписання повинне мати таку силу;
- в) намір держави надати підписанню такої сили впливає з повноважень її представника або був виражений під час переговорів.

Підписання двосторонніх міжнародних договорів здійснюється за *принципом альтернату* — кожний уповноважений ставить підпис першим на своєму екземплярі, а потім уже другим підписує екземпляр іншої сторони; назва держави, печатка, а також текст договору відповідною мовою також розташовуються на першому місці в примірнику, що належить цій стороні. Якщо підписи розташовані поруч, то першим вважається місце ліворуч. Якщо підписи розташовані один над одним, то першим місцем буде верхнє. При підписанні багатостороннього договору підписи ставляться в абетковому порядку. Вибір абетки відбувається за згодою учасників.

Ратифікація — це форма вираження згоди на обов'язковість договору шляхом затвердження його вищим органом державної влади. Акт ратифікації втілюється у двох законодавчих документах, які відображають два аспекти ратифікаційного акта: ратифікаційна грамота виражає згоду на обов'язковість договору перед учасниками цього договору, тобто в міжнародному плані, а внутрішньодержавний нормативний акт покладає на державу зобов'язання щодо виконання міжнародного договору.

Питання згоди сторін на обов'язковість, що виражена ратифікацією, регулюється ст. 14 Віденської конвенції. Оскільки ратифікація проводиться вищими органами держави, вона вважається найавторитетнішою формою вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору.

Порядок ратифікації визначається національним законодавством. За часів монархій це були урочисті церемонії, що ними король підтверджував результат переговорів, які вів його представник. Сьогодні в демократичних державах ратифікація дає змогу підпорядкувати міжнародні зобов'язання держави голосуванню парламенту.

Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору.

На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом Міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами.

Ратифікації підлягають міжнародні договори України:

а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні;

б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

в) загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), з загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України;

г) про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань;

д) що стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей Українського народу, а також об'єктів права державної власності України;

е) виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України;

є) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена міжнародним договором або законом України.

Пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України подаються Міністерством закордонних справ України протягом шести місяців з дня його підписання:

а) стосовно міжнародних договорів, що укладаються від імені України, – Президентів України;

б) стосовно міжнародних договорів, що укладаються від імені Уряду України, – Кабінету Міністрів України.

Пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України включають такі документи:

а) подання відповідно Президентів України або Кабінету Міністрів України;

б) проект подання Верховній Раді України, в якому визначається кандидатура доповідача законопроекту на пленарному засіданні Верховної Ради України;

в) проект закону про ратифікацію міжнародного договору України;

г) текст міжнародного договору українською мовою або документи, зазначені у пункті «г» частини другої статті 4 Закону про міжнародні договори;

г) довідку про погодження проекту закону зацікавленими міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади;

д) супровідну (пояснювальну) записку, в якій обґрунтовується доцільність укладення міжнародного договору України, визначаються його вірогідні політичні, правові, соціально-економічні, гуманітарні та інші наслідки, а також суб'єкти виконання міжнародного договору України;

е) фінансово-економічне обґрунтування та, у разі подання пропозицій щодо ратифікації міжнародного договору України, реалізація якого потребує матеріальних чи інших витрат за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим чи місцевих бюджетів, пропозиції щодо покриття витрат відповідних бюджетів;

є) порівняльну таблицю – в разі подання пропозицій щодо ратифікації міжнародного договору України, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України або яким вносяться зміни до іншого міжнародного договору України;

ж) електронні версії текстів документів, зазначених у пунктах «б», «в», «г» та «є» цієї частини.

Підготовка пропозицій щодо ратифікації міжнародних договорів України (документів, зазначених у частині четвертій цієї статті) здійснюється міністерством, іншим центральним органом виконавчої влади, визначеним, відповідно до частини п'ятої статті 4 цього Закону, відповідальним за укладення міжнародного договору України.

Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади готує пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і подає їх Міністерству закордонних справ України протягом двох місяців з дня його підписання.

Міністерство закордонних справ України подає зазначені пропозиції відповідно Президентові України або Кабінету Міністрів України.

Президент України або Кабінет Міністрів України розглядають пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору України і приймають рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проекту закону про ратифікацію міжнародного договору України.

Якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно.

Ратифікація породжує важливі юридичні наслідки. Проте відмова від

ратифікації не вважається порушенням міжнародного права.

Така форма, як *затвердження* («конфірмація»), – це вираження згоди на обов'язковість договору, який не потребує ратифікації, шляхом схвалення його урядом або іншим компетентним органом. Стаття 8 Закону України «Про міжнародні договори України» Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору.

Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони

Затвердження виражає згоду на обов'язковість міжнародних договорів, що укладаються міжнародними організаціями.

Прийняття міжнародного договору – це особлива форма вираження згоди на обов'язковість договору, який не потребує ратифікації, що за своєю процедурою близька до приєднання.

Приєднання – форма вираження згоди на обов'язковість договору, за допомогою якої сторона, що не брала участь у договорі, може взяти на себе зобов'язання щодо договору, якщо така можливість передбачена в самому договорі або за домовленістю всіх учасників. Приєднання можливе як до чинного договору, так і до договору, який ще не набрав чинності, приєднання відбувається до договору в цілому.

Оскільки приєднання є не просто формою вираження згоди на обов'язковість, а певною мірою процесом його укладання, то й відбувається воно в порядку, передбаченому умовами договору, і відповідно до національного законодавства. В Україні рішення про приєднання України до міжнародних договорів або про їх прийняття приймаються:

а) щодо договорів, які потребують ратифікації, – у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийняття міжнародного договору, невід'ємною частиною яких є текст міжнародного договору;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, які не потребують ратифікації, – у формі указу Президента України;

в) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, які не потребують ратифікації, – у формі постанови Кабінету Міністрів України.

Рішення про приєднання України до міжвідомчих договорів або про їх прийняття приймаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Після вираження згоди на обов'язковість договору сторони двосторонніх договорів здійснюють *обмін текстами документів*, у яких виражена така згода.

Щодо багатосторонніх договорів, то для зберігання автентичного тексту договору, ратифікаційних грамот та інших документів про його прийняття призначається *депозитарій (хранитель)* – держава, міжнародна організація або її головна виконавча посадова особа, якій здається на зберігання оригінал

міжнародного договору і яка виконує стосовно цього договору функції, передбачені міжнародним правом

Депозитарій договору може бути призначений державами, які брали участь у переговорах, або визначений у самому договорі

Функції депозитарію є міжнародними за своїм характером, і при виконанні їх депозитарій зобов'язаний діяти неупереджено.

До *функцій* депозитарію відповідно до Віденської конвенції (ст.77—78) належать:

- зберігання автентичного тексту договору;
- підготовка засвідчених копій автентичного тексту і будь-яких інших текстів договору, а також надсилання їх учасникам та державам, які мають право стати учасниками договору;
- одержання підписів під договором і одержання, зберігання та інформування щодо документів, оповіщень і повідомлень, які його стосуються;
- реєстрація договору в Секретаріаті ООН.

Застереження: учасниками сучасних багатосторонніх договорів зазвичай є сторони з різними інтересами та цілями, яким дуже складно узгодити зміст і текст договору таким чином, щоб він влаштовував усі сторони. Тому на Віденській конференції було прийнято і зафіксовано положення про те, що формулювання застережень до договорів — це суверенне право кожної держави, для якого не потрібне прийняття або згода з боку інших держав.

Застереження – одностороння письмова заява, зроблена при підписанні, ратифікації, затвердженні, прийнятті міжнародного договору або приєднанні до нього, якою висловлюється бажання виключити або змінити юридичну дію певних положень договору щодо їхнього застосування до України.

Отже, застереження може бути зроблене стороною при вираженні згоди на обов'язковість договору. Застереження, зроблені на попередніх стадіях укладання договору, можна вважати попередніми.

Загальновизнано, що застереження можливі при укладанні багатосторонніх угод для досягнення компромісу задля збільшення учасників договору, хоча у Віденській конвенції не зазначено, що застереження можливі лише щодо багатосторонніх угод. Деякі автори висловлюють думку про неможливість застережень до двосторонніх угод, оскільки такі застереження можна розглядати як пропозицію щодо перегляду тексту договору.

Проте в певних випадках можливість формулювання застережень до договору виключається. Стаття 19 Віденської конвенції закріпила перелік таких випадків: коли це застереження забороняється договором; коли договір передбачає, що можна робити тільки певні застереження, до кола яких це застереження не належить; у випадках, коли застереження є несумісним з об'єктом і цілями договору.

Застереження викликає наслідки стосовно держави, яка його

висловила, без погодження з іншими державами, які підписали договір, якщо в умовах договору не встановлено інше.

Застереження до договору, що є установчим актом міжнародної організації, потребують їх прийняття компетентним органом організації.

Застереження, яке напевне допускається договором, не потребує будь-якого наступного прийняття іншими договірними державами, якщо тільки договір не передбачає такого прийняття. В інших випадках юридичними наслідками застережень є зміна юридичної дії певних положень договору для сторони, що зробила застереження, у відносінах зі стороною, що прийняла застереження. Для інших учасників положення договору не змінюються. Сторона, що не згодна з застереженням, повинна його заперечити; в таких випадках договір діятиме між стороною, що зробила застереження, і стороною, яка його заперечила, за винятком спірних положень.

Застереження, певно виражена згода з застереженням і заперечення проти застереження повинні бути зроблені в письмовій формі й доведені до відома всіх учасників договору.

Застереження, як і заперечення проти застереження, може бути зняте стороною у будь-який час без згоди сторони, що його прийняла, якщо умовами договору не передбачено інше.

Договір починає діяти – породжувати міжнародно-правові норми і права та обов'язки, що з них випливають, – з моменту набуття договором юридичної чинності.

Набуття міжнародним договором чинності означає, що його положення стають юридично обов'язковими для учасників договору і порушення його положень тягне за собою міжнародно-правові наслідки.

Момент, з якого договір набуває чинності, передбачається в самому договорі або погоджується між державами, які брали участь у переговорах. Таким моментом учасники можуть визначити момент підписання договору; момент ратифікації договору, обміну ратифікаційними грамотами або здачі ратифікаційних грамот кількістю учасників, що обумовлена в договорі; визначений термін після ратифікації або здачі до депозитарію останньої ратифікаційної грамоти; момент затвердження договору урядом; чітко визначена дата набуття чинності договором; момент реєстрації акта про ратифікацію міжнародною організацією.

Якщо в тексті договору положення або домовленість щодо моменту набуття чинності договором відсутні, застосовується п. 2 ст. 24 Віденської конвенції, згідно з яким у такому випадку договір набуває чинності, як тільки буде виражено згоду всіх держав, які брали участь у переговорах, на обов'язковість для них договору.

Сторони можуть дійти згоди в питанні про тимчасове введення в дію всього договору чи його частини. Зазвичай сторони договору домовляються про тимчасове застосування заключних положень договору.

Договір зворотної сили не має, він застосовується лише щодо подій, які сталися після набуття ним чинності. Однак сторони за взаємною згодою

можуть поширити дію договору і на події, що відбулися до його укладання.

Реєстрація міжнародного договору є новелою сучасного міжнародного права, формування якої почалося ще в рамках Ліги Націй. Статут Ліги Націй передбачав зобов'язання держав реєструвати укладені ними міжнародні договори і надавати їм гласності, що ставало перепорою на шляху укладання таємних, протиправних договорів. Після набуття чинності договори підлягають реєстрації.

У Статуті ООН (ст. 102) сформульовано норму міжнародного права, відповідно до якої «всілякий договір і всяка міжнародна угода, укладені будь-яким членом Організації після набуття чинності Статутом, повинні бути, за першої можливості, зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані». У відповідності з цією нормою Генеральна Асамблея ООН резолюцією від 14 грудня 1946 р. затвердила Правила про реєстрацію і опублікування міжнародних договорів. Стаття 80 Віденської конвенції конкретизує положення щодо реєстрації міжнародних договорів і поширює її дію на учасників Віденської конвенції: «Договори після набрання ними чинності надсилаються до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації або для зберігання у справах і занесення до переліку, залежно від випадку». Ця стаття не встановлює обов'язковості реєстрації, питання про яку вирішують договірні держави, за винятком реєстрації *ex officio*, яку здійснює Генеральний секретар ООН, але згідно зі ст. 103 Статуту ООН жодна сторона незареєстрованого договору не може обґрунтовувати свої юридичні домагання в жодному з органів ООН.

Ще однією юридичною дією є *опублікування* договору. Після набуття договором чинності він має бути надісланим до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй з метою публікації. Відповідно до ст. 102 Статуту ООН Секретаріат зобов'язаний опублікувати будь-який договір та міжнародну угоду.

Велике значення має такий спосіб доведення змісту міжнародних договорів до загального відома, як внутрішньодержавне опублікування. Стаття 21 Закону України «Про міжнародні договори України» визначає, що чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України. Офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову здійснює Міністерство закордонних справ України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Але від *промульгації* (оприлюднення) міжнародного договору не залежить його обов'язкова юридична дія.

Структура договору становить єдину систему взаємопов'язаних норм. Тому він має розглядатися як єдине ціле, в якому всі постанови обов'язкові для сторін. Зазвичай структура договору складається з трьох головних

Під *структурою договору* розуміється його розподіл на складові частини. Конкретний договір у силу специфіки його об'єкта і цілей, процедури прийняття може мати і специфічну структуру. Проте більшість міжнародних

договорів складаються з таких структурних елементів:

- *назва договору* Міжнародній практиці відомі такі найменування договорів, як конвенція, пакт, угода, договір, протокол, статут, хартія й ін. Міжнародний договір може бути взагалі безіменним. Наприклад, обмін дипломатичними нотами може являти собою різновид міжнародного договору. Відповідно до норм звичаєвого і договірної права найменування міжнародного договору не має якого юридичного значення. Важливо, щоб цей документ містив правила поведінки сторін, визнані ними в якості юридичних норм. Тому широко використовуваний у доктрині міжнародного права термін «договір» повинний розглядатися в якості родового поняття.

- *преамбула*, Преамбула є вступною частиною договору, у котрій сторони викладають ціль договору і принципи її досягнення.

- *основна частина* Основна (центральна) частина містить взаємні права й обов'язки сторін, тобто ті правила поведінки, якій вони повинні керуватися при виконанні договору.

- *заклучна частина*. містить у собі положення про порядок вступу договору в силу, його дії і припиненні.

У ряді сучасних міжнародних договорів, наприклад в галузі скорочення озброєнь або науково-технічного співробітництва, є також додаткова частина – *додатки*. Всі частини міжнародного договору є юридично обов'язковими і підлягають сумлінному виконанню.

У додатках звичайно містяться технічні відомості, наприклад про скорочення озброєння і опис процедур, пов'язаних із виконанням договору, переважно технічного характеру, зокрема технології ліквідації ракет або порядок проведення інспекцій на місцях і т.п.

Найважливішою складовою частиною міжнародних договорів у письмовій формі є *мова*, за допомогою якої сторони фіксують свої права й обов'язки в тексті договору.

Звичайно двосторонні угоди складаються в двох примірниках на мовах договірних сторін. При цьому сторони використовують правило *альтернату* (чередування). Відповідно до даного правила в примірнику двосторонньої угоди, призначений для конкретної договірної сторони, найменування цієї сторони в переліку сторін, підпису її уповноважених, печатки, а також текст договору на офіційній мові держави даної сторони поміщаються на першому місці і для підпису залишається місце з лівої сторони. У правилі альтернату виявляється повага суверенітету держав. Тексти договору на мові кожній із договірних сторін є юридично рівнозначними (автентичними).

Тексти ж багатосторонніх договорів складаються на офіційних мовах ООН (англійській, арабській, іспанській, китайській, російській, французькій мовах) або офіційних мовах конкретної міжнародної конференції, обумовлених учасниками конференції (частіше усього це англійська і французька мови).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, сьогодні договірні норми займають у міжнародному праві одне з перших місць. Основними питаннями на, які слід звернути увагу, вивчаючи

структуру та стадії укладання міжнародних договорів, є переговори, прийняття тексту договору, встановлення його автентичності та значення інституту ратифікації та його сутність.

3. ДІЯ ДОГОВОРІВ, ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ І ТЛУМАЧЕННЯ

Тлумачення договору полягає у з'ясуванні точного смислу і змісту договору. Тлумачення здійснюється з урахуванням загальних норм міжнародного права і не повинно призводити до наслідків, що суперечать імперативним нормам міжнародного права.

Принципи тлумачення міжнародних договорів

- принцип добросовісності;
- принцип єдності (при тлумаченні неможливе роз'єднання об'єкта і мети договору);
- принцип ефективності (надання сили та смислу положенням договору, що тлумачаться).

Важливим принципом тлумачення багатомовних договорів є принцип рівності мов автентичних текстів договорів.

До спеціальних принципів тлумачення договорів належать:

- максимальне використання різномовних текстів договорів при тлумаченні;
- рівна достовірність текстів договору, автентичність яких встановлена на різних мовах;
- встановлення єдиного змісту, що закріплений у текстах різними мовами.

Види тлумачення міжнародного договору

Офіційним вважається тлумачення договору його учасниками чи міжнародними органами, які зазначаються в тексті договору, або органами, що спеціально створені самим договором.

Автентичне тлумачення найвагоміший вид офіційного міжнародного тлумачення, що здійснюється за угодою учасників договору і є обов'язковим для них. Вважається, що таке тлумачення має найвищу юридичну силу, тому що ґрунтується на письмовій угоді сторін і не може бути змінено одним з учасників без згоди інших. Автентичне тлумачення може здійснюватися у формі спеціальної угоди або протоколу, обміну нотами, шляхом тлумачення термінів у тексті договору.

Неофіційним видом тлумачення вважається таке, що здійснюється юристами, істориками права, журналістами, а також ученими в наукових працях з міжнародного права.

За суб'єктами тлумачення поділяється на міжнародне і внутрішньодержавне.

Міжнародним тлумаченням є тлумачення, здійснюване міжнародними органами, які передбачені в самому договорі. Цей вид тлумачення, у свою чергу, поділяється на:

- міжнародне адміністративне тлумачення міжнародне судове тлумачення, залежно від міжнародного органу, який його здійснює. Таким

може бути тлумачення, що його здійснюють Міжнародний Суд ООН та низка інших органів, уповноважених державами здійснювати тлумачення, обов'язкове для учасників договору.

– міжнародне судове або арбітражне тлумачення може стосуватися як двосторонніх, так і багатосторонніх міжнародних угод.

Внутрішньодержавним тлумаченням вважається таке, що здійснюється компетентним органом держави у відповідності з національним правом у вигляді декларацій, заяв або інших документів, які додаються до договору. Держава в односторонньому порядку дає своє тлумачення договору, яке є обов'язковим тільки для держави, що його тлумачить.

При здійсненні тлумачення використовуються спеціальні прийоми, такі як: граматичне, логічне, систематичне та історичне тлумачення.

Граматичне тлумачення – з'ясування значення окремих слів у їхньому синтаксичному зв'язку і тим самим змісту окремих статей договору.

Логічне тлумачення – тлумачення однієї статті на підставі інших статей міжнародного договору. Це тлумачення виходить із того, що міжнародний договір становить єдине логічне ціле, частини якого узгоджені між собою разом з преамбулою, заключною та іншими складовими частинами.

Систематичне тлумачення – тлумачення міжнародного договору на підставі зіставлення його з іншими пов'язаними з ним договорами. Цей вид тлумачення особливо ефективний у тих випадках, коли наступний договір укладено з посиланням на попередній, або його укладено як додаток до нього.

Дія та дотримання міжнародного договору базуються на принципі – договорів потрібно дотримуватися. Це означає, що з моменту набуття чинності договір починає породжувати міжнародно-правові норми, які є обов'язковими для сторін договору, що висловили згоду на обов'язковість для них прав і обов'язків, котрі впливають з умов договору.

Історичне тлумачення – тлумачення шляхом з'ясування історичних обставин, за яких укладався міжнародний договір, взаємовідносин між сторонами, що уклали міжнародний договір, тобто визначення мети, з якою було укладено договір.

Прийнято вважати, що тлумачення міжнародного договору не має бути розширеним або обмеженим. Воно повинно проводитись у відповідності з об'єктом і метою договору. Вирішальне значення при тлумаченні має наявність повного тексту договору, який містить усі його частини, в тому числі преамбули та у відповідних випадках – додатки, а також угод, що мають відношення до договору. Можливе також використання додаткових матеріалів до договору.

Договір є обов'язковим для його учасників і має добросовісно виконуватися.

Дія міжнародного договору

Дія договору у просторі й часі визначається умовами договору, Віденська конвенція визначає, що територіальна сфера дії договору поширюється на всю територію його учасника, якщо інший намір не впливає з договору або не

встановлений в інший спосіб (ст. 29).

У міжнародному праві існує загальне правило: договір не створює зобов'язань або прав для третьої держави без її на те згоди (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*).

Якщо за певних обставин учасники договору мають намір зробити положення договору обов'язковими для третьої держави, то для цього необхідна письмова згода третьої сторони. Право для третьої держави виникає з положення договору, якщо учасники цього договору мають намір за допомогою цього положення надати таке право третій державі і якщо третя держава погоджується з цим. Її згода припускатиметься доти, поки не матимуть доказів протилежного, якщо договором не передбачається інше.

Пролонгація – це продовження дії договору, здійснюване до закінчення його строку. Пролонгація відбувається на умовах, передбачених договором, або за домовленістю сторін. Розрізняють пролонгацію ініціативну (коли необхідне позитивне волевиявлення сторін) і автоматичну (коли для продовження договору досить того, щоб сторони утримались від його припинення).

Якщо стосовно одного й того самого питання укладено кілька договорів, то попередній застосовується тією мірою, якою його положення є сумісними з положеннями наступного договору.

Кожна сторона договору має добросовісно його дотримуватися, якщо вона висловила згоду на таке, і не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання договору.

Дотримання договору покладається на учасників та регулюється нормами національного права. Заходи щодо нагляду за дотриманням міжнародних договорів поділяються на два різновиди: організаційні та законодавчі. Законодавство України визначає, що міжнародні договори України підлягають неухильному дотриманню відповідно до норм міжнародного права. Забезпечення виконання міжнародних договорів України покладається на Президента й уряд. Виконання ж зобов'язань за міжнародними договорами належить до функцій міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади України, до компетенції яких входять питання, що регулюються міжнародними договорами України. Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України здійснює Міністерство закордонних справ України.

На міжнародному рівні для забезпечення дотримання багатосторонніх міжнародних договорів розроблено певні види міжнародних гарантій, міжнародного контролю та інші міжнародні засоби.

Чинним є договір, що став джерелом обов'язкових міжнародно-правових норм.

Договір вважається таким, якщо не суперечить основним принципам або імперативним нормам загального міжнародного права.

Міжнародне право базується на презумпції чинності міжнародного договору, що дістало відображення в п. 1 ст. 42 Віденської конвенції 1969 р.:

«Чинність договору або згода держави на обов'язковість для неї договору може оспорюватись тільки на основі застосування цієї Конвенції».

Отже, договори, що не суперечать принципам міжнародного права, укладені сторонами, які мають міжнародну правосуб'єктність відповідно до матеріальних і процесуальних норм міжнародного права, є правомірними – чинними і обов'язковими для учасників, поки не доведено зворотне. Чинність – відповідність зазначеним умовам – може бути заперечена виключно на підставі норм Віденської конвенції 1969 р.

Підстави нечинності міжнародного договору сформульовано у ст. 46—53 Віденської конвенції. Згідно з цими статтями договір є нечинним, якщо не відповідає таким умовам:

- укладати договір повинні відповідні суб'єкти;
- переговори мають вестись належним чином уповноваженими представниками;
- сторони повинні діяти цілком добровільно і не застосовувати силу;
- забороняється допускати обман у ході переговорів і чинити дії, що можуть викликати помилки; має бути дотримана конституційна процедура укладання договорів;
- не допускається підкуп представника держави або міжнародної організації.

За цими підставами нечинність договору поділяється на абсолютну та відносну.

Абсолютна не чинність означає нікчемність договору з самого початку. Підставами такої не чинності є:

- примус представника держави;
- примус держави шляхом погрози силою або її застосування;
- суперечність імперативній нормі загального міжнародного права.

Після встановлення абсолютної не чинності договору кожний учасник має право зажадати, щоб у міру можливого було поновлено становище, яке зазнало зміни в результаті здійснення договору. Якщо договір визнано не чинним на підставі його суперечності імперативній нормі, то учасники зобов'язані усунути наслідки будь-якої дії, вчиненої на підставі такого договору.

Відносна не чинність може бути встановлена шляхом оспорювання. Підставами для оспорювання договору є:

- помилка;
- обман;
- підкуп представника;
- положення внутрішнього права, які стосуються компетенції укладати договори.

В таких випадках можливі усунення підстав не чинності договору або його перегляд за згодою учасників

Припинення міжнародного договору

Припинення дії міжнародного договору означає, що він втратив свою обов'язкову силу для його учасників і припинив породжувати права і обов'язки у відносинах між ними (денонсація, вихід з договору).

Із припиненням міжнародного договору він втрачає юридичну силу для всіх його учасників. Припинення договору або вихід із нього можливі відповідно до положень договору або в будь-який час за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами.

Зазвичай учасники договору в заключних положеннях обумовлюють способи припинення договору або умови, за яких можливе його припинення. Найчастіше в договорі визначається строк його дії, після закінчення якого договір автоматично припиняє свою дію.

А. М. Талалаєв вважає, що способи припинення дії договорів можна поділити на дві великі групи:

1) *не вольові способи*, при застосуванні яких припинення міжнародного договору спричинюється настанням події або факту, без волевиявлення сторін, спрямованого на припинення договору. До таких подій можна віднести: закінчення строку дії договору; виконання умов міжнародного договору, під які було укладено договір; виникнення нової імперативної норми; війну; припинення існування суб'єкта договору;

2) *вольові способи*, за яких припинення дії міжнародного договору є результатом безпосереднього волевиявлення сторін, які об'єднуються одним поняттям – *розірвання*. До таких способів можна віднести: денонсацію, відміну, новачію та анулювання.

Найпоширенішим способом припинення договору є *денонсація* – одностороння відмова від договору з попередженням, що зроблено в порядку і в строки, які передбачені в умовах договору. Якщо в договорі передбачена можливість денонсування, то учасник повинен виконати умови денонсування і зобов'язаний завчасно попередити інші сторони. Якщо договір не містить положень про його денонсацію або вихід з нього, то він не підлягає денонсації і вихід із нього не допускається, якщо тільки не встановлено, що учасники мали намір допустити можливість денонсації або виходу, або характер договору не передбачає права денонсації або виходу.

Учасник повинен повідомити про намір денонсувати договір не менш ніж за 12 місяців (ст. 56 Віденської конвенції).

Новація – це спосіб припинення дії договору, який впливає з укладання наступного договору. Договір вважається припиненим, якщо всі його учасники укладуть наступний договір з того самого питання і мають на увазі припинення попереднього або якщо положення договорів є абсолютно несумісними.

Анулювання – одностороннє припинення дії міжнародного договору, яке вважається правомірним лише на підставі норм міжнародного права, а саме у випадках, що визначені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів:

а) недійсні неправомірні договори;

б) договір, що укладений попередником, суперечить новому суспільному ладу держави;

в) істотне порушення договору одним з його учасників;

г) в разі неможливості здійснення договору;

д) у випадках, коли докорінним чином змінилися обставини, тобто на застереження про незмінність обставин можна посилається, коли наявність таких обставин становила істотну підставу згоди учасників на обов'язковість для них договору і наслідок зміни обставин докорінно змінює сферу дії зобов'язань, які все ще підлягають виконанню за договором. Проте неприпустимо посилається на докорінні зміни обставин, якщо вони сталися внаслідок свідомих дій держави, що посилається на такі зміни, і для припинення договору, що визначає державний кордон.

Припинення міжнародного договору означає, що він припинив породження зобов'язань у майбутньому, але не впливає на права, зобов'язання або юридичне становище учасників, які виникли в результаті виконання договору, – вони зберігаються і після припинення договору.

Призупинення міжнародного договору, на відміну від припинення, означає тимчасову перерву дії договору на якийсь час. Призупинення міжнародного договору за різних обставин може привести в подальшому до його припинення або до поновлення. Призупинення міжнародного договору веде до таких наслідків:

а) звільняє учасників від зобов'язання виконувати договір у своїх взаємовідносинах протягом періоду зупинення;

б) не впливає в усьому іншому на правові відносини між учасниками, встановлені договором.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Договори укладаються для конкретного та чіткого визначення взаємних прав та обов'язків сторін договору. Договірна форма закріплення міжнародних відносин обумовлює стабільність міжнародного правопорядку. Значення договорів визначається також тим, що немає ні однієї галузі міжнародного права, становлення та розвиток не пов'язані з договорами.

Брати участь у загальних багатосторонніх договорах мають право всі держави, незалежно від суспільного і державного устрою та згоди держав-учасниць. Укладання і виконання міжнародних договорів означає здійснення державного суверенітету і належить до основних прав суверенної держави. *Право на участь у міжнародних договорах* – новий інститут права договорів і міжнародного права в цілому. В минулому діяв принцип «свободи договорів», у відповідності з яким держави, що укладали договір, визначали та обмежували коло учасників на свій розсуд.

Право на участь стосується не тільки багатосторонніх договорів, а й інших. Абсолютне право на участь має найбільш зацікавлена держава. Неучасть такої держави в договорі тягне за собою визнання міжнародного договору недійсним як такого, що порушує принцип суверенної рівності.

Право на участь мають безпосередньо зацікавлені держави, тобто ті, права та інтереси яких прямо стосуються предмета договору.

Право на участь існує незалежно від міжнародного визнання держави або її уряду. Відсутність дипломатичних або консульських відносин не впливає на укладання договору, а їх розірвання не тягне за собою припинення договору.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

1. Основними питаннями на, які слід звернути увагу, вивчаючи структуру та стадії укладання міжнародних договорів, є переговори, прийняття тексту договору, встановлення його автентичності та значення інституту ратифікації та його сутність
2. Договори зобов'язують тільки їх учасників.
3. Для інших суб'єктів міжнародного права вони не створюють ні прав, ні зобов'язань.
4. Укладання і виконання міжнародних договорів означає здійснення державного суверенітету і належить до основних прав суверенної держави.
5. Договори укладаються для конкретного та чіткого визначення взаємних прав та обов'язків сторін договору.
6. Договірна форма закріплення міжнародних відносин обумовлює стабільність міжнародного правопорядку.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси права міжнародних договорів як комплексної галузі, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА №4. ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття та класифікація міжнародних конференцій і міжнародних організацій.....	68
2. Організація Об'єднаних Націй, членство ООН та органи ООН.....	72
3. Спеціалізовані та регіональні установи.....	79

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України. Про ратифікацію Угоди про загальні умови і механізм підтримки розвитку виробничої кооперації підприємств і галузей держав-учасниць Співдружності Незалежних держав. Прийнятий 14 берез. 1995р. // Голос України. -1995. - 28 берез. - С. 3.
3. Закон України. Про приєднання України до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи, 1949р., та Протоколу до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи, 1952 р.: Прийнятий 1 жовт. 1996р. № 391/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 46. - Ст. 250.
4. Закон України. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Прийнятий 31 жовт. 1995р. // Голос України. - 1995. - 4 листоп. - С. 2; Уряд. кур'єр. - 1995. - 4 листопада - С. 2.
5. Декларация о неприменении силы или угрозы силой во взаимоотношениях между государствами-участниками Содружества Независимых Государств // Голос Украины. – 1992. – 25 марта. С.2.
6. Договор о коллективной безопасности [СНГ]// Бюл. Междунар. Договоров. 1995. - № 10. – С.3-8.
7. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе 1975 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996 –Т.1. - С. 324.
8. Итоговый документ Венской встречи государств — участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе 1989 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996. – Т.1. - С. 83.
9. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
10. Перечень основных документов Содружества Независимых Государств//Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.

11. Положение о Комиссии международного права ООН от 21 ноября 1947 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
12. Пражский документ о дальнейшем развитии институтов и структур СБСЕ 1992 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М.,1996- Т. 1. - С. 302.
13. Соглашение о создании Всемирной торговой организации // Московский журнал международного права. - 1997. - № 1. - С. 167.
14. Устав Международного агентства по атомной энергии 1956 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М.,1996 – Т.3. - С. 291.
15. Устав Организации Американских государств // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М.,1996 - Т. 2. - С.305.
16. Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
17. Устав Совета Европы от 5 мая 1949 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
18. Устав Содружества Независимых Государств от 22 января 1993 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
19. Устав Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев 1950 г.// Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996. – Т.1. -С.333.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Денисова Д.О. Відповідальність міжнародних організацій : монографія / Д. О. Денисова ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. І. Дмитрієва. - Одеса : Фенікс, 2014. - 323, [3] с. - (Серія «Міжнародне право»). - Рез. англ. - Бібліогр.: с. 293-320.
2. Денисова Д.О. Міжнародно-правова відповідальність міжнародних міжурядових організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Денисова Дар'яна Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2013. - 19 с.
3. Коваленко С.О. Кодифікація інституту відповідальності міжнародних організацій у міжнародному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Коваленко Сергій Олександрович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015. - 18 с.
4. Коваль В. Проблема вдосконалення парламентаризму в європейському союзі //Право України. – 2002. - № 7. – С. 110-114.

5. Кузнецов А.В. Нормотворческая деятельность Генеральной Ассамблеи ООН // Право и политика: Научный юридический журнал / Даниленко В.И. (глав. ред.): ООО «НБ-Медиа». - 2007. - № 6. - С. 54-59.
6. Мирошник О.Н. Международно-правовой механизм участия военнослужащих ООН в миротворческих операциях // Право и образование: Научный журнал / НОУ СГА. - 2007. - № 6. - С. 114-119.
7. Правила процедуры Парламентской Ассамблеи Совета Европы. - М.: 1994. – с.78
8. Право міжнародних організацій і Україна: у схемах та таблицях : навч. посіб. / [Бошицький Ю. Л. та ін.] ; за заг. ред. Бошицького Ю. Л., Дей М. О. ; Київ. ун-т права НАН України. - Київ : Ліра-К, 2014. - 267 с. : схеми, табл.
9. Самхарадзе Д.Г. Роль международных организаций в современных международных отношениях // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / В.В. Гриб (ред.). - 2007. - № 2. - С. 11-14.
10. Шпакович О.М. Розвиток правових механізмів реалізації актів органів міжнародних організацій : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Шпакович Ольга Миколаївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2013. - 36 с.
11. Яковенко О. Виконання Україною обов'язків та зобов'язань, що впливають з її членства в Раді Європи // Юридичний журнал: Правове видання / НПУ ім. М.П. Драгоманова, Інститут політології, соціології і права: ВО «Юстініан». - 2007. - № 6. - С. 66-67.

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

Надати здобувачам вищої освіти достатньо інформації про існуючі міжнародні організації та конференції, про їх мету створення, задачі та принципи діяльності а саме розглянути безпосередньо ООН, декілька її спеціалізованих установ, та деякі міжнародні регіональні організації.

ВСТУП

З історії міжнародного права добре відомо, що тільки в середині XIX ст. під впливом об'єктивних потреб розвитку системи міжнародних відносин з'явилися постійно діючі міжнародні організації – так звані міжнародні адміністративні союзи. Вони являли собою міжнародні організації з вузькою компетенцією, яка охоплювала, зокрема питання міжнародного співробітництва у таких спеціальних галузях, як транспорт, пошта, зв'язок та ін. організаційна структура цих міжнародних адміністративних союзів була слаборозвинута.

З прискоренням науково-технічної революції, інтенсифікації міжнародних економічних, науково-технічних, культурних та інших зв'язків роль і значення міжнародних міждержавних організацій неухильно зростали, збільшувалася їх кількість. Це стало характерною рисою світу другої половини XX ст. створення і діяльність міжнародних організацій регулюються загальновизнаними міжнародно-правовими принципами і нормами. В

попередніх лекціях ми розглядали питання суб'єктів міжнародного права та зазначали, що одним з суб'єктів може бути міжнародна організація яка створюється на основі волевиявлення первинних суб'єктів міжнародного права, а саме держав. Інститут міжнародних конференцій пов'язаний з двома другими міжнародними інститутами – переговорами та міжнародними організаціями. Міжнародні конференції виникли як продовження інституту переговорів, а міжнародні організації з'явилися в наслідок розвитку інституту міжнародні конференції.

1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Міжнародні конференції – в відносно молодий інститут міжнародного права, який з'явився в 19 столітті.

В сучасному міжнародному праві під терміном *«міжнародна конференція»* розуміється тимчасовий міжнародний орган, в якому приймають участь офіційні представники трьох або більше держав або інших суб'єктів міжнародного права, з можливим представництвом від третіх держав, міжурядових та неурядових організацій в якості спостерігачів, який має узгоджену мету, компетенцію та правила процедури.

Мета та організаційні начала повинні відповідати нормам міжнародного права.

Міжнародні конференції можуть мати різноманітні назви такі, як – конгрес, нарада, конференція та інші, але це не має юридичного значення.

Класифікація міжнародних конференцій

1. В залежності від складу учасників міжнародні конференції поділяються :

– Міжурядові конференції – учасниками є держави, але в деяких випадках також можуть приймати участь представники міжнародних організацій та національно-визвольних рухів.

– Неурядові конференції – учасниками є громадські організації, союзи, асоціації або окремі особи з різних країн.

Виходячи з того, що міжнародне право безпосередньо регулює діяльність тільки міжурядових конференцій термін «міжнародні конференції» буде застосовуватись тільки до конференцій міжурядового характеру.

2. За колом учасників міжнародні конференції поділяються на :

– Універсальні – відкриті для учасників будь-якої держави та інших суб'єктів міжнародного права.

– Регіональні – в цих конференціях приймають участь держави та міжнародні організації які належать до визначеного географічного регіону.

3. В міжнародних відносинах в залежності від сфери діяльності міжнародні конференції поділяються :

– Мирні

- Політичні
- Економічні
- Дипломатичні
- Змішані.

4. В залежності від мети міжнародні конференції скликаються для:

- Розробки та прийняття тексту міжнародного договору (наприклад, Статут ООН на конференції в Сан-Франциско в квітні – липні 1945 р.)
- Обговорення конкретної міжнародної проблеми або проблем та прийняття спільної заяви (наприклад Декларація Ріо-де-Жанейро Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 р.)
- Обміну інформацією з конкретної міжнародної проблеми та розробки рекомендацій (наприклад Копенгагенський документ 1990 р. Конференції СБСЕ з людського виміру)

Підготовка та скликання міжнародних конференцій

Звичайно з ініціативою скликання міжнародної конференції виступають держава, держави або міжнародні організації. Також ініціатива може виходити від національних або міжнародних неурядових організацій.

Скликанню конференції передують переговори та консультації зацікавлених держав з питань місця проведення конференції, порядку денного, часу скликання, процедури конференції та ін.

Процедура підготовки та скликання міжнародної конференції.

Одним з елементів підготовки є – визначення мети. Виходячи з цього планується порядок денний конференції шляхом попереднього узгодження майбутніх учасників.

Окрім цього визначаються форми правового регулювання питань, які виносяться на порядок денний.

Після цього приймається рішення про скликання міжнародної конференції, яке торкається питань складу, рівня представництва, часу, місця проведення правил процедури.

При визначенні кола учасників конференції, рівня представництва на ній необхідно враховувати її мету та характер, для цього повинен дотримуватися принципам участі в конференції усіх держав які зацікавлені в цьому та принцип приємності які діють як міжнародний звичай.

В даний час застосовується практика запрошення на міжнародні конференції спостерігачів які не мають право голосу. Зі згоди учасників конференції спостерігачі мають право виступати на засіданнях. Зазвичай на міжнародній конференції спостерігачів направляють міжурядові та неурядові організації, а також держави, які не приймають участь в конференції.

Правила процедури міжнародних конференцій.

Для забезпечення успіху в роботі міжнародні конференції приймають правила процедури. Ці правила є нормативним актом так названого внутрішнього права конференції.

Кожна конференція розробляє свої процедурні норми, які регулюють різноманітні сторони діяльності, але можливо виділити чотири аспекти які підлягають регламентації правилами процедури будь-якої конференції :

- Статус делегацій, як офіційних представників держав-учасниць
- Статус посадових осіб конференції
- Правове становище і порядок діяльності секретаріату конференції та її виконавчого голови
- Порядок прийняття рішень конференцією.

Голосування на міжнародних конференціях здійснюється або з допомогою електронної системи, або з допомогою підняття таблички з назвою держави-учасниці. Для прийняття рішення з процедурних питань конференції потребується проста більшість голосів. (50 % + 1 голос) присутніх та які приймають участь у голосуванні, а з питання сутності конференції зазвичай треба кваліфікована більшість голосів (як правило, 2/3 голосів присутніх та приймаючих участь в глісуванні).

Формула «присутні та приймаючі участь у голосуванні» означає, що до уваги беруться тільки голоси, подані «за» та «проти», особи які утримались та відсутні не враховуються.

Розповсюдженою процедурою прийняття конференціями рішень по суті є метод консенсусу, який значить, що не один з присутніх не заперечує проти прийнятого рішення.

Мова, яка використовується в роботі міжнародних конференцій поділяються на офіційну та робочу.

Офіційну мову учасники повинні використовувати для своїх виступів, на офіційній мові публікуються всі офіційні рішення конференції.

Робоча мова використовується для ведення протоколів, складення проектів документів конференції. На конференціях які організовані ООН, офіційними мовами рахуються офіційні мови ООН.

Поняття та класифікація (види) міжнародних організацій

З історії міжнародного права відомо, що тільки в середині 19 ст. під впливом об'єктивних потреб розвитку системи міжнародних відносин з'явилися постійно діючі міжнародні організації – так звані міжнародні адміністративні союзи.

Елементи (ознаки) міжнародної організації:

- наявність певних цілей;
- самостійні права (та обов'язки), відмінні від прав (та обов'язків) держав-членів;
- заснування відповідно до міжнародного права;
- поважання суверенітету держав-членів;
- міжнародна правосуб'єктність.

Виходячи з названих ознак (елементів) міжнародної організації, можна дати таке її визначення.

Міжнародна (міждержавна) організація — це об'єднання держав, створене на основі міжнародного договору для виконання певних цілей, що має

систему постійно діючих органів, які володіють міжнародною правосуб'єктністю, й засноване відповідно до міжнародного права.

Говорячи про класифікацію міжнародних міжурядових організацій, слід звернути увагу на ту обставину, що вона неоднозначна. У сучасній міжнародній системі існують різні за значенням, реальною вагою і формальними ознаками міжнародні міжурядові організації.

Класифікація міжнародних міжурядових організацій

1. *Універсальні (всесвітні) ММУО (ООН, Ліга Націй).*

2. *Спеціалізовані установи ООН.* До них належать:

Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та ін. (докладніше спеціалізовані установи ООН розглянемо в 3 питанні лекції)

3. *Регіональні ММУО, серед яких:*

3.1. *Регіональні економічні ММУО:* Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС, 1947 р.),

Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейське економічне співтовариство ("Спільний ринок"), Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) та ін.;

3.2. *Регіональні військово-політичні ММУО:*

Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Союз Таїланду, Філіппін і Пакистану (СЕАТО), до 1991 р. Організація Варшавського договору (ОВД) та ін.;

3.3. *Регіональні економічно-політичні ММУО:* Організація американських держав (ОАД), Ліга арабських держав (ЛАД), Організація африканської єдності (ОАЄ), Організація центральноамериканських держав (ОЦАД), Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР).

Застосовуючи інші оціночні підходи, можна виділити й інші класифікуючі ознаки, отже, відповідно можлива й інша класифікація ММУО.

Правила процедури можуть бути зафіксовані у статутах ММУО (наприклад, МАГАТЕ) та у спеціальних постановах і регламентах (наприклад, Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) та ін.). Правила процедури ММУО регламентують порядок роботи її головних і допоміжних органів, способи прийняття рішень, порядок голосування і т. п.

Право організації розробляти правила процедури на свій розсуд, якщо в її статуті немає закріплених норм, нерідко називають «принципом самоорганізації». При цьому практика діяльності ММУО свідчить про створення у межах організації її допоміжних органів, таких як комітети. Вони вивчають те чи інше питання, готують проекти документів і т. п.

Структура міжнародних організацій

Компетенція конкретної міжнародної організації впливає безпосередньо на організаційно-правовий механізм її діяльності.

Структурно міжнародні організації будуються з таких елементів:

- *представницько-радного (вищого) органу* – складаються з представників всіх держав – членів організації та працюють в сесійному режимі. Вони вирішують практично всі питання, які відносяться до їх компетенції (вибір нових членів, вибір та призначення вищих посадових осіб, затвердження бюджету.) При голосуванні зазвичай діє правило одна держава – один голос.

- *виконавчого органу* в універсальних міжнародних організаціях – це структурні елементи обмеженого складу, як правило обирається вищим органом міжнародної організації, виходячи з двох критеріїв:

- справедливого географічного розподілу
- особистих інтересів держави

- *адміністративного органу*, ці функції частіше над усе виконує секретаріат. Головою є генеральний секретар (директор) організації. зазвичай обирається або призначається на термін 3-6 років вищим органом міжнародної організації з можливістю переобрання на ще один термін. Призначення співробітників проводиться на широких географічних засадах з урахуванням їх моральних та професійних якостей.

- *комітетів та комісій* за визначеними питаннями створюються або одноразово, або якщо передбачені їх статутами.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Міжнародні міждержавні організації є суб'єктами міжнародного права, але за своєю природою вони не можуть бути порівняні до суверенних держав. Міжнародні організації – суб'єкти особливого статусу, похідні від держав. Об'єм та зміст правосуб'єктності визначається статутом або іншим установчим документом. Діяльність міжнародних організацій спрямована на узгодження конкретних точок зору.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ, ЧЛЕНСТВО ООН ТА ОРГАНИ ООН

Зміни у розвитку міжнародних відносин відбулися під час Другої світової війни. Це стосується також історії розвитку міжнародних міждержавних організацій (ММУО). Якщо в 1939 р. у світі було лише 48 ММУО, то через десять років, до 1949 р. їх стало вже 100. В ті роки почала складатися система цих організацій, головне місце в якій справедливо зайняла Організація Об'єднаних Націй. Створенню ООН передував досить тривалий історичний процес міждержавних відносин провідних країн світу періоду розвитку воєнних дій на фронтах Другої світової війни.

Статут ООН був підписаний 26 червня 1945 р. на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй зі створення Міжнародної Організації за участю представників 50 держав.

День набрання чинності Статутом ООН – 24 жовтня 1945 р. офіційно вважається днем створення ООН. За рішенням Генеральної Асамблеї, яке було прийнято в 1947 р., цей день оголошений Днем Об'єднаних Націй.

Статут ООН складається з преамбули і 19 розділів, що охоплюють 111 статей. Невід'ємною частиною Статуту ООН вважається Статут Міжнародного суду.

Цілі і принципи Організації Об'єднаних Націй проголошуються у преамбулі і розділі I Статуту ООН. Цілі Організації сформульовано у ст. 1.

Цілі і принципи ООН

- підтримання міжнародного миру та безпеки,
- розвиток дружніх відносин між націями,
- здійснення міжнародного співробітництва у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру.
- У ст. 1 також сказано, що ООН має бути центром для узгодження дій націй у досягненні спільних цілей.

Для досягнення викладених цілей Організація та її члени діють відповідно до принципів, закріплених у ст. 2 Статуту. З урахуванням ступеня деталізації на період прийняття Статуту ООН таких основних принципів, як уже зазначалося, було сім (див. Тему № 2 «Основні принципи міжнародного права»).

Питання членства в Організації регламентуються нормами, що містяться у розділі II Статуту (статті 3-6). Наступні розділи Статуту визначають структуру, компетенцію і порядок функціонування головних органів ООН: Генеральної Асамблеї (розділ IV), Ради Безпеки (розділ V), механізму мирного розв'язання спорів (розділ VI-VII), ставлення до регіональних угод (розділ VIII).

У Статуті ООН значне місце займають розділи, присвячені міжнародному економічному і соціальному співробітництву (розділ IX), Економічній і соціальній раді (розділ X). Члени Організації закріпили своє ставлення до територій, які не мають самоврядування (розділ XI), і до міжнародної системи опіки (розділи XII, XIII). Основні положення про Міжнародний суд ООН викладено в розділі XIV, а про Секретаріат ООН – у розділі XV. Різні постанови, заходи щодо безпеки у перехідний період, а також положення про ратифікацію і підписання угод містяться відповідно у заключних розділах Статуту ООН (XVI, XVII, XIX). Передбачено можливість зміни Статуту (розділ XVIII). Причому Статут розрізняє процедури внесення поправок до Статуту (ст. 108) і його перегляду (ст. 109).

Статут ООН – це унікальний універсальний договір, ревізія основних положень якого зможе спричинити надто негативні наслідки для всього світового співтовариства. Саме тому процедура внесення поправок і перегляду Статуту дуже ретельно врегульована.

Для внесення до Статуту *поправок*, що мають частковий характер, необхідно прийняти їх двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї

ООН з подальшою ратифікацією двома третинами членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки.

Перегляд Статуту відбувається на Генеральній конференції членів ООН. Термін і місце її проведення мають бути визначені двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї і голосами будь-яких дев'яти (з п'ятнадцяти) членів Ради Безпеки. Передбачено, що кожний член Організації матиме на такій конференції один голос. У майбутньому будь-яка зміна Статуту ООН, рекомендована двома третинами голосів учасників конференції, набирає чинності після ратифікації відповідно до конституційної процедури двома третинами членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки. Тобто й у разі перегляду Статуту для цього необхідна обов'язкова згода всіх п'яти постійних членів Ради Безпеки.

Членство в ООН та органи ООН

Членами Організації Об'єднаних Націй є суверенні держави. За процедурою оформлення членства Статут (статті 3-4) розрізняє *найперших членів і пізніше прийнятих членів Організації*. При цьому найпершими членами ООН є держави, які, взявши участь у Конференції у Сан-Франциско, підписали і ратифікували Статут ООН. Серед пострадянських республік після розпаду СРСР тільки Росія, Україна і Білорусія належать до найперших членів ООН. Інші держави – колишні республіки СРСР оформляли своє членство в ООН на підставі ст. 4 Статуту шляхом подання заяв про прийом.

Генеральна Асамблея має право за рекомендацією Ради Безпеки, призупинити здійснення прав та привілеїв одному з членів Організації (ст. 5). Підставою для цього є застосування проти такого члена Організації дій превентивного або примусового характеру. Відновлення втрачених прав та привілеїв може бути здійснене також Радою Безпеки. І як крайній захід за рекомендацією Ради Безпеки будь-який член Організації, що систематично порушує принципи Статуту ООН, може бути виключений з Організації рішенням Генеральної Асамблеї (ст. 6).

Прийом нових членів в ООН проводиться за рекомендацією Ради Безпеки ООН Генеральною Асамблеєю більшістю в 2/3 голосів. В тому ж порядку проводиться і виключення зі складу ООН держав, систематично порушуючи Статут.

Статут ООН (ст. 7) передбачає *головні та допоміжні органи ООН*. Останні, якщо є потреба, можуть засновуватися відповідно до Статуту ООН.

Головні органи Організації Об'єднаних Націй:

- Генеральна Асамблея,
- Рада Безпеки,
- Економічна і соціальна рада,
- Рада з опіки.
- Міжнародний суд
- Секретаріат.

Хоч у тексті Статуту головні органи наведено єдиним списком, за своїм правовим становищем і реальним значенням вони далеко не однозначні.

Центральне місце у системі органів ООН посідають, безумовно. Рада Безпеки і Генеральна Асамблея.

Генеральна Асамблея ООН Склад, функції і повноваження, голосування і процедура Генеральної Асамблеї закріплені в статтях 9–22 Статуту ООН. Генеральна Асамблея складається з усіх членів ООН.

Функції Генеральної Асамблеї

1. Генеральна Асамблея повноважна обговорювати будь-які питання або справи в мажах Статуту ООН або яка відносяться до повноважень та функцій будь-якого з її органів.

2. Розглядає загальні принципи співробітництва у справах підтримання міжнародного миру та безпеки, також ті принципи що стосуються роззброєння та регулювання озброєння, а також надавати рекомендації Членам ООН, Раді Безпеки.

3. Звертає увагу Ради безпеки на ситуації, які могли б погрожувати міжнародному миру та безпеки.

4. розглядає та затверджує бюджет організації

5. Генеральна Асамблея організує дослідження та дає рекомендації з метою:

✓ сприяння міжнародному співробітництву в політичній сфері та прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації

✓ сприяння міжнародного співробітництва в сфері економіки, культури, освіти та сприяння здійсненню прав людини та основних свобод для всіх без розрізнення раси, статі, мови та релігії.

Голосування

Кожний Член Генеральної Асамблеї має один голос.

Рішення Генеральної Асамблеї з важливих питань приймається більшістю в дві треті присутніх та приймаючих участь в голосуванні членів Асамблеї. Ці питання включають: рекомендації стосовно підтримки міжнародного миру та безпеки, вибори непостійних членів Ради Безпеки, вибори членів Економічної та Соціальної Ради, вибори членів Ради з Опіки, а також питання, що стосуються бюджету.

Кожна держава представлена на її сесіях делегацією, чисельний склад якої не перевищує п'яти представників, а сама делегація має один голос.

Відповідно до процедури Генеральна Асамблея має сесійний порядок роботи. Вона збирається на чергові щорічні сесії і на спеціальні сесії, якщо цього вимагають обставини. Спеціальні сесії скликаються Генеральним секретарем на вимогу Ради Безпеки або більшості членів ООН. Генеральна Асамблея щорічно починає свою роботу у третій вівторок вересня. Її сесії тривають три місяці.

Встановлюючи свої власні правила процедури, Генеральна Асамблея обирає свого голову на кожную сесію. Наприклад, головою 52-ї сесії Генеральної Асамблеї в 1997 р. уперше був обраний тогочасний міністр закордонних справ України Г. І. Удовенко.

Генеральна Асамблея працює відповідно до затвердженого нею порядку денного сесії. Проте більшість питань розглядається не на пленарних засіданнях, а в її головних комітетах, де представлені всі члени Генеральної Асамблеї. Таких комітетів у Генеральній Асамблеї сім.

Резолюції Генеральної Асамблеї з суттєвих питань діяльності ООН мають рекомендаційний характер. Резолюції, які стосуються організаційних, адміністративних, бюджетних питань, мають обов'язків характер.

Рада Безпеки ООН. Як зазначається у Статуті ООН (ст. 24), для забезпечення швидких і ефективних дій Організації на Раді Безпеки покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки.

Рада Безпеки складається з п'ятнадцяти членів Організації, які є постійними членами Ради Безпеки. Непостійні члени Ради Безпеки обираються на строк 2 роки, кожний член Ради Безпеки має одного представника.

У межах своїх функцій і повноважень Рада Безпеки подає на розгляд Генеральної Асамблеї щорічні доповіді і в міру потреби – спеціальні доповіді.

Рішення прийняті Радою Безпеки ООН є обов'язковими для виконання усіма членами Організації (ст. 25). Саме тому такі рішення слугують надійним механізмом врегулювання розглянутих Радою Безпеки питань. Більше того, вони «стають нормовстановлюючими актами, що виражають погоджену волю світового співтовариства, і цементуючими стабільність у світі».

Рада Безпеки складається (ст. 23) із 15 (до 1963 р. – 11) членів Організації. Серед них – *постійні і непостійні члени*. На підставі ст. 23 Статуту постійними членами Ради Безпеки є Китайська Республіка, Франція, Російська Федерація (як правонаступниця СРСР), Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки.

Генеральна Асамблея обирає 10 інших членів ООН непостійними членами Ради Безпеки, приділяючи належну увагу ступені їх участі у підтриманні міжнародного миру і безпеки, а також справедливому географічному розподілу.

Відповідно до розробленого у Статуті механізму непостійні члени обираються на дворічний термін при щорічному переобранні п'яти держав. Такий механізм склався при перших виборах непостійних членів після збільшення кількості членів Ради Безпеки з 11 до 15, коли два з чотирьох додаткових членів були обрані терміном на один рік. Член Ради Безпеки, який вибуває, не підлягає негайному переобранню.

Генеральна Асамблея ООН, що прийняла поправку про кількість членів Ради Безпеки до ст. 23, своєю резолюцією від 17 грудня 1963 р. передбачила представництво непостійних членів Ради за географічним принципом у такий спосіб:

- від Африки й Азії – 5 членів,
- від Східної Європи – 1,
- від Латинської Америки – 2,
- від Західної Європи та інших держав – 2.

Місце держав, що вибувають, через два роки займають члени ООН із того ж географічного регіону.

Функції і повноваження Ради Безпеки закріплено в статтях 24-26 Статуту. Для забезпечення швидких і ефективних дій ООН її члени покладають на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки. При цьому вони погоджуються в тому, що при виконанні обов'язків, які впливають із цієї відповідальності, Рада Безпеки діє від їхнього імені (п. 1 ст. 24).

Рада Безпеки уповноважена розслідувати будь-яку суперечку, що може призвести до міжнародних непорозумінь. Рада Безпеки має право надавати рекомендації щодо підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Вона подає на розгляд Генеральної Асамблеї щорічні доповіді і в міру потреби – спеціальні доповіді.

Всі члени ООН, як того вимагає ст. 25 Статуту, підкоряються рішенням Ради Безпеки і виконують їх. Рада Безпеки визначає наявність будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і дає рекомендації або вирішує, яких заходів слід вжити для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. При цьому вона може попередньо зажадати від заінтересованих сторін виконання і тих тимчасових заходів, які вона вважає необхідними й бажаними.

Відповідно до ст. 41 Статуту Рада Безпеки вирішує також, яких заходів, не пов'язаних з використанням збройних сил, потрібно вживати для здійснення її рішень. Такі заходи можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин і дії залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів повідомлення, а також розрив дипломатичних відносин.

Якщо Рада Безпеки вважає, що заходи, передбачені ст. 41, є недостатніми, то вона уповноважена (ст. 42) розпочинати такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації, блокаду та інші операції повітряних, морських і сухопутних сил членів ООН.

На підставі передбаченої Статутом процедури Рада Безпеки ООН організовується таким чином, щоб функціонувати безперервно. Для цього кожний член Ради Безпеки має свого постійного представника.

Економічна і соціальна рада (ЕКОСОР). Організація Об'єднаних Націй покликана, як зазначається в її Статуті (ст. 55), сприяти створенню умов стабільності і благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, оснований на поважанні принципу рівноправності і самовизначення народів. Здійснювати таке міжнародне співробітництво в економічній і соціальній сферах під керівництвом Генеральної Асамблеї і покликана ЕКОСОР. Вона складається з 54 членів Організації, що обираються терміном на три роки. Причому передбачений механізм ротації, відповідно до якого

щорічно переобирається одна третина її складу. Кожний член ЕКОСОП має одного представника.

ЕКОСОП здійснює функції, які входять до її компетенції, у зв'язку з виконанням рекомендацій Генеральної Асамблеї.

Функції ЕКОСОП:

- організація досліджень і складання доповідей з міжнародних питань у галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я та інших подібних питань;
- подання рекомендацій з метою заохочення поваги і додержання прав людини й основних свобод для усіх;
- підготовка проектів конвенцій з питань, що входять до її компетенції;
- скликання, відповідно до правил, запропонованих ООН, міжнародних конференцій із питань, що входять до її компетенції і т. п.

Одним із найважливіших повноважень ЕКОСОП, зазначених у ст. 63 Статуту, є функція узгодження діяльності спеціалізованих установ за допомогою консультацій із ними і вироблення відповідних рекомендацій для них.

«Спеціалізовані установи» – це установи, створені на основі міжурядових угод і наділені міжнародною, визначеною в їхніх установчих актах, відповідальністю в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я і т. п. (ст. 57 Статуту)

Рада з опіки. Розділи XII і XIII Статуту присвячені міжнародній системі опіки і Раді з опіки. Зазначені інститути розроблялися у період створення Статуту ООН. У той час вони були актуальними, оскільки мали на меті розробку механізму управління територіями, що охоплювалися міжнародною системою опіки.

Функції Ради з опіки

- розглядає звіти, які представляють керуючі владою;
- приймає петиції та розглядає їх, консультуючись з керівниками влади;
- встановлює періодичний нагляд територій які знаходяться під опікою.

Рада з опіки виконувала покладену на неї історичну місію сприяння політичному, економічному і соціальному розвитку підопічних територій.

Міжнародний суд ООН є головним судовим органом ООН, що діє на підставі розділу XIV Статуту ООН і Статуту Міжнародного суду, що є невід'ємною частиною Статуту ООН.

Всі члени ООН є *ipso facto* (тобто на підставі членства) учасниками Статуту. Тому кожний член ООН зобов'язаний виконувати рішення Міжнародного суду в тій справі, в якій він є стороною. Якщо будь-яка сторона у справі не виконає рішення Суду, за Радою Безпеки залишається право вжити відповідних заходів для виконання рішення.

Як зазначено в ст. 95, Статут ООН ніякою мірою не перешкоджає членам Організації доручати розв'язання своїх суперечностей іншим судам на підставі вже існуючих угод або таких, що можуть бути укладені в майбутньому.

Міжнародний суд – це постійно діючий орган. Він складається з 15 членів, серед яких не може бути двох громадян тієї самої держави. Місцеперебування Суду – місто Гаага (Нідерланди). Основна функція Міжнародного суду – розв’язання спорів між державами.

Секретаріат ООН. Норми, що регулюють діяльність Секретаріату, містяться у розділі XV Статуту ООН. Головним завданням Секретаріату є забезпечення діяльності Організації Об’єднаних Націй.

Він складається з Генерального секретаря і кількості персоналу, необхідної для функціонування Організації.

Генеральний Секретар призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки строком на п’ять років і є головною адміністративною посадовою особою Організації. Він бере участь у всіх засіданнях Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, ЕКОСОР і Ради з опіки, а також виконує інші функції, які покладаються на нього цими органами. Він представляє також Генеральній Асамблеї щорічний звіт про роботу Організації.

Персонал Секретаріату призначається Генеральним секретарем, що керується при цьому необхідністю забезпечити високий рівень працездатності, компетентності і сумлінності. При доборі кадрів використовується принцип найширшої географічної основи представництва співробітників Секретаріату. Кількість співробітників Секретаріату ООН досягає 16 тис.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Роль та значення ООН в сучасності визначається тим, що вона представляє собою «механізм міжнародного співробітництва», всесвітній форум для розгляду та вирішення важливих міжнародних проблем насамперед питань укріплення міжнародного мира та безпеки, обмеження озброєння, розвиток всебічного рівноправного співробітництва держав.

3. СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ УСТАНОВИ

Розробники Статуту ООН та й Організації в цілому виходили з необхідності органічно вписати її в існуючий за його допомогою правопорядок.

Передбачалося, що Організація «сприятиме розв’язанню міжнародних економічних, соціальних та інших гуманітарних проблем і заохочуватиме повагу до людських прав і основних свобод» Саме тому зараз прийнято досліджувати не тільки ООН, а й систему Організації Об’єднаних Націй

У статтях 57—59 і 63 Статуту ООН дано чітке визначення спеціалізованих організацій ООН, порядок встановлення їх зв’язку з ООН, принцип координації, що є основою взаємовідносин ООН з цими організаціями, а також відзначається ініціатива ООН у справі створення нових спеціалізованих установ.

Спеціалізовані установи ООН, як впливає зі ст. 57 Статуту ООН, створюються на основі міжурядових угод і наділяються самостійними повноваженнями в характерних для них спеціальних галузях діяльності.

Існує 16 спеціалізованих установ ООН, про функціональну орієнтацію яких можна судити з їх найменувань.

Види спеціалізованих установ ООН

Спеціалізовані установи економічного характеру (міжнародна торгівля, фінанси, зв'язок і транспорт)

До цієї групи належать 12 організацій серед яких:

- Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР),
- Міжнародний валютний фонд (МВФ),
- Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) та ін.

Окрему групу становлять спеціалізовані установи ООН *соціального характеру*. Це Міжнародна організація праці (МОП) і Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Прийнято також виділяти в окрему групу установ *культурно-гуманітарного характеру* до них відносяться спеціалізовані установи ООН, такі як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) і Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ),

Всі спеціалізовані установи ООН пов'язані з Організацією за допомогою угод, що затверджуються Генеральною Асамблеєю ООН. Такий характер взаємозв'язку з ООН визначений ст. 63 Статуту. А безпосереднім органом, що уповноважується вступати з будь-якою із спеціалізованих установ ООН в угоди, визначена Економічна і соціальна рада (ЕКОСОР). Вона може погоджувати діяльність спеціалізованих установ за допомогою як консультацій із ними і подання відповідних рекомендацій, так і за допомогою вироблених рекомендацій Генеральній Асамблеї і членам Організації.

Виходячи з поняття «*спеціалізованої установи*», даного у Статуті ООН, можна виділити чотири основні ознаки, притаманні цим установам ООН

Ознаки спеціалізованих установ

- міжурядовий характер установчих актів;
- широка міжнародна відповідальність, визначена статутом;
- здійснення діяльності в соціально-економічній і гуманітарній галузях;
- наявність зв'язку з Організацією Об'єднаних Націй.

Спеціалізовані установи ООН є похідними суб'єктами міжнародного права. Практика їх діяльності належно відображена у підготовці і прийнятті у 1986 р. Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями Основний принцип співробітництва спеціалізованих установ між собою та з іншими суб'єктами міжнародного права ґрунтується на договірній нормі права міжнародних організацій. Саме договірна норма є регулятором відносин спеціалізованих установ у системі ООН. Привілеї та імунітети, передбачені для ООН, застосовуються також до їх спеціалізованих установ.

Виходячи зі сформованої міжнародної практики, що відповідно відображена в статутах спеціалізованих установ, членство в них можливе одним із двох способів.

Перший – це так зване первинне членство, коли держава брала участь у виробленні установчого акта організації і ратифікувала його.

Другий спосіб – коли вступ до організації здійснюється шляхом приєднання до її установчого акта (члени, що приєдналися).

Кожна спеціалізована установа має свій внутрішньо організаційний механізм, що ґрунтується на її статуті і забезпечує її безперервну діяльність.

Але характерним для всіх спеціалізованих установ є наявність: вищого органу, що визначає напрям діяльності організації, виконавчого комітету, що забезпечує її безперервну діяльність між сесіями вищого органу.

Як вищі органи, так і виконавчі комітети спеціалізованих установ мають різні найменування.

Види діяльності спеціалізованих установ

- координація діяльності держав-членів у соціально-економічних галузях міжнародного співробітництва;
- розробка міжнародних конвенцій і регламентів з метою створення уніфікованих правил і норм для регулювання відповідного міжнародного співробітництва;
- надання технічної допомоги державам, що розвиваються;
- інформаційна діяльність;
- наукова діяльність.

Розглянемо деякі регіональні міжнародні організації, що відіграють у наш час істотну роль у питаннях регіонального співробітництва держав, координації зовнішньої політики, зовнішньоекономічних зв'язків, соціальних, культурних, правових та інших відносин.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Ця організація перебуває в стадії становлення. Її історія починається з підписання 1 серпня 1975 р. у Гельсінкі (Фінляндія) Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Під ним поставили свої підписи глави держав і урядів 33 європейських держав, а також США і Канади

Заключний акт втілює у собі колективний досвід Європи після двох світових війн, у тому числі періоду «холодної війни»

Заключний акт складається з :

преамбули

п'яти розділів:

- «Питання, що стосуються безпеки в Європі»,
- «Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки та довкілля»,
- «Питання, що стосуються безпеки і співробітництва в Середземномор'ї»,
- «Співробітництво в гуманітарних та інших галузях»,
- «Подальші кроки після Наради».

Слід зазначити істотну особливість ОБСЄ як організації – вона заснована не міжнародно-правовою, а політичною угодою. Майже через 20 років успішної роботи політичного форуму – Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) – рішенням будапештської наради 5-6 грудня 1994 р. вона була трансформована в організацію (ОБСЄ)

Цілі ОБСЄ

створення сфери загальної безпеки шляхом використання норм і стандартів;

- забезпечення реалізації усіх зобов'язань НБСЄ;
- залишатися консультативним форумом;
- сприяти розвитку превентивної дипломатії і заохочувати його;
- сприяти врегулюванню спорів і конфліктів;
- заохочувати миротворчі операції;
- здійснювати контроль за озброєннями і роззброєнням;
- сприяти забезпеченню прав людини;
- розвивати співробітництво в напрямі утвердження ринкової економіки.

Статус органів ОБСЄ також перебуває у стадії становлення. Вони трансформувалися з органів НБСЄ у такий спосіб.

Структура органів ОБСЄ

Рада міністрів центральний керівний орган на рівні міністрів іноземних справ для прийняття рішень

Керівна Рада створена для обслуговування та формування керівних принципів політичного, економічного та загального бюджетного характеру, а також для мирного врегулювання спорів та прийняття рішень проведення операцій ОБСЄ з підтримки миру та міжнародної безпеки

Постійна Рада для проведення політичних консультацій, прийняття поточних рішень та розгляд надзвичайних ситуацій

Секретаріат, головує Генеральний секретар, для забезпечення роботи всіх органів ОБСЄ

У межах ОБСЄ діє також ряд інститутів, спрямованих на забезпечення додержання прав людини, проведення аналізу становища національних меншостей в окремих країнах і т. п.

ОБСЄ не має одного єдиного документу який регулює діяльність цієї організації. Роль статуту виконують підсумкові документи Паризької зустрічі 1990 р. «Хельсінкі – 2», та Будапештські документи 1994 р.

Штаб-квартира знаходиться у Відні (Австрія)

Співдружність Незалежних Держав (СНД). Початок цій регіональній міжнародній організації поклала Угода про створення Співдружності Незалежних Держав, підписана Росією, Білоруссю й Україною 8 грудня 1991 р.

«Ми, Республіка Білорусь, Російська Федерація (РСФСР), Україна як держави – засновниці Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 р., констатуємо, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітичної реальності припиняє своє існування» – вказується у преамбулі документа.

У ньому також констатувалося, що СНД є відкритою для приєднання усіх держав – членів колишнього Союзу ССР, а також для інших держав, що поділяють цілі і принципи цієї угоди.

Вже 21 грудня 1991 р. спеціальним протоколом до учасників угоди приєдналися Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан.

22 січня 1993 р. був прийнятий Статут міжнародної організації – СНД. Вона заснована на засадах суверенної рівності всіх її членів, що є самостійними і рівноправними суб'єктами міжнародного права.

Цілями Співдружності є:

- здійснення співробітництва в політичній, економічній, екологічній, гуманітарній, культурній та інших сферах;
- всебічний і збалансований економічний та соціальний розвиток держав-членів у межах загального економічного простору;
- забезпечення прав і основних свобод людини відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права і документів НБСЄ;
- взаємна правова допомога і співробітництво в інших сферах правових відносин і т. п.

Принципи діяльності держав-учасниць СДН

- поважання суверенітету держав-членів, невід'ємного права народів на самовизначення;
- непорушність державних кордонів;
- територіальна цілісність держав і відмова від будь-яких дій, спрямованих на розчленування чужої території;
- розв'язання спорів мирними засобами таким чином,
- щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість тощо.

Статут СНД складається з преамбули і дев'яти розділів, що мають 45 статей.

Однак ні Статут СНД, ні зазначені первинні установчі акти не містять чіткої характеристики юридичної природи Співдружності. «Співдружність не є державою і не має наднаціональних повноважень», – сказано у ст. 1 Статуту СНД. Водночас, виходячи з концепції зовнішньої політики України, можна кваліфікувати СНД як *міждержавне утворення з координаційними повноваженнями*

За останні роки проявляється природа СНД як регіональної міжнародної організації. Про це свідчить прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН у березні 1994 р. про надання СНД статусу спостерігача в ГА ООН.

Членство в СНД. Відповідно до статей 7 і 8 Статуту членами Співдружності є:

Держави-засновниці Співдружності, тобто держави, що підписали і ратифікували Угоду про створення СНД від 8 грудня 1991 р. і Протокол до неї від 21 грудня 1991 р. до моменту прийняття Статуту СНД;

Держави-учасниці Співдружності – це ті держави-засновниці, що беруть на себе зобов'язання за Статутом протягом одного року після його прийняття Радою глав держав;

держави, що приєдналися, — це держави, які поділяють цілі і принципи Співдружності і беруть на себе зобов'язання, що містяться у Статуті СНД;

асоційований член Співдружності – це держава, що бажає брати участь в окремих видах діяльності СНД на умовах угоди про асоційоване членство на підставі рішення Ради глав держав.

Відповідно до ст. 9 Статуту будь-яка держава член має право вийти зі Співдружності. Про такий намір вона сповіщає письмово депозитарію Статуту СНД за 12 місяців до виходу.

Органи СНД

Рада глав держав – вищий орган Співдружності. Вона обговорює і вирішує принципові питання, пов'язані з діяльністю держав-членів у сфері їх загальних інтересів. Рада глав держав збирається на засідання двічі на рік. Позачергові її засідання можуть скликатися з ініціативи однієї з держав-членів.

Ради глав урядів – координує співробітництво органів виконавчої влади держав-членів в економічній, соціальній та інших сферах спільних інтересів. Рада глав урядів проводить свою роботу в період засідань, що збираються чотири рази на рік. Передбачено і позачергові засідання.

Рішення зазначених двох Рад приймаються за спільною згодою – консенсусом. При цьому будь-яка держава може заявити про свою незаінтересованість у тому або іншому питанні, і це не розглядається іншими як перешкода для ухвалення рішення.

Статут передбачає і можливість створення робочих і *допоміжних органів* як на постійній, так і на тимчасовій основі.

Такі органи формуються з представників держав-членів, наділених відповідними повноваженнями. До роботи на їх засіданнях можуть залучатися необхідні експерти і консультанти. Крім того, для розв'язання питань співробітництва в деяких галузях можуть скликатися додаткові наради керівників відповідних державних органів.

Рада міністрів закордонних справ здійснює координацію зовнішньополітичної діяльності держав-членів, включаючи їх діяльність у міжнародних організаціях. Крім того вона організовує консультації з питань світової політики, які становлять взаємний інтерес. Рада міністрів закордонних справ діє відповідно до Положення, що затверджується Радою глав держав.

Координаційно-консультативний комітет є постійно діючим виконавчим і координуючим органом Співдружності. Він не тільки виробляє і вносить пропозиції з питань регіонального співробітництва, а й сприяє реалізації домовленостей з конкретних напрямів економічних взаємовідносин, забезпечує проведення засідань Ради глав держав і Ради глав урядів і т. п. Він складається з постійних повноважних представників, по два від кожної держави – члена Співдружності, і Координатора Комітету, призначуваного Радою глав держав. Координатор Комітету керує Секретаріатом, який здійснює організаційно-технічне забезпечення роботи Ради глав держав, Ради глав урядів та інших органів. Місцеперебування Комітету – м. Мінськ (Республіка Білорусь).

У межах Ради глав держав функціонує і так званий другий ешелон керівних органів Співдружності. До них належить:

Рада міністрів оборони. Вона координує питання військової політики і військове будівництво держав-членів.

Головне командування Об'єднаних Збройних Сил СНД здійснює керівництво цими силами, а також групами військових спостерігачів і колективних сил з підтримання миру у Співдружності. Питаннями охорони зовнішніх кордонів держав-членів і забезпечення стабільності на них відає

Рада командувачів Прикордонних військ. Усі перелічені органи другого ешелону діють на підставі відповідних положень, затверджених Радою глав держав.

Економічний Суд діє з метою забезпечення виконання економічних зобов'язань в межах Співдружності.

На відміну від перелічених органів Економічний суд є самостійним утворенням, а не органом Ради глав держав.

Завдання суду

– забезпечити виконання економічних зобов'язань у межах Співдружності,

– розв'язання спорів, що виникають при виконанні таких зобов'язань.

Економічний суд має право тлумачення положень угод та інших актів Співдружності з економічних питань.

Комісія з прав людини в межах Співдружності є консультативним органом і спостерігає за виконанням зобов'язань, взятих у цій сфері на себе державами-членами. Місце перебування комісії – м. Мінськ

Статут передбачає можливість заснування на основі угод держав-членів про співробітництво в економічній, соціальній та інших галузях органів галузевого співробітництва. Вони покликані виробляти погоджені принципи і правила співробітництва, сприяти їх фактичній реалізації. У разі потреби вони можуть виносити пропозиції на розгляд Ради глав урядів.

Статут СНД передбачає міжпарламентське співробітництво держав-членів. Воно здійснюється у рамках Міжпарламентської Асамблеї, яка складається з парламентських делегацій. Місцеперебування Міжпарламентської асамблеї – м. Санкт-Петербург.

Робоча мова Співдружності є російська мова.

Витрати пов'язані з фінансовою діяльністю органів поділені на основі долі участі держав-учасниць та встановлюють згідно із спеціальними угодами про бюджет органів Співдружності.

Ратифікаційні грамоти здаються Уряду Республіки Беларусь.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Діяльність регіональних міжнародних організацій та спеціалізованих установ повинна не суперечити цілям та принципам ООН. Порушення цілей та принципів ООН, а також розповсюдження діяльності на межі географічного регіону, в яком розташовані держави, що входять до неї – забороняються. На міжнародній арені діє багато різноманітних міжнародних організацій у яких

основною метою є підтримання миру та безпеки в усьому світі, боротьба зі злочинністю та інші важливі питання.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Отже, можна підвести наступні підсумки:

1. Міжнародні міжурядові організації є суб'єктами міжнародного права, але за своєю природою вони не можуть бути порівняні до суверенних держав.
2. Міжнародні організації – суб'єкти особливого статусу, похідні від держав. Об'єм та зміст правосуб'єктності визначається статутом або іншим установчим документом.
3. Діяльність міжнародних організацій спрямована на узгодження конкретних точок зору.
4. Роль та значення ООН в сучасності визначається тим, що вона представляє собою «механізм міжнародного співробітництва», всесвітній форум для розгляду та вирішення важливих міжнародних проблем насамперед питань укріплення міжнародного миру та безпеки, обмеження озброєння, розвиток всебічного рівноправного співробітництва держав.
5. Діяльність регіональних міжнародних організацій та спеціалізованих установ повинна не суперечити цілям та принципам ООН.
6. Порушення цілей та принципів ООН, а також розповсюдження діяльності на межі географічного регіону, в яком розташовані держави, що входять до неї – забороняються.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси права міжнародних конференцій та міжнародних організацій як структурного елемента комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 5. ПРАВО ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН. (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Історія виникнення дипломатичного та консульського права, джерела та види, органів зовнішніх зносин.....	89
2. Поняття, функції, дипломатичних представництв та дипломатичної служби в Україні.....	92
3. Консульства. Поняття і види консульських установ.....	100

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “Про дипломатичну службу” від 20 вересня 2001 р. // Голос України 24 жовтня 2001 р.
3. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 г. // Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
4. Венская конвенция о консульских сношениях от 24 апреля 1963 г. // Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.
5. Венская конвенция о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера от 14 марта 1975 г. // Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Англо-український словник з міжнародних відносин та дипломатії / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка ; уклад. Наталія Кащишин. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. - 118 с.
2. Дипломатична та консульська служба : навч. посіб. / [Я. Б. Турчин та ін.] ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». - Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. - 223 с. : іл.
3. Дьомкіна Г.С. «Apostille» чи консульська легалізація? Легалізація та визнання іноземних документів (теорія, практика, техніка) : [наук.-практ. посіб.] / Г. С. Дьомкіна. - Київ : Віпол, 2015. - 318 с.
4. Задорожній О.В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації, 1991-2014 : монографія / Задорожній Олександр Вікторович ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. - Київ : К.І.С., 2014. - 959 с.

5. Камінська О.І. Багатомовний тлумачний та перекладний словник дипломатичних термінів / [Камінська О. І., Куделько З. Б., Логвінов І. І. ; за ред. Кияка Т. Р.]. - Чернівці : Букрек, 2014. - 171 с.
6. Кравченко Н.П. Міжнародно-правовий аспект охорони безспірних цивільних прав у нотаріальній діяльності дипломатичних представництв : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кравченко Наталія Петрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2013. - 19 с.
7. Ксенофонов А.В. Дипломатические привилегии и иммунитеты: содержание и международно-правовой статус // Право и образование: научный журнал / Гавришук В.В. /глав. ред./. - 2007. - № 2. - С.104-109.
8. Музика А. Особисті дипломатичні привілеї та імунітети: проблеми теорії та практики використання // Право України: Юридичний журнал / Міністерство юстиції України. - К.: Мінюст України. - 2007. - № 5. - С. 91-96.
9. Музика А. Структура та персонал постійного дипломатичного представництва // Юридична Україна: правовий часопис / Київський регіональний центр Академії правових наук України: Юрінком Інтер. - 2007. - № 1. - С.100-103.
10. Павлиш С. До питання про правовий статус консула // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 8. – С. 90-94.
11. Панов, Ален В. Дипломатична і консульська служба : підручник / Ален Панов. - Ужгород : Аутдор-Шарк, 2015. - 270 с.
12. Передерієв Є. Дипломатія: політика та економіка // Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал / ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф». - 2007. - № 6. - С. 143-145.
13. Сагайдак О.П. Посольство і консульство: організація і форми роботи : навч. посіб. / О. П. Сагайдак, П. Д. Сардачук ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Київ : Знання, 2014. - 317 с.
14. Слипченко А.С. Дипломатическая кухня / Александр Слипченко. - Киев : Генер. дирекция по обслуживанию иностр. представительств, 2015. - 488, 15. Сторожук О.Р. Організаційно-правові засади проходження дипломатичними працівниками дипломатичної служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сторожук Олександр Ростиславович ; Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - Київ, 2014. - 22 с.
16. Тимошенко, Наталія Леонідівна. Ділова культура дипломата : навч. посіб. / Н. Л. Тимошенко. - Київ : Знання, 2014. - 199 с. : іл.
17. Щокін Ю., Свояк Д. Юридична природа привілеїв та імунітетів міжнародних міжурядових організацій та їх персоналу // ВАПНУ. – 2002. - № 4.- С. 132-143.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Висвітлити історію виникнення і розвитку дипломатичного та консульського права; розкрити зміст основних термінів права зовнішніх зносин держав; поняття, функції, джерела дипломатичного права; поняття та

класифікація співробітників дипломатичного персоналу; поняття, функції, джерела консульського права та класифікація персоналу консульської установи; дипломатичні та консульські привілеї та імунітети. Місце України в дипломатичних зносинах з іншими державами.

ВСТУП

Міжнародні відносини за всіх часів, починаючи з глибокої давнини, характеризувалися складністю і різноплановою системою зв'язків, притаманних кожному етапові суспільного розвитку. Саме тому в міжнародному праві існували норми, покликані регулювати становище і діяльність представників держав або їх органів в офіційних відносинах між ними з метою представництва і захисту їх прав та законних інтересів у процесі міжнародного спілкування. Після вивчення т. № 2 «Суб'єкти міжнародного права» нам необхідно докладніше з'ясувати за посередництвом яких органів держави здійснюють міжнародне співробітництво одна з одною. Необхідно з'ясувати які органи займаються розвитком дружніх міжнародних відносин на території і держави та за її межами, яким чином регулює це питання міжнародне право посилаючись, як на міжнародні нормативно-правові акти, так і на законодавство України

Для офіційного співробітництва на основі міжнародних принципів та норм, після визнання як суб'єкта міжнародного права, держави обмінюються дипломатичними представництвами або консульськими установами.

1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ТА КОНСУЛЬСЬКОГО ПРАВА, ДЖЕРЕЛА ТА ВИДИ, ОРГАНІВ ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН.

Дана галузь міжнародного права є однією з самих давніх

Термін «дипломатія» походить від грецького слова «diploma», що означало здвоєну дощечку з відповідними написами, яка видавалася представникам держави для виконання офіційних функцій за кордоном.

Дипломатичне і консульське право - це галузь міжнародного публічного права, що складається з принципів і норм, які регулюють офіційні відносини і зв'язки між державами й іншими суб'єктами міжнародного права, та здійснюються за допомогою органів зовнішніх зносин.

Джерела дипломатичного та консульського права

Після другої світової війни норми дипломатичного і консульського права були кодифіковані, і знайшло відображення у ряді багатосторонніх конвенцій:

- Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. (набрав чинності з 1964 р.);
- Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. (набрав чинності з 1967 р.);
- Конвенції про спеціальні місії 1969 р. (набрав чинності з 1985 р.);
- Конвенції про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів

1973 р. (набрав чинності з 1977 р.);

– Віденської конвенції про представництво держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. (у силу ще не вступила).

Україна бере участь у всіх перерахованих вище конвенціях.

У статутних документах міжнародних організацій звичайно є положення про привілеї й імунітети, що поширюються на них та їх персонал.

Що стосується ООН і її спеціалізованих установ, то варто згадати дві спеціальні конвенції:

– Конвенцію про привілеї й імунітети ООН 1946 р.

– Конвенцію про привілеї й імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р.

Крім цих конвенцій, ООН та її спеціалізовані установи мають двосторонні угоди про привілеї й імунітети з державами перебування. У рамках регіональних організацій укладені договори про їх привілеї й імунітети.

Консульські відносини регулюються не тільки багатосторонньою Конвенцією про консульські зносини 1963 р., але і двосторонніми консульськими конвенціями, що укладаються зацікавленими державами між собою.

Загальні положення стосовно дипломатичного і консульського права є в конституціях держав. Так, у п. 5 ст. 106 Конституції України зазначається: «Президент України призначає і звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав».

Крім того, в Україні діють і інші нормативні акти в галузі дипломатичних і консульських зносин:

– Закон України «Про дипломатичну службу» 2001 р.

– Закон України «Про дипломатичні ранги» 2002 р.

– Положення про дипломатичні представництва і консульські заснування іноземних держав на території України 1993 р.,

– Положення про дипломатичні представництва України за кордоном 1992 р.,

– Консульський статут України 1994 р.,

– Положення про торгово-економічну місію в складі дипломатичного представництва України за рубежом 1994 р. і ін.

Органи зовнішніх зносин держав

Для здійснення зовнішніх зв'язків з іншими державами й іншими суб'єктами міжнародного права держави створюють систему органів зовнішніх зносин.

Види органів зовнішніх зносин:

ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНІ До внутрішньодержавних органів зовнішніх зносин відносяться ті, що постійно знаходяться на території даної держави. У свою чергу ця підсистема ділиться на дві групи органів:

1) *загальної компетенції* – це такі органи, що можуть вирішувати будь-які

питання зовнішніх зносин держави.

До них відносяться:

– голова держави, Президент як глава держави відповідно до Конституції: безпосередньо представляє країну в міжнародних відносинах; здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави; веде переговори і підписує міжнародні договори України, приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає і звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі грамоти дипломатичних представників іноземних держав; приймає рішення про надання притулку в Україні та ін. (ст.106)

– Верховна Рада України: оголошення стану війни та укладання миру; схвалення рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти України; ратифікація міжнародних договорів України та їх денонсація (ст.85)

– Кабінет Міністрів України: забезпечує здійснення зовнішньої політики і зовнішньоекономічної діяльності держави; реалізує заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України; спрямовує і координує роботу Міністерства закордонних справ.

– Міністерство закордонних справ (відомство зовнішніх зносин):

а. забезпечення національних інтересів України та її національної безпеки;

б. створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки;

в. сприяння науково технічному прогресові в Україні і розвиток її національної культури та освіти;

г. участь у розв'язанні глобальних проблем сучасності;

д. контакти з українською діаспорою;

е. інформаційна функція.

Відповідно до положень Конституції України і норм міжнародного права Президент України, Прем'єр-міністр України і міністр закордонних справ України представляють Українську державу в міжнародних відносинах *ex officio* (за посадою), тобто без спеціальних повноважень.

2) *спеціальної компетенції* – це такі органи які відають питаннями зовнішніх зносин держави щодо вузької сфери.

Прийнято вважати, що всі міністерства (крім міністерства закордонних справ) і центральні відомства є такими органами, тому що у відповідності зі своєю компетенцією вони здійснюють визначені зовнішні функції, для чого в них створюються відділи (керування) зовнішніх зв'язків.

Зрозуміло, що навіть таке суцільно внутрішнє відомство, як міністерство внутрішніх справ, із метою ефективної боротьби зі злочинністю повинно контактувати з аналогічними міністерствами інших державах, оскільки злочинність в усе більшому ступені стає інтернаціональною. Тому і дане міністерство є органом зовнішніх зносин держави спеціальної компетенції.

ЗАКОРДОННІ До закордонних органів зовнішніх зносин відносяться ті

які перебувають за межами держави:

- дипломатичні представництва держав;
- консульські установи;
- торгівельні представництва
- постійні представництва держав при міжнародних організаціях.

Перераховані органи є постійними закордонними органами зовнішніх зносин.

Крім них, існує також група органів зовнішніх зносин який функціонують на тимчасовій основі: спеціальні місії і делегації.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, у широкому розумінні зовнішні зносини містять у собі офіційні міждержавні зв'язки в галузі економіки, культури, науково-технічного співробітництва у зв'язку з цим виходять за межі класичних систем тільки дипломатичних і консульських зносин.

2. ПОНЯТТЯ, ФУНКЦІЇ, ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ ТА ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.

Дипломатичне представництво – це закордонний державний орган зовнішніх зносин, що засновується на основі взаємної згоди однією державою на території іншої або при міжнародній організації для підтримки постійних офіційних контактів та виступає від імені держави яка заснувала.

Обмін дипломатичними представництвами здійснюється після встановлення дипломатичних зносин.

Дипломатичне представництво – родове поняття, оскільки фактично міжнародна практика знає два види дипломатичних представництв: посольства і місії.

Посольства це представництва першого, вищого класу. До них дорівнюються представництва Ватикану - нунціатури. Головою посольства є – посол

Місії являють собою представництва другого класу. Святіший престол. Главою місії – посланник або повірений у справах, а для Ватикану – інтернунцій.

У зв'язку з тим, що у другій половині ХХ в. був затверджений принцип суверенної рівності держав місії в даний час зустрічаються дуже рідко. Переважна більшість держав устанавлюють дипломатичні зносини між собою на рівні посольств. Рівень дипломатичних представництв держав узгоджується в договорі про встановлення дипломатичних відносин між ними.

У міжнародному праві *державою що акредитує*, називається та держава, яка направляє в іншу державу своє дипломатичне представництво.

Держава, де розміщене дипломатичне представництво, іменується державою, що приймає, або *державою перебування*.

Функції дипломатичного представництва

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. визначає функції

дипломатичних представництв із точний зору міжнародного права. До них відносяться:

- 1) представництво держави, що акредитує, у державі перебування;
- 2) захист у державі перебування інтересів держави, що акредитує, і його громадян в межах, що допускаються міжнародним правом;
- 3) ведення переговорів з урядом держави перебування;
- 4) з'ясування всіма законними засобами умов і подій у державі перебування і повідомленні про неї уряду держави, що акредитує;
- 5) заохочення дружніх відношень між державою, що акредитує, і державою перебування і розвиток їх взаємовідносин в сфері економіки, культури і науки (ст. 3).

Крім того, дипломатичні представництва можуть виконувати консульські функції. Для цієї мети в них створюються консульські відділи.

Перша й основна функція дипломатичного представництва – представляти державу яка акредитує в державі перебування. Всі інші функції дипломатичного представництва знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії з цією основною функцією.

Голова і персонал дипломатичного представництва

Голова дипломатичного представництва є єдиною офіційною особою держави, яка акредитує, що представляє її інтереси з усіх питань у державі, що приймає. Він також є старшою посадовою особою держави, яка акредитує, стосовно всіх інших можливих представників цієї держави в державі перебування.

У міжнародному праві існує класифікація старшин – дипломатичних представників (агентів).

У відповідності зі ст. 14 Віденська конвенція про Дипломатичні зносини 1961 р. використовує таку класифікацію поділяючи дипломатичних представників на класи:

- послів і нунцій, держави яка акредитує при головах держав;
- посланників і інтернунцій, держави яка акредитує при головах держав;
- повірені у справах, держави яка акредитує при міністрах закордонних справ.

Клас повірених у справах не варто плутати з посадою тимчасового повіреного в справах, що виконує обов'язки голови дипломатичного представництва на період його відсутності (хвороба, відрядження, відпустка).

Класи голови дипломатичних представництв – сфера регулювання нормами міжнародного права. Крім класів, існують також і дипломатичні *ранги*, що мають голови дипломатичних представництв і дипломатичний персонал посольств, консульств і представництв держав при міжнародних організаціях.

Дипломатичні ранги – сфера внутрішньодержавного права, тому що це службові звання старшинства дипломатів. Кожна держава має свою систему дипломатичних рангів, встановлену у внутрішньому праві. В Україні є такі дипломатичні ранги, встановлені відповідно до Закону України «Про

дипломатичні ранги» 2002 р.

- аташе,
- третій секретар,
- другий секретар I і II класів,
- перший секретар I і II класів,
- радник I і II класів,
- надзвичайний і повноважний посланник I і II класів,
- надзвичайний і повноважний посол.

Дипломатичний працівник, якому присвоєно дипломатичний ранг, перебуває у ньому довічно і може бути позбавлений дипломатичного рангу лише за вироком суду.

Дипломатичні ранги від Надзвичайного і Повноважного Посла до аташе прирівнюються до рангів державних службовців відповідно з першого до одинадцятого рангу.

Порядок присвоєння дипломатичних рангів (ст. 17)

Дипломатичні ранги Надзвичайного і Повноважного Посла, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу присвоюються Президентом України за поданням Міністра закордонних справ України.

Особам, яким присвоєно дипломатичні ранги Надзвичайного і Повноважного Посла, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу, видається відповідна грамота, що засвідчує їх статус, за підписом Президента України. За цією категорією осіб зберігається право на користування дипломатичним паспортом довічно.

Інші дипломатичні ранги присвоюються Міністром закордонних справ України на підставі рекомендацій атестаційної комісії Міністерства закордонних справ України.

Строки перебування у дипломатичних рангах (ст. 18)

Встановлюються такі строки перебування дипломатичних працівників у дипломатичних рангах:

- аташе, третього секретаря, другого секретаря другого класу, другого секретаря першого класу, першого секретаря другого класу - два роки;
- першого секретаря першого класу, радника другого класу – три роки.
- Строки перебування в дипломатичних рангах радника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу не встановлюються.

Ранг аташе присвоюється, як правило, випускникам інститутів і факультетів міжнародних відношень під час прийому на службу у відомство зовнішніх зносин.

Граничний вік перебування на дипломатичній службі становить
 для чоловіків – 60 років
 для жінок – 55 років.

Строк перебування на дипломатичній службі може бути продовжений. Доцільність продовження, але не більш як на 5 років, визначається Президентом України щодо дипломатичних працівників, яких він призначає, щодо інших працівників дипломатичної служби - в порядку, визначеному Законом України «Про державну службу»

Після закінчення строку продовження перебування на дипломатичній службі працівники дипломатичної служби можуть бути залишені на дипломатичній службі лише на посадах радників або консультантів за рішенням керівника відповідного органу.

Процедура призначення голови дипломатичного представництва регулюється як нормами міжнародного, так і внутрішньодержавного права.

Згідно з положеннями Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. держава, яка акредитує, повинна направити державі яка приймає запит про її згоду на призначення особи, зазначену в запиті, на посаду голови дипломатичного представництва.

У запиті викладаються біографічні дані такої особи, її посадовий та сімейний стан, причому інформація повинна бути абсолютно точною і лаконічною.

Позитивна відповідь держави, що приймає, означає *дачу* агреману (від фр. *agrement* – згода) на прийняття особи в якості голови дипломатичного представництва. З цього моменту кандидат рахується *persona grata* - бажаною особою в державі, що приймає.

Негативна відповідь на запит означає відмова в агремані, а кандидат признається *persona non grata* (небажаною особою). При цьому держава, що приймає, має право не мотивувати свою відмову. Процедура, пов'язана з одержанням агреману, носить конфіденційний характер.

Після одержання агреману в урядовій пресі звичайно друкується оголошення про призначення голови дипломатичного представництва. В Україні такі призначення здійснює Президент, у зв'язку з чим у газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України» публікується Указ Президента України про призначення відповідної особи Надзвичайним і Повноважним Послом України у визначеній державі.

Перед виїздом до нового місця служби голова дипломатичного представництва одержує *вірчу грамоту*, підписану головою держави, яка акредитує, і адресовану голові держави, що приймає. Текст цього документа свідчить про те, що її володарю слід «вірити» як офіційній особі, що представляє свою державу у всіх зносинах із державою перебування.

Ряд держав із метою економії засобів використовують практику *кумуляції* (сумісництва) дипломатичного представництва, тобто акредитування однієї особи в якості глави представництва в декількох державах одночасно при згоді на це держав, що приймають. Так, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Фінляндії по кумуляції виконує також функції голови дипломатичного представництва України у Швеції, Норвегії, Данії та Ісландії. Часто практику кумуляції держави використовують і по відношенню до міжнародних

організації. Наприклад, голова дипломатичного представництва якогось держави у Франції одночасно призначається й офіційним представником цієї держави при ЮНЕСКО, тому що місцеперебування цієї організації - Париж.

Голова дипломатичного представництва виконує покладені на нього міжнародним і внутрішньодержавним правом обов'язок до припинення своїх офіційних функцій.

Випадки припинення функцій глави дипломатичних представників:

- 1) відкликання його державою, що акредитує, (більшість держав широко використовують практику ротації глав дипломатичних представництв);
- 2) оголошення його *persona non grata* (відбувається це частіше усього за діяльність, несумісну зі статусом дипломата);
- 3) розірвання дипломатичних відносин між державами;
- 4) війни між державою що акредитує і державою що приймає;
- 5) припинення існування держави що акредитує і держави що приймає (або однієї з них) як суб'єктів міжнародного права (наприклад, як це мало місце в 1991 р. із Німеччиною і СРСР).

Документ, за допомогою якого оформляється припинення функцій голови дипломатичного представництва, - *відклична грамота*, яка вручається голові держави, що приймає.

Склад дипломатичного представництва.

Весь склад співробітників дипломатичного представництва ділиться на три групи:

- 1) дипломатичний персонал;
- 2) адміністративно-технічний персонал;
- 3) обслуговуючий персонал.

Дипломатичний персонал – це особи, які мають дипломатичні ранги. Члени дипломатичного представництва, як правило, повинні бути громадянами держави, що акредитує. У деяких випадках громадяни держави перебування або третьої держави можуть бути призначені на дипломатичну посаду, але тільки за згодою держави, що приймає.

До адміністративно-технічного персоналу відносяться економісти, бухгалтери, завідувачі канцеляріями, діловоди, друкарки, перекладачі й інші співробітники, що виконують адміністративну або технічну роботу.

Обслуговуючий персонал складається із шоферів, ліфтерів, двірників, садівників, кур'єрів і інших осіб, що виконують обов'язки по обслуговуванню дипломатичного представництва.

Адміністративно-технічний і обслуговуючий персонал може комплектуватися як із громадян держави, що акредитує, так і з місцевих громадян.

Міністерство закордонних справ держави, що приймає, повинно своєчасно одержувати інформацію про всі призначення змін у складі персоналу дипломатичного представництва.

Держава перебування в будь-який час може визнати голову дипломатичного представництва або іншого співробітника персоналу

небажаною особою (*persona non grata*), причому ця держава не зобов'язана аргументувати своє рішення. Якщо даний співробітник не покине у встановлений термін державу перебування, то він буде розглядатися як приватна особа, а не член персоналу дипломатичного представництва.

Дипломатичні привілеї й імунітети

Для успішного виконання своїх функцій дипломатичним представництвом і його персоналу у міжнародному праві існує інститут *дипломатичних привілеїв та імунітетів*.

Під дипломатичними привілеями й імунітетами варто розуміти спеціальні права і пільги, надані міжнародним правом дипломатичному представництву та його персоналу для ефективного виконання ними своїх функцій.

До імунітетів відноситься:

- недоторканність помешкань представництва (будівля, земельна ділянка навколо неї);
- імунітет від примусових дій по відношенню до майна та засобів пересування;
- недоторканість кореспонденції та архіву;
- фіскальний імунітет (податковий);

До привілеїв відносяться:

- на безперешкодні зносини з своїм центром та другими представництвами своєї держави;
- митні привілеї (звільнення від митних зборів багажу представництва)
- протокольні привілеї (право встановлювати на будівлях представництва щит та герб держави яку представляють)

Недоторканність помешкань означає, що без дозволу голови дипломатичного представництва влади держави, що приймає, не мають права входити в дані помешкання. Більш того, на державі перебування лежить спеціальний обов'язок приймати всі належні міри для захисту помешкань представництва від усякого вторгнення або нанесення збитку і для запобігання всякого порушення спокою представництва або образи його гідності. На помешкання дипломатичного представництва, предмети обстановки і майно, що знаходиться в ньому, а також транспортні засоби представництва поширюється імунітет від обшуку, реквізиції, арешту і виконавчих дій.

Термін «*помешкання*» тлумачиться широко й охоплює будинки або частини будинків, які використовуються для представництва, включаючи резиденцію голови представництва, кому б ні належало право власності на них, включаючи обслуговуючий даний будинок або частину будинку земельна ділянка. Проте це не означає, що помешкання дипломатичного представництва є суверенною частиною території держави, що акредитує, про що іноді можна прочитати в пресі. Насправді територія дипломатичного представництва знаходиться під суверенітетом держави перебування, але їй по міжнародному праву наданий особливий режим із метою успішного виконання покладених на представництво функцій.

Згідно з положенням Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. помешкання дипломатичного представництва не повинні використовуватися з метою, не сумісними із функціями представництва (п. 3 ст. 41). Зокрема, у даних помешканнях не повинно надаватися притулок.

Що стосується *архівів і документів представництва*, то вони недоторкані в будь-який час і незалежно від їх місцезнаходження.

Приватна резиденція дипломата користується також недоторканністю або захистом, що і помешкання представництва. Під *приватною резиденцією* розуміється будь-яке помешкання, у якому може мешкати дипломат: готельний номер, квартира, будинок. Майно, папери, кореспонденція дипломата також користуються недоторканністю. Це положення поширюється і на засоби пересування дипломата, що не підлягають затримці або обшуку.

Дипломати користуються *іммунітетом від кримінальної юрисдикції* держави перебування.

За загальним правилом дипломат не повинний порушувати законів держави перебування, проте у випадку вчинення кримінально діяння кримінальна справа проти дипломата не порушується в силу даного іммунітету. Такий дипломат об'являється *persona non grata* і йому пропонується покинути державу перебування.

Сторона, яка приймає, також може клопотатися перед урядом держави, що акредитує, про відмову в іммунітеті дипломату, який вчинив злочин. Така відмова повинна бути ясно і точно виражена. Даний іммунітет є абсолютним, тому дипломат, який вчинив злочин у державі перебування, і згодом, приїхавши в цю країну як приватна особа, не може залучатися до кримінальної відповідальності за злочин, скоєний їм у статусі дипломата.

На дипломатів також поширюється іммунітет від цивільної юрисдикції, крім таких випадків:

- а) речових позовів, які стосуються приватного нерухомого майна, що знаходиться на території держави перебування;
- б) позовів, що стосуються спадкування, у відношенні яких дипломат виступає як приватна особа;
- в) позовів, які відносяться до будь-якої фахової або комерційної діяльності, здійснюваної дипломатом у державі перебування за межами своїх офіційних функцій.

Іммунітет дипломата від юрисдикції держави перебування не звільняє його від юрисдикції держави, що акредитує.

Фіскальний іммунітет означає звільнення дипломата від всіх особистих, майнових, державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит, за винятком непрямих податків, податків на спадщину, зборів і податків на приватний прибуток, зборів, стягнутих за конкретні види обслуговування.

Держава перебування зобов'язана звільняти дипломатів від усіх трудових і державних повинностей, незалежно від їх характеру, а також від військових повинностей (реквізиції, контрибуції і військового постюю).

Дипломат у державі перебування не повинне займатися фаховою або

комерційною діяльністю з метою особистої вигоди.

Митні привілеї дипломатів виражаються в тому, що держава перебування дозволяє їм ввозити предмети, призначені для офіційного користування представництва і предмети особистого користування дипломата і членів його сім'я звільняє при цьому від мит, зборів і податків за винятком складських зборів, зборів за перевезення і подібного роду послуги. Особистий багаж дипломата звільняється від огляду, якщо немає серйозних підстав припускати, що він містить предмети, ввіз або вивіз яких заборонений законом. Такий огляд повинний провадитися в присутності дипломата або його представника.

Перераховані привілеї й імунітету поширюються на дипломатичний персонал представництв і членів їх сімей, якщо останні не є громадянами держави перебування.

Відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. *члени адміністративно-технічного персоналу представництва* і члени їх сімей, що живуть разом із ними, користуються, якщо вони не є громадянами держави перебування або не мешкають у ньому постійно,

- особистою недоторканністю,
- недоторканністю житла,
- імунітетом від кримінальної юрисдикції,
- фіскальним імунітетом,
- деякими митними привілеями.

Імунітет від цивільної й адміністративної юрисдикції поширюється на них лише при виконанні ними своїх обов'язків.

Члени обслуговуючого персоналу представництва, що не є громадянами держави перебування або не мешкають у ньому постійно, користуються імунітетом у відношенні дій, які здійснюються ними при виконанні своїх обов'язків, і звільняються від податків, зборів і мит на заробіток, який вони отримують по своїй службі.

Хатні робітники персоналу представництва, якщо вони не є громадянами держави перебування або не мешкають у ньому постійно, звільняються від податків, зборів і мит на заробіток, який вони отримують по своїй службі.

У зв'язку з тим, що перераховані вище норми носять діапозитивний характер, зацікавлені держави можуть укласти між собою угоди про надання дипломатичних привілеїв і імунітетів у повному обсязі адміністративно-технічному й обслуговуючому персоналу представництв, якщо вони не є громадянами держави перебування. Радянський Союз, наприклад, мав такі угоди з Великобританією, Канадою і США.

Дипломатичні привілеї й імунітету починають поширюватися на осіб, визначених у міжнародному праві, із моменту перетинання ними кордону держави, що приймає, і діють до моменту виїзду зазначених осіб із держави перебування.

Дипломат і члени його сім'ї користуються встановленими в міжнародному праві привілеями й імунітетами також при проїзді через третю державу.

Треті держави не повинні перешкоджати проїзду через їх територію членів адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналу представництва і членів їх сімей.

Таким чином, дипломатичні привілеї й імунітети надаються не для того щоб ігнорувати закони, Правила і звичаї держави перебування, а з метою ефективного виконання представництвом і його персоналом своїх функцій у повній відповідності з нормами міжнародного права і внутрішньодержавного права сторони, що приймає.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

дипломатичні представництва відкриваються в державі перебування тільки у випадку визнання її як суб'єкта міжнародного права. Особи, що мають дипломатичні ранги згідно із Законом України «Про дипломатичну службу України» згідно з міжнародним правом розповсюджуються привілеї та імунітети.

3. КОНСУЛЬСТВА ПОНЯТТЯ І ВИДИ КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

Консульські установи (консульство) – це постійний державний орган зовнішніх зносин, заснований в іншій державі на основі угоди між цими державами, для виконання консульських функцій у визначеному консульському окрузі.

Функції консульських установ:

- 1) захист у державі перебування інтересів своєї держави, її громадян і юридичних осіб в межах, що припускаються міжнародним правом;
- 2) сприяння розвитку торгових, економічних, культурних і наукових зв'язків між державою яка направляє та державою перебування, а також сприяння розвитку дружніх відношень між ними;
- 3) впровадження всіма законними шляхами умов і подій у торгівельному, економічному, культурному і науковому житті держави перебування, повідомлення про неї уряду який направив держави й уявлення зведень зацікавленим особам;
- 4) виконання адміністративних і нотаріальних функцій;
- 5) надання допомоги, у тому числі і правової;
- 6) надання допомоги морським (річковим) судам і літакам та їх екіпажам;
- 7) виконання інших функцій, покладених на консульські установи, які не забороняються законами і правилами держави перебування.

При виконанні своїх функцій консульські установи повинні керуватися як нормами міжнародного права, так і права своєї держави. Важливу роль у консульських відносинах між державами відіграють двосторонні консульські конвенції.

У більшості держав консульські установи підпорядковані міністерствам закордонних справ, а також дипломатичному представництву своєї держави в державі перебування.

Згідно норм міжнародного права і внутрішньодержавного права консули можуть представляти фізичних і юридично осіб своєї держави в судах і інших органах держави перебування в порядку, передбаченому в зазначених нормах.

Види діяльності консульських установ

- видача віз,
- видача і продовження термінів дії паспортів,
- реєстрація своїх громадян, що постійно мешкають на території консульського округу,
- реєстрація актів цивільного стану,
- легалізація і нотаріальне засвідчення документів і т.д.

За виконання зазначених дій стягують консульські збори у валюті держави перебування. Держави можуть укласти між собою угоду про скасування стягування всіх або деяких видів консульських зборів.

Випадки припинення діяльності консульських установ:

- закриття консульського заснування;
- вихід території, на якій розташований консульський округ, з під суверенітету держави перебування;
- війна між державами, що раніше встановили консульські відносини.

Голова і персонал консульської установи

Віденська конвенція 1963 р. встановила для глав консульських установ чотири класи:

- 1) генеральний консул; Генеральний консул очолює генеральне консульство або консульський відділ дипломатичного представництва,
- 2) консул окремих – особа яка знаходиться на чолі консульської установи;
- 3) консул; консул - консульство
- 4) віце-консул; віце-консул - віце-консульство
- 5) консульський агент. Консульський агент очолює консульське агентство.

Останні також можуть бути помічниками або заступниками генерального консула. Віце-консул може виконувати обов'язки заступника консула.

У Україні, як і в більшості держав, консульські робітники є службовцями міністерства закордонних справ і їм присвоюються дипломатичні ранги. У деяких країнах консульська служба відділена від дипломатичної, і консульським робітникам присвоюються спеціальні ранги.

Глави консульських установ призначаються що подається державою і припускаються до виконання своїх функцій державою перебування. Що подається держава постачає главу консульського заснування спеціальним документом - *консульським патентом*, що засвідчує його посаду і вказує, як правило, його повне ім'я і прізвище, клас, консульський округ і місцезнаходження консульського заснування.

подається держава спрямовує цей патент звичайно дипломатичними шляхами уряду держави, на території якого голова консульського заснування повинний виконувати свої функції. Голова консульського заснування припускається до виконання своїх функцій тільки після одержання дозволу на

це з боку держави перебування. Даний дозвіл, у якій би формі воно ні було виражено, іменується *екзекватура*. Держава, що відмовляє у видачі екзекватури, не зобов'язане повідомляти мотиви своєї відмови. З моменту одержання екзекватури рахується, що голова консульського заснування приступив до виконання своїх функцій. З цією же датою визначається його старшинство стосовно глав консульських установ інших держав, розташованих у даному консульському окрузі.

Відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. персонал консульських установ ділиться на три категорії:

- 1) консульські посадові особи, що складаються на консульській службі і виконують консульські функції;
- 2) консульські службовці виконуючу адміністративно-технічну роботу;
- 3) обслуговуючий персонал.

Консульські посадові особи повинні бути, як правило, громадянами що подається держави. Громадяни держави перебування або третіх держав можуть призначатися на консульські посади що подається державою тільки з точно вираженої згоди держави перебування.

Держава перебування може в будь-який час повідомити що подається державу про те, що будь-який член персоналу консульського заснування є *persona non grata*. У такому випадку що подається державу повинно обізватися цю особу або припинити його функції в консульському заснуванні.

Держави перебування (звичайно міністерство закордонних справ) видають консулам консульські картки, що підтверджують їхнє посадове положення і наявність привілеїв і імунітетів відповідно до міжнародного права.

Функції члена персоналу консульської установи припиняються:

- а) повідомлення держави перебування що подається державою про те, що його функції припиняються (відкликання); б) анулювання екзекватури;
- в) повідомлення державою перебування що подається держави про те, що держава перебування перестало вважати робітником консульського персоналу.

Консульські привілеї й імунітети

Згідно з положенням Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. держава перебування повинна надавати всі можливості для виконання консульським установам своїх функцій (ст. 28). Відповідно до норм міжнародного і внутрішньодержавного права держава перебування надає визначені привілеї й імунітети консульській установі і його персоналу для ефективного виконання ними своїх функцій.

Консульські привілеї й імунітети підрозділяються на два види :

- I) привілею й імунітети консульського заснування як закордонного органа зовнішніх зносин держави;
- II) привілею й імунітети персоналу консульського заснування.

Відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. до першого виду привілеїв і імунітетів відносяться такі:

- а) недоторканність помешкань консульських установ. Влада держави перебування не можуть входити в консульські помешкання, інакше як за

згодою глави консульського заснування. Проте згода глави консульської установи може передбачатися у випадку пожежі або іншого стихійного лиха;

б) звільнення консульських помешкань від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит, за винятком тих, що являють собою плату за конкретні види обслуговування;

в) недоторканність архіву і документів;

г) свобода пересувань;

д) свобода зносин консульської установи для всіх офіційних цілей. При цьому установа може використовувати всі засоби, включаючи дипломатичних і консульських кур'єрів, дипломатичні і консульські валізи і закодовані або шифровані депеші;

е) користування своїм державним прапором і гербом у державі перебування.

До привілеїв і імунітетів персоналу консульського заснування або особистих привілеїв і імунітетам відповідно до даної Конвенції ставляться:

а) особиста недоторканність консульських посадових осіб, що означає, що особа не підлягає ні арешту, ні попередньому висновку, інакше як на підставі постанов судової влади у випадку вчинення тяжких злочинів;

б) імунітет від судової й адміністративної юрисдикції держави перебування у відношенні дій, зроблених консульськими посадовими особами і службовцями при виконанні ними консульських функцій. До дій, що чиняться ними як приватними особами, застосовна юрисдикція держави перебування. Робітники консульського заснування можуть викликати якості свідків при виробництві судових і адміністративних справ, але вони не зобов'язані давати показання по самий, пов'язаним із виконанням їхніх функцій, або надавати офіційну кореспонденцію і документи;

в) консульські робітники, а також члени їхніх сімей, за винятком обслуговуючого персоналу, звільняються від усіх видів податків, мит і зборів, крім непрямих податків, а зборів, стягнутих за конкретні види обслуговування. Обслуговуючий персонал звільняється від податків на заробітну плату; г) митні привілеї, надані державою перебування для консульських посадових осіб і службовців, а також членів їхніх сімей, практично еквівалентні аналогічним дипломатичним привілеям;

Від характеру взаємовідносин між конкретними державами залежить обсяг консульських привілеїв і імунітетів що закріплюються в двосторонніх консульських конвенціях і національному законодавстві держав. Так, якщо держави підтримують дружні і різнобічні відносини, вони можуть надати консульські привілеї й імунітети друг другу в обсязі, що відповідає дипломатичним привілеям і імунітетам Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

Штатні консульські посадові особи не повинні займатися в державі перебування якийсь фаховою або комерційною діяльністю з метою одержання особистих прибутків. Якщо ж консульські посадові особи займаються такою діяльністю, то на них і членів їхніх сімей не поширюються консульські привілеї

й імунітети.

Всі консульські робітники, що користуються привілеями й імунітетами, зобов'язані шанувати закони і правила держави перебування і не втручатись у внутрішні справи цієї держави.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, держави для виконання консульських функцій у визначеному консульському окрузі створюють постійно діючий державний орган зовнішніх зносин, заснований в іншій державі на основі угоди між цими державами. Співробітникам консульської установи для ефективного виконання своїх функціональних обов'язків надаються міжнародним правом привілеї та імунітети.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ

1. Широкому розумінні зовнішні зносини містять у собі офіційні міждержавні зв'язки в галузі економіки, культури, науково-технічного співробітництва у зв'язку з цим виходять за межі класичних систем тільки дипломатичних і консульських зносин.
2. Дипломатичні представництва відкриваються в державі перебування тільки у випадку визнання її як суб'єкта міжнародного права.
3. Особи, що мають дипломатичні класи відповідно до положень міжнародного права користуються привілеями та імунітетами.
4. Держави для виконання консульських функцій у визначеному консульському окрузі створюють постійно діючий державний орган зовнішніх зносин, заснований в іншій державі на основі угоди між цими державами.
5. Співробітникам консульської установи для ефективного виконання своїх функціональних обов'язків надаються міжнародним правом привілеї та імунітети.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси дипломатичного та консульського права як структурного елемента комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

**ТЕМА № 6. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1.Поняття та характеристика міжнародного гуманітарного права. Основні універсальні міжнародні акти по захисту прав людини.....	111
2.Міжнародний механізм контролю за дотриманням прав людини. Рада Європи: історія створення, структура, порядок прийняття в Раду Європи.	115
3.Захист прав людини у період збройних конфліктів.....	119

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Закон України “Про міжнародні договори України” від 29 червня 2004 р. // Відомості ВР України – 2004. - № 50 – 10 грудня. // Офіційний вісник України – 2004. - № 35.
3. Генеральное соглашение о привилегиях и иммунитетах Совета Европы: принято в Париже 2 сентября 1949 года // Собр. законодательства РФ. - 1997. - № 12. - Ст. 1391; Бюллетень международных договоров. - 1997г. - №5. - С. 27 - 32; Диплом. вестн. - 1996. - № 4. - С. 38 - 50.
4. Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам от 18 декабря 1992 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М.,1996.– С.90-94.
5. Декларация о территориальном убежище 1967 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М.,1996. - С.338.
6. Дополнительные Протоколы I и II 1977 г. к Женевским конвенциям 1949 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.- С. 662.
7. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню // Юридичний вісник України. - 1997. - №45 (123). - С.24.
8. Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М., 1998.
9. Женевские конвенции 1949 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.- С. 595—632.

10. Загальна Декларація прав людини // Права людини. Міжнародно-правові договори України, декларації, документи. – К., 1992.

11. Конвенция о гражданстве замужней женщины от 20 февраля 1957 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.243.

12. Конвенция о защите основных прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.108-124.

13. Конвенция о политических правах женщин от 20 декабря 1952 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.45-48.

14. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.48-68.

15. Конвенция о предупреждении преступлений геноцида и наказания за него от 9 декабря 1948 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.68-72.

16. Конвенция о пресечении преступления апартеида и наказания за него от 30 ноября 1973 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.84-90.

17. Конвенция о сокращении без гражданства от 30 августа 1961 г. // Действующее международное право./ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996. - - М., 1996. - Т. 1. - С.247.

18. Конвенция о сокращении безгражданства 30 августа 1961 г. // Там же. – С.247.

19. Конвенция о статусе апатридов от 28 сентября 1954 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.230.

20. Конвенция о статусе беженцев от 28 июля 1951 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996. - С. 283.

21. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания 1984 г. // Международное право в документах. - М., 1997. С. 141.

22. Конвенция, регулирующая некоторые вопросы, связанные с коллизией законов о гражданстве от 12 апреля 1930 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.– С.223.

23. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.- С. 21-39.

24. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.- С.11-21.

25. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах.. Международный пакт о гражданских и политических правах //Международное право в документах: Учебное пособие./Сост. Н.Т.Блатова.- М., Юрид. лит.,1982.

26. Статут Ради Європи. – Страсбург: Рада Європи. – с.23

27. Устав Международного трибунала по Югославии, утвержденный резолюцией 827 (1993 г.), принятой Советом Безопасности ООН на 3217-м заседании 25 мая 1993 г. // Действующее международное право / Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М.,1996.- С. 748.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Білоричський Г.О. Імплементція міжнародних стандартів прав людини в правовій системі держави Ізраїль : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Білоричський Геннадій Олександрович ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К., 2013. - 20 с.

2. Відповідність розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини : (постатейн. комент. розд. II Конституції України) / Центр прав. реформи і законопроект. робіт при М-ві юстиції України ; [авт. ст.: В. П. Суботенко ; упоряд.: В. Д. Андрієнко]. - К. : Фенікс, 2010. - 207 с.

3. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом = The Holodomor of 1932-1933 in Ukraine as a crime of genocide under international law : [монографія] / [Антонович М. та ін. ; наук. ред. В. Василенко, М. Антонович]. - К. : Києво-Могилянська академія, 2013. - 357 с. - Текст укр., англ.

4. Городиський І.М.. Міжнародно-правовий статус іноземних військових баз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Городиський Іван Михайлович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2014. - 18 с.

5. Громівчук І.М. Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Громівчук Іванна Михайлівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2014. - 19 с.

6. Грушко М.В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Грушко Мальвіна Валеріївна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - Одеса, 2015. - 20 с.

7. Гутник В.В. Процесуальні права учасників міжнародних збройних конфліктів у міжнародних кримінальних судах : монографія / В. В. Гутник ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. - 301 с.

8. Доди К.В. Развитие международно-правовых норм, касающихся вооружённых конфликтов немеждународного характера : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Доди Корина Валерьевна ; Киев. ун-т права НАН Украины. - К., 2010. - 239,

9. Дотримання прав дитини у приймальниках-розподільниках органів внутрішніх справ України : доп. за результатами моніторингу / Коаліція громад.

орг. «Права дитини в Україні» [та ін.] ; [ред.-уклад. Буров С. Ю. ; упоряд. Ясеновська М. Е. ; редкол.: Алексеєнко М. К. та ін.]. - Київ : АДЕФ-Україна, 2013. - 176 с.

10. Захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [Бем М. В. та ін.] ; Спільн. програма Європ. Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформ. сусп-ва в Україні». - Київ : К.І.С., 2015. - 219 с.

11. Зіняк Л.В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Зіняк Любомир Васильович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2015. - 21 с.

12. Зубарева А.Є. Міжнародно-правовий статус Комітету ООН з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Зубарева Антоніна Євгенівна ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - Одеса, 2015. - 20 с.

13. Калмикова О.С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з ксенофобією і расизмом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Калмикова Олександра Сергіївна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2015. - 20 с.

14. Киценко Д.М. Міжнародно-правовий статус корінних народів / Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. - К., 2003.

15. Коваль Д.О. Міжнародно-правовий захист культурних цінностей у зв'язку зі збройним конфліктом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Коваль Дмитро Олександрович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2014. - 20 с.

16. Кориневич А.О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навч. посіб. / А. О. Кориневич ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. - Одеса : Фенікс, 2015. - 77 с.

17. Коруц У.З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Коруц Уляна Зіновіївна ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - Київ, 2015. - 21 с.

18. Лінник Н.В. Міжнародно-правовий захист економічних прав дитини : монографія / Н. В. Лінник ; Київ. ун-т права НАН України. - О. : Фенікс, 2013. - 173 с. - (Міжнародне право). - Бібліогр.: с. 142-171.

19. Міжнародно-правові гарантії захисту прав та свобод громадян України : монографія / В. М. Бесчастний [и др.]. - К. : Четверта хвиля, 2008. - 220 с. - Бібліогр.: с. 191-200.

20. Мушак Н.Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях : монографія / Н. Б. Мушак ; під наук. кер. д-ра юрид. наук., проф. В. І. Муравйова ; Нац. акад. наук України, Київ. ун-т права. - К. : Ліра-К, 2013. - 188 с. - Бібліогр.: с. 156-186.

21. Назимко Є.С.. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна

пенологія : монографія / Є. С. Назимко ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. - Київ : Юрінком Інтер, 2016. - 382 с.

22. Права людини в сфері охорони здоров'я : практикум / Міжнар. фонд «Відродження» ; [Р. А. Майданик та ін.] ; за ред. Р. А. Майданика, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України. - Київ : Алерта, 2013. - 115 с.

23. Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок : тренінг. модуль / [Бондаровська В. М. та ін. ; за заг. ред. Лабунь А. В., Пилипас Ю. В.] ; Укр. фундація громад. здоров'я, [Міжнар. орг.] Право на здоров'я. - Київ : Калита, 2014. - 111 с. -

24. Путраймс І.Іл. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Путраймс Ілмарс Ілмарович ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К., 2013. - 20 с.

25. Рішення Європейського суду з прав людини щодо захисту персональних даних / Спільн. програма Європ. Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформ. сусп-ва в Україні». - Київ : К.І.С, 2015. - 130 с.

26. Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи з протидії / [Н. П. Бочкор та ін. ; заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук ; упоряд.: Н. В. Лунченко, В. В. Мудрік] ; Міжнар. жіноч. правозахис. центр «Ла Страда - Україна», Громад. рух «Віра, Надія, Любов», Міжнар. громад. орг. «Школа рівних можливостей». - Київ ; Харків : Права Людини, 2014. - 62 с. : іл.

27. Стрільченко Є.В. Організаційно-правове забезпечення діяльності міграційних служб зарубіжних країн : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Стрільченко Євген Вікторович ; Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». - К., 2013. - 20 с.

28. Філяніна Л.А. Міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю на етапі реформування кримінального судочинства. (частина 1). 2002.- с.185- 187.

29. Шкумбатюк К. Гармонізація законодавства України про громадянство з міжнародним правом у контексті європейської інтеграції // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. — 2000. — № 2. — С. 269- 274.

30. Ярмачі В. Діяльність міжнародного червоного хреста та міжнародного комітету червоного хреста як організаційно-правова реформа реалізації міжнародного гуманітарного права //ВОІВС. - 1999. - № 4. -С. 148-152.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування основних понять і положень теорії прав і свобод людини, міжнародно-правового статусу населення, концепції прав людини та її втілення в міжнародному праві, ознайомити з основними універсальними міжнародними актами з приводу захисту прав людини.

ВСТУП

Питання які будуть розглядатися на лекції присвячені саме захисту прав та свобод людини і громадянина. Більш детально зупинимося на понятті прав людини в міжнародно-правовому аспекті, а також на загальній характеристиці міжнародних норм які закріплюють та гарантують права та свободи.

1. **ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

У сучасному міжнародному праві утворилась нова галузь – міжнародне гуманітарне право, що у свою чергу є складовою системи норм і принципів, які стосуються прав і свобод людини в цілому.

Це наймолодша галузь сучасного міжнародного права, становлення якої відбувалось на Заході в другій половині ХХ ст., а в пострадянських державах, у тому числі і в Україні, бурхливий розвиток з 1991 р.

Міжнародне гуманітарне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між державами з приводу захисту прав людини й основних свобод для усіх, незалежно від раси, статі, мови ат релігії як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Характеристика міжнародного гуманітарного права.

– міжнародне гуманітарне право виступає як самостійна галузь сучасного міжнародного права.

– спеціальним об'єктом правового регулювання міжнародного гуманітарного права є міжнародні відносини, які за будь яких обставин забезпечують права людини й основні свободи усім фізичним особам, що перебувають під їх юрисдикцією.

– спеціальним принципом міжнародного гуманітарного права є принцип рівності всіх, незалежно від статі, мови, кольору шкіри, раси, походження або будь-яких інших ознак. Цей принцип закріплений у п.3 ст. 1 Статуту ООН, у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах про права людини 1966 р. та інших документах.

– міжнародне гуманітарне право складається із спеціальних інститутів захисту прав людини у мірний час, включаючи захист прав окремих категорій фізичних осіб, статусу іноземців, апатридів, біпатридів, та захисту прав людини у озброєних конфліктах

– міжнародне гуманітарне право володіє усіма необхідними, з погляду доктрини, системотворчими чинниками

Основні джерела, що регулюють міжнародний захист прав людини.

Міжнародні угоди, що регулюють права людини, можна поділити на три групи:

До першої належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Пакти про права людини й інші акти, що містять принципи і норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру.

До другої – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головним чином окремі положення Гаазьких

конвенцій 1899 та 1907 р.р. про закони та звичаї війни, а також чотири женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і Додаткові протоколи до них, прийняті в 1977 р.

Третя група – це міжнародні документи, у яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Загальна декларація прав людини, яка прийнята у рамках ООН 10 грудня 1948 р. (цей день щорічно святкується як Міжнародний день прав людини) проголосила у сфері захисту прав людини сучасне завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, що кожна людина і кожен орган суспільства намагалися шляхом освіти сприяти повазі цих прав і свобод. Загальна декларація прав людини складається з преамбули та 30 статей, в яких вперше в світі та міжнародних відносинах зазначений перелік основних громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав і свобод людини. В основі всіх прав людини лежить принцип рівності. На основі Загальної декларації прав людини було прийнято біль ніж 50 багатосторонніх договорів про права людини, а саме : Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права.

“Право Женеви” історично склалося, що майже всі конвенції, що містять норми, які захищають інтереси військових, що вибули зі строю, і некомбатантів, приймаються на конференціях, які відбувалися в Женеві.

В сучасному міжнародному праві існують такі міжнародні конвенції які відносимо до “Права Женеви”: чотири конвенції про захист жертв війни 1949 р., згодом доповнені двома протоколами 1977 р. що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. Ґрунтуючись на гуманітарних нормах Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р. країни СНД підписали у 1993 р. Угоду про першочергові заходи для захисту жертв збройних конфліктів, що вступили в силу в листопаді 1994 р.

Багато наступних міжнародних документів про захист прав людини умовно поділяють на три основні групи, що присвячені питанням :

- боротьби з масовими порушеннями прав людини, із злочинами проти людяності;
- захисту прав окремих категорій індивідів;
- питанням правового статусу індивідів.

Принципи міжнародного гуманітарного права

1. Право війни – воюючі сторони не повинні завдавати шкоди одна одній без урахування мети війни, яка полягає в руйнації або ослабленні військової сили супротивника

а. “Право Гааги” – воюючі сторони не мають необмеженого вибору в засобах заподіяння шкоди супротивнику

❖ *Принципи, властиві законам і звичаям війни*

- *Принцип обмеження щодо учасників бойових дій* – воюючі сторони

повинні залишити, тих хто не бере участі у бойових діях, за межами території проведення операції і утримуватись від атак на них. (тільки представники збройних сил мають право атакувати супротивника і протистояти йому; воюючі сторони повинні вживати всіх заходів для того, щоб звести до мінімуму збиток, який може бути завданий цивільному населенню під час акцій, спрямованих проти військових об'єктів.)

– *Принцип обмеження щодо об'єктів бойових дій* – атаки тільки тоді законні, якщо вони спрямовані на військові об'єкти, повна або часткова руйнація яких означатиме певну військову перевагу. (воюючі сторони повинні щадити, зокрема, добродійній, релігійні, наукові, культурні і художні установи, у тому числі й історичні пам'ятки; забороняється атакувати населенні пункти, які ніхто не обороняє; забороняється грабіж, у тому числі і невинуватого знищення або захоплення майна супротивника).

– *Принцип обмеження щодо засобів бойових дій* – зброя і способи ведення війни, що можуть спричинити надмірні страждання, заборонені. (заборонено військові дії, основані на зраді або зрадництві).

б. *“Право Женеви”* – особи, які беруть участь у воєнних діях і ті, хто безпосередньо не бере участі в них, мають право на повагу, захист і гуманне ставлення.

❖ *Принципи, притаманні ставленню до жертв збройних конфліктів*

- *Нейтралітет* гуманітарне сприяння (допомога) ніколи не втручається в конфлікт (в обмін на імунітет, що йому надається, медичний персонал повинен утримуватися від будь-яких ворожих дій; медичному персоналу надається захист як зцілителям; ніхто не може переслідуватися або бути засудженим за надання допомоги пораненим або хворим.)

- *Природність* особи, що перебувають під захистом, повинні мати можливість вести нормальний спосіб життя, на скільки це можливо (полон – не покарання, а лише засіб утримати супротивника від стану, у якому він міг би завдати шкоди).

- *Захист* держава повинна забезпечити захист на національному і міжнародному рівнях особам, що перебувають під її юрисдикцією (полонений перебуває не під владою військ, що полонили його, а у владі держави, якій належать ці війська; держава супротивника відповідає за умови й утримання під вартою полонених, а також за підтримання порядку і діяльності комунальних служб на окупованій території; жертви конфліктів повинні забезпечуватись міжнародним захистом у тому разі, якщо у них немає необхідного природного захисту).

1. *Права людини* – за всіх часів особистість повинна бачити гарантоване додержання її основних права і свобод, так само як і умов існування, що відповідають її гармонійному розвитку

❖ *Принципи, спільні для “права Женеви” і прав людини*

- *Недоторканість* особа має право на повагу до її життя, недоторканість як фізичну так і моральну, і до властивостей, невіддільних від її

індивідуальності. (людина, що зазнала поразки в бою – недоторканна: капітуляція перед супротивником повинна врятувати їй життя; забороняються катування, принижуюче жорстоке ставлення; кожний має право на визнання себе суб'єктом права; кожен має право на повагу своєї честі, прав своєї сім'ї, своїх переконань і звичок; кожний, хто страждає, має бути захищений і має відчувати турботу, що необхідна в його становищі; кожен має право на обмін інформацією зі своєю сім'єю і на одержання посилок, які полегшать його становище; ніхто не може бути довільно позбавлений права на свою власність)

- *Недискримінація* становлення до особистості не може залежати від її раси, статі, національної мови, соціального стану, добробуту, політичних, філософських, релігійних поглядів або будь-яких інших критеріїв (однак деяка різниця в ставленні може мати місце, щоб протидіяти іншим чинникам, які впливають з особистої ситуації людини, її потреб і страждань)

- *Безпека* кожна особистість має прав на безпеку (ніхто не може відповідати за діяння, яких він не вчинив; репресалії, колективне покарання, захоплення заручників і депортації повинні бути заборонені; кожна людина повинна мати користь з юридичних норм, визнаних цивілізованими народами; ніхто не може анулювати суб'єктивні права, надані гуманітарними конвенціями; забороняються масові порушення прав людини, злочини проти людяності)

❖ *Принципи, притаманні правам людини*

- *Свобода* кожний має право на повагу його особистої свободи (свобода думки, висловлювань, спілкування і релігії гарантується кожному; кожний має право говорити рідною мовою; ніхто не може бути безпідставно заарештований, узятий під варту або висланий з країни; ніхто не може бети принижений до становища раба; кожний має право вільно переміщатися, а також шукати країну свого притулку; кожний має право вільно реалізовувати свої політичні права)

- *Соціальний добробут* кожний має право на сприятливі умови життя (кожний, зокрема, має право на працю, на належні і сприятливі умови роботи, на соціальне обслуговування, вільну освіту, культурне життя і доступ до плодів наукового прогресу)

- *Захист прав окремих категорій індивідів* (рівною мірою повинні бути захищені політичні та інші права жінок, права дитини; правовий статус індивідів підлягає також захисту, зокрема питання громадянства одруженої жінки, без громадянства, статус апатридів та біженців, територіальний притулок тощо)

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Права людини з позиції міжнародного права – це права, що існують для характеристики правового положення особи в будь-якому сучасному суспільстві. Різноманітні суспільства мають різні соціальні можливості для забезпечення прав людини. Право та свобода – гарантована законом міра можливої поведінки особи або групи осіб. Свободу іноді розглядають як галузь людської поведінки, в яку держава зобов'язана втручатися.

2. МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ. РАДА ЄВРОПИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, СТРУКТУРА, ПОРЯДОК ПРИЙНЯТТЯ В РАДУ ЄВРОПИ.

Найбільших успіхів в галузі захисту прав людини на міжнародному рівні досягли європейські регіональні організації.

Найбільша міжурядова європейська організація яка була створена після другої світової війни у 1949 р. – це Рада Європи, її штаб-квартира знаходиться у Франції м. Страсбург.

Рада Європи була заснована десятима західноєвропейськими державами, а саме Бельгія, Данія, Франція, Ірландія, Італія, Норвегія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Великобританія. 5 травня 1949 р. договором який був підписаний у Лондоні. На сучасному етапі РЄ охоплює все європейське співтовариство. З моменту заснування до РЄ увійшло ще 30 країн, Україна в РЄ увійшла у 1995 р.

Мета Ради Європи :

1. захист прав людини, парламентської демократії та владу закону.
2. розробляти договори між усіма країнами Європи з метою дотримання загальних норм в соціальній та правовій практиці.
3. сприяти розвитку створення в галузі цілісності Європи на засадах загальної цілісності та культури без обмежень.

З 1989 р. головними задачами Ради Європи були:

- Діяти в інтересах стабільності та захисту прав людини в європейських країнах посткомуністичного режиму.
- Допомогати країнам Центральної та Східної Європи здійснювати та закріплювати політичні, правові та конституційні реформи паралельно з економічними.
- Надавати технології в таких сферах діяльності, як права людини, місцева демократія, освіта, культура та навколишнє середовище.

Принципи Ради Європи:

- Плюралістична демократія,
- Повага прав людини,
- Верховенство права

Умовами прийняття в Раду Європи

- Гарантія свободи засобів масової інформації,
- Захист національних меншин,
- Дотримання основ міжнародного права,
- Обов'язковість підписання Європейської конвенції з захисту прав людини.

Структура Ради Європи :

Комітет Міністрів - складається з міністрів закордонних справ держав-учасниць або інших членів уряду. Комітет приймає рішення з питань які розглядає в формі рекомендацій урядам. З визначених питань його рішення мають обов'язковий характер. Засідання проводяться не менш ніж два рази на рік. Штаб-квартира знаходиться в Страсбурзі.

Парламентська Асамблея – включає в себе представників кожної держави-учасниці, які обираються (призначаються) зі складу парламенту. Передбачено різноманітне представництво: від Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, Росії – по 18, від Іспанії, Туреччини, України – 12, від Греції, Бельгії та ін. – по 7, від Австрії, Болгарії, та ін. – по 6, від останніх – по 5, 4, 3, 2 представника. Асамблея являє собою дорадчий орган, який надає рекомендації Комітету Міністрів.

Конгрес місцевих та регіональних органів влади Європи – це на пів парламентських орган, який складається з національних делегацій обраних представників місцевого та регіонального рівня. Його робота проходить в двох палатах : палаті місцевих органів влади, та палаті регіонів.

Секретаріат – це адміністративний орган Ради Європи на чолі з Генеральним секретарем (обирається Парламентською Асамблеєю терміном на 5 років.)

Офіційні мови РЄ – англійська та французька. Переклад конвенцій або іншого документу на мову, яка не визнана офіційною, має назву як версія. Але текст, який пройшов процедуру ратифікації у вищому органі держави та опублікований в офіційному виданні, використовується термін “офіційний переклад”.

Функції ООН з питань захисту прав людини

- Приймають та виносять рішення
- Створюють конференції
- Проводять дослідження
- Здійснюють консультативну та технічну допомогу окремих країн.

В деяких випадках вона здійснює і контролюючу функцію, по дотриманню державами обов’язків взятих нами згідно Статуту ООН за міжнародними угодами.

Економічна та Соціальна Рада ООН один із головних органів ООН, який під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН координує та соціальну діяльність ООН, спеціалізованих установ ООН, а також багато чисельних органів ООН. З питань захисту прав людини приймає резолюції або проекти резолюцій (в тому числі декларацій) та договори, які направляє для схвалення Генеральній Асамблеї. Щорічно Генеральна Асамблея ООН обирає 18 членів ЕКОСОР строком на 3 роки, але всього нараховується 54 члени ЕКОСОР. Вищим органом ЕКОСОР вважається чергова сесія. Щорічно ЕКОСОР проводить 3 сесії: організаційну – січень в Нью-Йорку, весняну (першу чергову сесію) – квітень-травень в Нью-Йорку, літню (другу чергову сесію) – липень-серпень в Женеві. Для надання допомоги в розгляді питань, які відносяться до прав людини, при ЕКОСОР створені Комісія з прав людини та Комісія з статусу жінок.

Комісія з прав людини - допоміжний орган ЕКОСОР, заснований у 1946 р., складається з 53 держав-членів Члени комісії (43 особи) обираються ЕКОСОР терміном на 3 роки. Засідання Комісії проходять у Женеві (Швейцарія).

Комісія має декілька власних допоміжних органів, у тому числі Підкомісію з попередження дискримінації і захисту меншин.

У своїй діяльності Комісія з прав людини виходила з базисних положень Статуту ООН.

У п. 3 ст. 1 цього документа закріплена одна з цілей ООН: «Здійснювати міжнародне співробітництво в рішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні і розвитку поваги до прав людини й основних свобод для усіх, не залежно від раси, статі, мови і релігії». А ст. 55 встановлює, що сприяння загальній повазі і дотриманню прав людини й основних свобод для усіх не залежно від раси, статі, мови і релігії створює умови стабільності і добробуту, необхідні для мирних і дружніх відношень між націями.

Комітет з прав людини ООН створений на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) від 16 грудня 1966 р. у відповідності зі ст. 28 Пакту про цивільні і політичні права 20 вересня 1976 р.. Фактично Комітет є самостійним міжнародним органом, що складається з 18 незалежних експертів, що виступають в особистій якості.

Члени Комітету обираються з громадян держав - учасниць Пакту, які мають:

- високі моральні якості;
- признані компетентними в галузі прав людини,
- також береться до уваги користь участі декількох осіб, які мають юридичний досвід
- громадянство держави яка їх висовує.

Обираються таємним голосуванням, терміном на 4 роки і можуть бути переобрані при повторному висуненні їх кандидатур. Місцезнаходження Комітету - Женева.

Комітет має право здійснювати контроль за дотриманням положень Пакту про цивільні і політичні права шляхом розгляду:

- періодичних доповідей держав-учасників про прийняті ними заходи для реалізації положень Пакту;
- скарг держав-учасниць одна на одну про порушення положень Пакту;
- скарг індивідів при порушенні державою-учасницею прав, закріплених у Пакті.

Скарга індивіда повинна стосуватися тільки факту порушення Прав, зафіксованих у Пакті, і не повинна бути анонімною. Крім того, особа, що подає скаргу, повинна вичерпати усі внутрішні засоби захисту порушеного права або довести, що розгляд її справи не виправдано затягується. Визнавши скаргу прийнятною і прийняв до розгляду, Комітет просить держави-учасниці, які зазначені в скарзі, надати в шестимісячний термін пояснення по суті питання і зазначити засоби, що будуть прийняті на національному рівні для виправлення положення. Держава й особа, що направила скаргу, знаходяться перед Комітетом у рівних умовах.

Комітет проти катувань заснований на XXXIX сесії Генеральної

Асамблеї ООН у відповідності зі ст. 17 Конвенції проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 1984 р.

Комітет складається з 10 експертів, які вибираються державами-учасницями, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу та доцільною участю декількох осіб, які мають юридичний досвід.

Функції комітету:

- вивчає доповіді;
- проводить конфіденційні розслідування, коли вважає, що факти обґрунтовані;
- здійснює визначені функції за рішенням спорів між державами-учасницями;
- призначає Погоджувальну комісію;
- розглядає повідомлення індивідів.

Європейський Суд з прав людини створений 21 січня 1959 р. як основний елемент контрольного механізму за дотриманням положень Європейської конвенції з захисту прав людини й основних свобод 1950 р. Штаб-квартира Суду знаходиться в Страсбурзі (Франція).

ЄСЗПЛ складається з кількості судій, який рівний кількості держав-учасниць РЄ. Кожна держава має право включати в список 3 кандидати, але 2 повинні бути громадянами цієї держави. Засідання проводиться протягом неділі кожного місяця. Керівництво роботою ЄСЗПЛ здійснює голова та його заступник, які обираються членами ЄСЗПЛ на 3 роки. Суд розглядає подані справи в комітетах які складаються з 3 суддів, палатах – 7 суддів, та Великої палати – 17 суддів, в кількість обов'язково входить суддя що представляє в ЄСЗПЛ зацікавлену державу; остання обираються жеребкуванням.

Судді обираються терміном на 9 років

В даний час у контрольному механізмі по дотриманню положень Конвенції 1950 р. беруть участь три організації:

- Європейська комісія з прав людини,
- Комітет міністрів Ради Європи
- Європейський Суд з прав людини.

Суд може приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви про порушення одним із держав-учасниць прав, закріплених у Конвенції або протоколах до неї. При цьому заявники повинні додержуватися визначеної процедурної вимоги. Держави-учасниці зобов'язані не перешкоджати реалізації цього права.

Суд на прохання Комітету міністрів РЕ може робити консультативні висновки з правових питань, що стосуються тлумачення Конвенції 1950 р. і протоколів до неї.

Витрати Суду оплачуються Радою Європи.

ОБСЄ також має визначені механізми контролю по дотриманню прав людини. Так, будь-яка держава - член ОБСЄ може просити іншого члена організації надати інформацію з конкретного випадку порушення прав людини.

Відповідь на такий запит повинний бути відправлений не пізніше 10 діб.

На прохання держави - члена організації можуть створюватися комісії експертів ОБСЄ для розгляду і можливого сприяння в рішенні проблем з прав людини на її території.

Керівна рада (раніше Комітет старших посадових осіб) ОБСЄ, що складається з міністрів закордонних справ, бере участь у рішенні спірних питань по проблемі прав людини.

У 1992 р. була заснована посада Верховного комісара по справах національних меншостей ОБСЄ. Верховний комісар не виступає як *омбудсмен*, що відстоює права національних меншостей, а також не займається розслідуванням окремих випадків порушення прав людини. У його функції входить виявлення ситуацій міжетнічної напруженості, що можуть створювати погрозу для миру, безпеки або відношень між державами-учасницями ОБСЄ і сприяння їхньому як найшвидшому врегулюванню.

Генеральна Асамблея ООН 20 грудня 1993 р. прийняла резолюцію 48/141 про заснування посади Верховного комісара з прав людини відповідно до рішення Всесвітньої конференції з прав людини (Відень, 1993 р.). Відповідно до даної резолюції Верховний комісар з прав людини призначається Генеральним секретарем ООН і є його заступником. Він має статус «посадової особи ООН» і несе «під керівництвом і егідою Генерального секретаря основну відповідальність за діяльність Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини». Фактично ж Верховний комісар з прав людини здійснює загальне керівництво діяльністю Центру з прав людини ООН - структурного підрозділу Секретаріату ООН.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Зазначимо що захист прав і свобод людини, це важливе питання яке стоїть перед усім суспільством не тільки перед Україною, але Україна є тим ланцюжком що стоїть на захисті інтересів не тільки громадян своєї країни а й всього народу. На території України інститут Омбудсмана регулюється Законом України “Про Уповноваженого Верховної Ради з пав людини” в ст. 1 зафіксовано, що Парламентській контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на захист прав кожного на території України і в межах юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який в своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

3. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Статистика Міжнародного комітету Червоного Хреста свідчить, що протягом останніх 5 тис. років відбулося близько 14 тис. війн, у яких загинуло приблизно 5 млрд. людей. За останні 3 тис. 400 років на Землі було лише 250 років загального миру.

Перша світова війна спричинила загибель 10 млн. осіб (у пропорції 20 комбатантів на одну цивільну особу) та ще близько 21 млн. загинуло від епідемій. У Другій світовій війні було вбито вже 40 млн. чоловік, приблизно однаково комбатантів і цивільних осіб. Тільки в період між 1945 і 1966 рр. на Землі відбулося не менше 73 збройних конфліктів. За підрахунками експертів, у сучасних збройних конфліктах співвідношення убитих серед комбатантів і цивільних осіб буде вже зворотним: у звичайній війні — 10 цивільних осіб на одного комбатанта; у ядерній війні — 100 цивільних осіб на одного комбатанта.

З урахуванням цього захист прав людини в період збройних конфліктів набуває неабиякого значення.

Правове становище учасників збройних конфліктів.

Комбатанти. Відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., збройні сили сторін, які перебувають у конфлікті, "складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо цю сторону представляє уряд або влада, не визнана супротивною стороною. Такі збройні сили підкоряються внутрішній дисциплінарній системі, що, з-поміж іншого, забезпечує дотримання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів" (п. 1 ст. 43). Зважаючи на це положення, можна дати таке визначення.

Комбатанти — це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), і мають право брати особисту участь у воєнних діях.

Відповідно до міжнародного права наданий комбатантам статус учасників активних бойових дій розглядається як сукупність властивих їм прав, характерних рис і особливостей.

Характерні риси та особливості комбатантів

- за комбатантами визнається право застосовувати воєнне насильство;
- до самих комбатантів може застосовуватися воєнне насильство;
- комбатанти, які потрапили під владу супротивної сторони, є військовополоненими;
- статус комбатанта не поширюється на найманців.

Відповідно до Женевських конвенцій 1949 р. учасниками бойових дій вважаються:

- a. особовий склад регулярних збройних сил;
- b. ополчення і добровольчі загони (які входять і які не входять до складу регулярних збройних сил);
- c. особовий склад організованих рухів опору, якщо він відповідає таким умовам:
 - має на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
 - має певний і чітко видимий здалеку розпізнавальний знак;
 - відкрито носить зброю;
 - додержується у своїх діях законів і звичаїв війни;

д. члени екіпажів торговельних суден і цивільних літаків, що безпосередньо беруть участь у воєнних діях;

е. населення, яке при наближенні супротивника взялося за зброю, коли воно відповідає двом умовам:

— відкрито носить зброю;

— додержується законів і звичаїв війни.

Найманці. Спираючись на ст. 47 Додаткового протоколів до Женевських конвенцій 1949 р., можна дати таке визначення.

Найманець — це будь-яка особа, що:

а) спеціально завербована на місці або за кордоном для участі у збройному конфлікті;

б) фактично бере особисту участь у воєнних діях;

в) керується здебільшого бажанням одержати особисту вигоду або матеріальну винагороду;

г) не є ані громадянином сторони, яка перебуває в конфлікті, ані особою, що постійно проживає на території, контрольованій даною стороною;

д) не входить до особового складу збройних сил сторони, яка перебуває в конфлікті;

е) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особа, що входить до складу її збройних сил.

За останньою ознакою, що характеризує найманця (пункт "е"), його відрізняють від військових радників, які направляються на службу до іноземної армії за згодою між державами і не беруть особистої участі у воєнних діях.

Зважаючи на те, що найманці вербуються, використовуються, фінансуються і навчаються для діяльності на порушення таких принципів міжнародного права, як суверенна рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав і самовизначення народів, Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією прийняла 4 грудня 1989 р. Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Ця конвенція уточнює спрямованість неправомірних насильницьких дій найманців:

— повалення уряду або інший підриг конституційного ладу держави;

— підриг територіальної цілісності держави.

За визначенням ст. 3 цієї конвенції найманець, який бере безпосередню участь у воєнних або спільних насильницьких діях, вчиняє злочин за змістом цієї конвенції.

Найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого.

Будь-яка особа, яка вербує, використовує, фінансує або навчає найманців, чинить злочин, як визначено Конвенцією 1989 р. (ст. 2).

Конвенція передбачає, що норми, які містяться в ній, мають застосовуватися без шкоди для права збройних конфліктів і міжнародного гуманітарного права, включаючи положення, що стосуються статусу комбатантів або військовополонених (ст. 16).

Добровольці. Факти участі добровольців у складі діючих армій воюючих сторін мали місце в історії багатьох війн. Ось чому Гаазькі конвенції 1907 р. приділили цій категорії учасників бойових дій особливу увагу. Використовуючи понятійний апарат Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни 1907 р., можна дати таке визначення.

Добровольці – це приватні особи, які самі переходять кордон з метою вступити на службу до збройних сил однієї з воюючих сторін.

На відміну від найманця доброволець включається до особового складу збройних сил, у результаті чого він набуває статусу комбатанта. При цьому воююча сторона “відповідальна за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її військових сил”.

Шпигуни (вивідачі). Цій категорії осіб, що беруть у той або інший спосіб участь у збройних конфліктах, приділялася увага в Додатку до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., а також у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій 1949 р. На підставі зазначених міжнародних актів можна дати таке визначення.

Шпигуном (вивідачем) може бути визнана така особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка, діючи таємним способом або під вигаданими приводами, збирає відомості в районі воєнних дій даної сторони з наміром повідомити їх супротивній стороні.

У разі затримки (арешту) під час шпигунства така особа "не має права на статус військовополоненого, і з ним можуть поводитися як зі шпигуном" (ст. 46 Додаткового протоколу I).

У Додатковому протоколі I є низка положень, що містять ознаки, за якими шпигунство відрізняють від інших дій комбатантів. Так особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається-збирати інформацію на території, контрольованій супротивною стороною, не вважається особою, що займається шпигунством, якщо, діючи у такий спосіб, вона *носить формений одяг* своїх збройних сил.

Так само діяльність такої особи не вважається шпигунською, якщо *вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів*.

Якщо така особа потрапляє під владу супротивної сторони, вона не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як зі шпигуном.

Парламентери. Докладно про парламентарів ідеться в статтях XXXII-XXXIV Додатку до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р.

Парламентарем вважається особа, уповноважена однією з воюючих сторін почати переговори з Іншою стороною і яка прибуває з білим прапором.

І сам парламентар, і сурмач або барабанщик, що його супроводжують, а також прапороносець і перекладач користуються правом недоторканності.

Начальник військ, до якого відправлено парламентаря, не зобов'язаний прийняти його за будь-яких обставин. Він може вжити всіх необхідних заходів,

аби перешкодити парламентару скористатися покладеним на нього дорученням для збирання інформації. Він має також право у разі зловживань з боку парламентаря тимчасово його затримати. Парламентар втрачає право на недоторканність, якщо буде позитивним і безсумнівним способом доведено, що він скористався своїм привілейованим становищем для підмови до зради або для її вчинення.

Військовополонені. У ст. 44 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. поняття військовополоненого визначено лаконічно: *будь-який комбатант, що потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.* Водночас про цю категорію учасників збройних конфліктів докладно сказано в Женевській конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р.

Зокрема, у ст. 4 конвенції сказано, що військовополоненими є особи, які потрапили під владу ворога і належать до однієї з таких категорій:

- весь особовий склад збройних сил сторони, яка перебуває в конфлікті;
- особовий склад добровольчих загонів та інших ополчень, включаючи особовий склад організованих рухів опору, якщо вони відповідають нижченаведеним умовам:

- а) мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
- б) мають певний і чітко видимий здалеку розпізнавальний знак;
- в) відкрито носять зброю;
- г) додержуються у своїх діях законів і звичаїв війни.

- особовий склад регулярних збройних сил, що вважає себе підпорядкованим урядові або владі, не визнаних державою, яка тримає в полоні;

- особи, які йдуть за збройними силами, але не входять до їх складу безпосередньо (постачальники, військові кореспонденти тощо);

- члени екіпажів суден торговельного флоту, екіпажів цивільної авіації сторін;

- населення не окупованої території, яке при наближенні ворога стихійно з власної ініціативи стає до зброї для боротьби з військами, що вторгаються.

Конвенція прирівнює до військовополонених за ознакою поводження з ними таких осіб:

- інтернованих на розсуд держави, що окупує, осіб, які належать або належали до збройних сил окупованої країни;

- осіб, які підлягають Інтернуванню відповідно до міжнародного права, відповідно до дипломатичної і консульської практики і договорів.

Конвенція застерігає, що медико-санітарний склад і духовний персонал, затримані державою, яка тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим, не повинні вважатися військовополоненими (ст. 33).

У цілому ж конвенція застосовується до військовополонених з того моменту, коли вони потрапляють під владу ворога, і аж до їх остаточного звільнення і репатріації (ст. 5).

Загальновизнаним принципом міжнародного гуманітарного права стосовно військовополонених є те, що військовополонені перебувають під владою ворожої держави, але не окремих осіб або військових частин, що взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, що може бути покладена на окремих осіб, саме держава, яка тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, прийняття основних міжнародно-правових актів інституту захисту прав людини у період збройних конфліктів свідчить про динамічний розвиток міжнародного гуманітарного права у наш час. Цьому сприяє активна діяльність інституційного механізму ООН, діяльність суб'єктів міжнародного права, а також таких міжнародних організацій, як Міжнародний комітет Червоного Хреста та інших.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

1. Захист прав і свобод людини, це важливе питання яке стоїть перед усім суспільством не тільки перед Україною, але Україна є тим ланцюжком що стоїть на захисті інтересів не тільки громадян своєї країни а й всього народу.

2. На території України інститут Омбудсмана регулюється Законом України “Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини” в ст. 1 зафіксовано, що Парламентській контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на захист прав кожного на території України і в межах юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який в своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Права людини з позиції міжнародного права – це права, що існують для характеристики правового положення особи в будь-якому сучасному суспільстві.

4. Право та свобода – гарантована законом міра можливої поведінки особи або групи осіб.

5. Прийняття основних міжнародно-правових актів інституту захисту прав людини у період збройних конфліктів свідчить про динамічний розвиток міжнародного гуманітарного права у наш час.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси міжнародного гуманітарного права як складового елемента комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 7. МІЖНАРОДНА БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ. (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття та види міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру.....130
2. Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол).....134
3. Міжнародно-правове регулювання видачі злочинців.....139

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Декларация о территориальном убежище, 1967 г. // www.rada.gov.ua
3. Европейская Конвенция по борьбе с терроризмом 1977г. // www.rada.gov.ua
4. Единая конвенция о наркотических средствах, 1961 г. // www.rada.gov.ua
5. Європейська конвенція про правову допомогу з питань карних справ від 20 квітня 1959 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.
6. Женевская конвенция о территориальном море и прилежащей зоне, 1958 г. // www.rada.gov.ua
7. Женевская конвенция об открытом море, 1958 г. // www.rada.gov.ua
8. Інструкція про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах від 28.10.02. // www.rada.gov.ua
9. Конвенция Европейского Совета о выдаче преступников, 1957 г. // www.rada.gov.ua
10. Конвенция о психотропных веществах, 1971 г. // www.rada.gov.ua
11. Конвенция по морскому праву, 1982 г. // www.rada.gov.ua
12. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням цивільних повітряних суден 16.12. 1970 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.
13. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (23.09.1971р.) // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога.(книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.

14. Римская конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности морского судоходства, 1988 г. // www.rada.gou.ua
15. Соглашение о порядке передаче и транзитной перевозки лиц, взятых под стражу. Ашгабат, 1994 г. // www.rada.gou.ua
16. Типовое соглашение о передаче уголовного судопроизводства, принятое резолюцией ГА ООН 14 декабря 1990 г. // www.rada.gou.ua
17. Типовой договор о взаимной помощи в области уголовного правосудия, принятый резолюцией ГА ООН 16 декабря 1990 г. // www.rada.gou.ua
18. Типовой договор о выдаче, принятый резолюцией ГА ООН 14 декабря 1990 г. // www.rada.gou.ua

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Абрамов А.В. Международно-правовое регулирование противодействия ядерному терроризму // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / В.В. Гриб (ред.). - 2007. - № 2. - С. 38-41.
2. Антонюк А.Б.. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Антонюк Анастасія Борисівна ; Держ. фіскал. служба України, Ун-т держ. фіскал. служби України. - Ірпінь, 2016. - 16 с.
3. Гарбазей Д.О. Міжнародно-правові основи боротьби з корупцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Гарбазей Дмитро Олександрович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2015. - 22 с.
4. Зозуля Є.В. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ України: історико-правове дослідження : монографія / Є. В. Зозуля ; Донец. юрид. ін-т. - Донецьк ; Харків : Ніка Нова, 2014. - 781 с.
5. Калмикова О.С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з ксенофобією і расизмом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Калмикова Олександра Сергіївна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2015. - 20 с.
6. Королев А.Н. Экоцид в системе международных правонарушений // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / В.В. Гриб (ред.). - 2007. - № 2. - С. 46-48
7. Ляшук О.М. Особливості міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ляшук Олеся Миколаївна ; Держ. фіск. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. - Ірпінь, 2015. - 19 с.
8. Максичева М. Интеллектуальное пиратство как транснациональное преступление // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание. - 2007. - № 3. - С. 52-54.
9. Макуев Р.Х. Терроризм в условиях глобализации // Государство и право / Иконникова И.А. /глав. ред./: Академиздатцентр «Наука». - 2007. - № 3. - С. 43-49.

10. Маргарян В.Д. Основания международно-правовой ответственности государств за совершение преступления геноцида : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Маргарян Владимир Давидович ; Ереванский гос. ун-т. - Ереван, 2005. - 26 с.

11. Мацько А.С. Правові та організаційні аспекти діяльності Інтерполу в Україні // Бюлетень Міністерства Юстиції України. – 2004. - № 7.

12. Методичні рекомендації з питань затримання та видачі правопорушників, міграційної політики, захисту прав біженців та шукачів притулку: Т.П.Мінка, Л.А.Філяніна, В.С.Березняк. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2008.

13. Нигматуллин Р.В. «Холодная война» и становление договорно-правового механизма сотрудничества государств в борьбе с преступлениями международного характера // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание. - 2007. - № 3. - С. 49-51.

14. Протидія відмиванню коштів. Міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні засади та система фінансового моніторингу в Україні : підручник / [Користін О. Є. та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Користіна О. Є. ; Нац. акад. внутр. справ, Одес. держ. ун-т внутр. справ. - Одеса : Фенікс, 2015. - 982 с.

15. Савченко А.В. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти : посібник / А. В. Савченко, О. М. Стрільців ; за ред. ректора Нац. акад. внутр. справ, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. Нац. акад. прав. наук України, генерал-лейтенанта міліції Коваленка Валентина Васильовича ; Нац. акад. внутр. справ. - Київ : НАВС, 2014. - 145 с.

16. Філяніна Л.А. Лінський О.І. порядок здійснення правоохоронними органами міжнародного розшуку, затримання та видачі злочинців (екстрадиції): науково-методичні рекомендації. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 64с.

17. Філяніна Л.А. Поняття, форми (види) міжнародної правової допомоги у кримінальних справах // проблеми професійної підготовки слідчих: Матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27 квітня 2007 р.). – Д.: Діпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. С.113-118

18. Філяніна Л.А. Проблеми відповідності норм національного законодавства України договірним зобов'язанням щодо видачі злочинців // Актуальні проблеми протидії злочинності в Україні: Матер. наук.-практ. семінару (21 березня 2008 р., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.). – Д.: Діпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. С.174-177

19. Філяніна Л.А. Проблеми гармонізації норм національного законодавства країн СНД з питань видачі злочинців // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2007. № 4 (35). С. 166-171

20. Хачатрян В.С. Міжнародні договори України про правову допомогу як форма уніфікації колізійного регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук

: 12.00.03 / Хачатрян Вікторія Сергіївна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. - К., 2013. - 20 с.

21. Хачатурян Т.Х. Кваліфікація злочинів за сучасним міжнародним правом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Хачатурян Тамара Хачатурівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К., 2013. - 20 с.

22. Эфендиев О.Ф. О противоправности международных военных преступлений // Международное публичное и частное право: Научно-практическое и информационное издание / В.В. Гриб (ред.). - 2007. - № 2. - С. 41-45.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Розкрити поняття, види та особливості міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру, процес співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, порядок та процедуру надання правової допомоги під час кримінального провадження включаючи екстрадицію особи яка скоїла суспільно небезпечне діяння, а також проведення співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю в рамках Міжнародної організації кримінальної поліції.

ВСТУП

Злочинність – це складене соціальне явище, яке зумовлене комплексом причин.

Співробітництво в галузі боротьби зі злочинністю розвивається в трьох напрямках.

Перший – узгодження двосторонніх міжнародних договорів, в яких держави регламентують питання надання правової допомоги з кримінальних справ, видачі злочинців, передачі засуджених осіб для відбуття покарання в державі громадянами якої вони є.

Другий – співробітництво держав в галузі боротьби зі злочинністю на регіональному рівні. В рамках Ради Європи, СНД та ін. регіональних організацій розроблені механізми координації держав в галузі боротьби зі злочинністю.

Третій – співробітництво в рамках універсальних міжнародних організацій. Насамперед це стосується ООН її спеціалізованих закладів, а також Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу).

Задачі держав в боротьбі зі злочинністю:

1. Узгодження класифікації злочинів, які представляють собою небезпеку для декількох, або всіх держав
2. Координація засобів з попередження таких злочинів
3. Встановлення юрисдикції над злочинами та злочинцями
4. Забезпечення невідворотності покарання
5. Надання правової допомоги з кримінальних справ, включаючи видачу злочинців.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ.

Важливе місце в боротьбі зі злочинністю займають багатосторонні угоди з боротьби зі злочинами міжнародного характеру та покаранню за них.

Міжнародний злочин – це тяжке міжнародно-правове діяння, яке посягає на основи існування держав і націй, підриває важливі принципи міжнародного права, загрожує міжнародному миру та безпеці.

Об'єктом міжнародного злочину є всесвітній мир, міжнародна безпека, право народів і націй на самовизначення, закони та звичаї війни.

Види міжнародних злочинів згідно з Статутом Міжнародного трибуналу 1945 р. (ст. 6) та іншими міжнародно-правовими актами:

Злочини проти миру – це підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або ведення війни з порушенням міжнародних договорів, угода бо участь в загальному плані чи змові які направлені на здійснення будь-яких з указаних дій.

Військові злочини – серйозні порушення законів чи звичаїв війни: вбивство, тортури та рабство цивільного населення окупованої території; вбивство або тортури військовополонених чи інших осіб які знаходяться в морі; грабіж суспільної або індивідуальної власності.

Злочини проти людяності – це вбивства, спилка та інші жорстокості відносно цивільного населення до чи під час війни, або переслідування за політичними, расовими, релігійними мотивами з метою здійснення або в зв'язку будь-якими злочинами.

Злочини проти людства (геноцид, апартеїд, екоцид, колоніалізм) це злочини які загрожують основам існування нації та держави, їх прогресивного розвитку та мирному міжнародному спілкуванню.

Суб'єктами міжнародного права та суб'єктами відповідальності за споєння злочинів можуть бути держави, міжнародні організації та фізичні особи. Держави та інші суб'єкти міжнародного права несуть матеріальну, моральну та політичну відповідальність, а фізичні особи кримінальну відповідальність індивідів.

Злочини міжнародного характеру – це передбачені міжнародними договорами суспільно небезпечне діяння, яке скоєне індивідами або групою осіб, які посягають на нормальні відносини між суб'єктами міжнародного права.

Злочини міжнародного характеру як правило спричиняють збитки одному, двом або декільком державам.

Відповідальність настає на основі міжнародного договору, але за нормами національного кримінального законодавства відповідної держави.

На відмінну від міжнародного злочину відповідальність за злочини міжнародного характеру несе не держава, а індивіди.

Види злочинів міжнародного характеру

В залежності від об'єкту посягання та ступеня міжнародної небезпеки злочини міжнародного характеру класифікуються на:

- Злочини проти стабільності міжнародних відносин (міжнародний тероризм, захоплення заручників, розкрадання ядерних матеріалів, незаконний обіг наркотиків, контрабанда, пропаганда війни).

- Фальшивомонетництво, легалізація злочинних доходів, посягання на культурні цінності народів та ін.

- Злочини які посягають на особисті права людини, рабство, работоргівля, торгівля жінками та дітьми, тортури, систематичні та масові порушення прав людини.

- Злочини які скоюються у відкритому морі (піратство, ненадання допомоги на морі, забруднення морського середовища, пошкодження підводного кабелю або трубопроводу).

- Військові злочини міжнародного характеру, застосування заборонених засобів та методів ведення війни, мародерство, застосування насилля над населенням в районах ведення бойових дій.

З метою вироблення однакових підходів до кваліфікації правопорушень подібного виду держави укладають спеціальні конвенції чи групу конвенцій.

У цих міжнародно-правових актах дається кваліфікація злочинів міжнародного характеру, наприклад :

- міжнародного тероризму,
- розкрадання ядерного матеріалу,
- незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин,
- рабства,
- работоргівлі,
- торгівлі жінками і дітьми й ін.

Міжнародний тероризм (від лат — страх, жах) — це суспільно небезпечні в міжнародному масштабі діяння, спрямовані на досягнення визначених цілей, як правило, політичних, супроводжуваною безглуздою загибеллю людей, перервою міжнародних транспортних повідомлень, порушенням нормального функціонування дипломатичних представництв держав і їхнього персоналу, що утрудняють здійснення міжнародних контактів і зустрічей.

В даний час діє група універсальних конвенцій по боротьбі з міжнародним тероризмом у конкретних областях:

- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.;

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р.;

- Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користаються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, 1973 р.;

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р.;

- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, 1988 р.;

- Конвенція про захист персоналу ООН і зв'язаного з ним персоналу 1994 р. і ін.

Захоплення заручників (одна з небезпечних форм прояву міжнародного тероризму) - тобто захоплення чи утримання будь-якою особою (особами) іншої особи (осіб), супроводжувані погрозою убити, нанести ушкодження або продовжувати утримувати заручника (заручників) з метою змусити третю сторону (державу, міжнародну організацію, юридичну чи фізичну особу) утриматися від здійснення якого-небудь акта в якості прямої чи непрямої умови для звільнення заручника (заручників).

У 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про боротьбу з захопленням заручників. Відповідно до Конвенції злочином також визнається спроба здійснення захоплення заручників і прийняття участі в захопленні як співника. Держави-учасниці за зазначені злочини з обліком їхнього важкого характеру повинні передбачати у своєму кримінальному законодавстві відповідні покарання.

Розкрадання ядерного матеріалу – це незаконне отримання, володіння, використання, передача або розпилення ядерного матеріалу його крадіжка, захоплення шляхом грабежу, присвоєння, загроза використати його. Є відносно новим видом протиправних діянь, але яке має високий ступінь суспільної небезпеки.

У 1980 р. була прийнята Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу. Статті 7—13 цього документа безпосередньо відносяться до протиправних діянь у цій галузі.

У відповідності зі ст. 7 правопорушенням, яке карається кожною державою-учасницею у рамках свого законодавства, визнається, зокрема:

- крадіжка ядерного матеріалу або його захоплення шляхом грабежу;
- присвоєння або одержання обманним шляхом ядерного матеріалу;
- дії, що представляють собою вимогу про видачу ядерного матеріалу за допомогою погрози силоміць або застосування сили іншої форми залякування;
- погроза використовувати ядерний матеріал, зробити його крадіжку чи захоплення шляхом грабежу зі злочинними цілями.

Як правопорушення також кваліфікується співучасть у зазначених діях і спроба здійснення їх.

Незаконний оборот наркотичних засобів і психотропних речовин. Правопорушення, пов'язані з наркотичними засобами і психотропними речовинами, заподіюють значну шкоду здоров'ю людей, соціальному благополуччю та економічним інтересам багатьох держав.

Рабство, работоргівля, торгівля жінками і дітьми. Відповідно до Конвенції щодо рабства 1926 р. рабство визначається як положення чи стан людини, над яким здійснюються деякі чи всі повноваження, властивому праву власності (п. 1 ст. 1).

Торгівля невольниками являє собою всякий акт (п. 2 ст. 1):

- захоплення, чи придбання людини з метою продажу його в рабство;
- придбання невольника з метою продажу його чи обміну невольника;
- всякий акт придбання шляхом продажу чи обміну невольника,
- так само як і узагалі всякий акт торгівлі чи перевезення невольників

Держави — учасники Конвенції 1926 р. прийняли зобов'язання робити один одному взаємне сприяння для досягнення знищення рабства і торгівлі невольниками (ст. 4).

Перевезення або спроба перевезення рабів з однієї країни в іншу якими би то ні було транспортними засобами або співучасть у таких вважається карним злочином за законами держав — учасників Додаткової конвенції 1956 р., і особи, визнані винними в цих злочинах, підлягають суворим покаранням (п. 1 ст. 3).

У питаннях співробітництва держав у боротьбі з міжнародною злочинністю проблема юрисдикції є однією із самих актуальних. У даному контексті термін «юрисдикція» розуміється у вузькому змісті, а саме: право судів визначеної держави розглядати справи, віднесені до їхньої компетенції, приймати по них рішення або виносити вироки. При цьому в залежності від конкретної справи прийнято розрізняти кримінальну, адміністративну, цивільну чи іншу юрисдикцію.

Організаційно-правові форми міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю

Організація Об'єднаних Націй як сама впливова й авторитетна міжнародна організація приділяє чимало уваги проблемам боротьби зі злочинністю, тим більше що одна з цілей ООН – здійснення міжнародного співробітництва в вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру (п. 3 ст. 1 Статуту ООН).

Генеральна Асамблея ООН на своїх чергових і спеціальних сесіях розглядає питання міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю.

Так, 17-я спеціальна сесія Генеральної Асамблеї, що проходила 20-23 лютого 1990 р., була присвячена проблемі виробництва і контрабанди наркотиків. У рамках Генеральної Асамблеї ООН діють допоміжні органи, що також займаються проблемами боротьби з міжнародною злочинністю:

- Спеціальний комітет з міжнародного тероризму,
- Міжнародна рада по контролю над наркотичними засобами,
- Фонд ООН по боротьбі зі зловживанням наркотичними засобами.

Один з важливих напрямків у діяльності ЕКОСОП – сприяння співробітництву держав у боротьбі зі злочинністю. У системі ЕКОСОП функціонують допоміжні органи, що безпосередньо забезпечують цю ділянку роботи:

- Комісія з наркотичних засобів;
- Підкомісія по незаконній торгівлі наркотиками і зв'язаним з цим питанням на Близькому і Середньому Сході;
- Комісія з попередження злочинності і карному судочинству.

Відповідно до резолюції 32/60 Генеральна Асамблея ООН поклала на Комісію з попередження злочинності і карному судочинству підготовку один раз у 5 років конгресів ООН по попередженню злочинності і звертанням з правопорушниками. Такі конгреси проводяться з 1950 р., у них беруть участь делегації держав на рівні вищих посадових осіб поліцейських служб. До складу делегацій також входять: кримінологи, фахівці в галузі карного права і прав людини.

Конгрес може запросити до участі в ньому фахівців і на індивідуальному рівні. Дані конгреси покликані проаналізувати досягнення держав у боротьбі зі злочинністю і попередженні її на національному рівні і виробити на основі цього засобу боротьби з цим небезпечним у міжнародному масштабі соціальним явищем.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

У більшості багатосторонніх конвенцій по боротьбі зі злочинністю встановлюється, що зафіксовані в них правопорушення підпадають під юрисдикцію тієї держави, на чийй території вони зроблені, або якщо вони скоєні на борту судна або літального апарату, зареєстрованого в цій державі, або якщо передбачуваний правопорушник є громадянином цієї держави. Також у багатьох конвенціях передбачається юрисдикція держави, на території якої виявився передбачуваний правопорушник. Іншими словами, у більшості випадків конвенції виходять із принципу альтернативної юрисдикції — або видай, або суди. Хоча в деяких випадках (піратство, работоргівля, несанкціоноване віщання з відкритого моря) використовується принцип універсальної юрисдикції, відповідно до якого уповноважений корабель (судно літальний апарат) або будь-якої держави має право припинити зазначені правопорушення і залучити осіб, винних у їхньому здійсненні, до відповідальності відповідно до законодавства держави прапора корабля.

Однак найбільший обсяг роботи в справі боротьби з міжнародною злочинністю виконує *Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол)*. Тому представляється доцільним розглянути історію створення цієї організації, її структуру й основні напрямки діяльності більш докладно.

2. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ (ІНТЕРПОЛ)

Історія створення

Офіційно вважається, що Інтерпол бере свій початок з Міжнародного конгресу кримінальної поліції, що відбулася у Відні в 1923 р., у якому взяли участь 138 представників з 20 держав Європи, Азії й Америки.

Головне досягнення конгресу — встановлення у Відні постійно діючої Міжнародної комісії кримінальної поліції.

Відповідно до Статуту Комісії її *головною метою* були:

1) сприяння формуванню практики надання взаємної службової допомоги між поліцейськими органами в рамках законів, що діяли в окремих державах;

2) заохочення створення й успішної діяльності будь-яких установ, покликаних вести боротьбу з карними злочинами.

Для досягнення зазначеної мети створювалася необхідна структура органів.

У 1938 р. внаслідок аншлюсу (приєднання) Австрія стала частиною фашистської Німеччини. Міжнародна комісія кримінальної поліції потрапила під повний контроль «третього рейха». З 1941 р. контакти Комісії з іншими країнами практично цілком припинилися.

У 1956 р. на сесії Міжнародної комісії кримінальної поліції був прийнятий новий Статут. З прийняттям цього основного документа почалася і нова історія Інтерполу.

У ст. 1 Статуту була закріплена нова назва організації — *Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол)*.

У новому Статуті скорочена назва організації «Інтерпол» одержало офіційне закріплення.

Мета Інтерполу є: (ст. 2 Статуту).

- забезпечення і розвиток широкого взаємного співробітництва всіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках існуючого законодавства країн і в дусі Загальної декларації прав людини;

- створення і розвиток установ, що можуть успішно сприяти попередженню і боротьбі з загальною карною злочинністю

У ст. 3 Статуту Інтерполу зафіксовано: «Організації суворо забороняється - будь-яке втручання в діяльність *політичного, військового, релігійного чи расового* характеру»

Прохання про прийом до члени Інтерполу направляється компетентним урядовим органом Генеральному секретарю організації. Рішення про прийняття в члени Інтерполу виносить Генеральна Асамблея більшістю в 2/3 голосів. Україна була прийнята в Інтерпол у 1992 р. На 1 липня 1996 р. 176 держав були членами цієї міжнародної міжурядової організації — другої у світі по кількості учасників.

Структура Інтерполу

- Генеральна Асамблея,
- Виконавчий комітет.
- Генеральний секретаріат,
- національні центральні бюро,
- радники.

Генеральна Асамблея є вищим органом Організації. Вона складається з делегатів, які призначаються державами — членами Інтерполу. Через спеціальний характер Організації її члени повинні прагнути включати до складу своїх делегацій керівних посадових осіб тих органів, що виконують поліцейські функції; посадових осіб, чиї функціональні обов'язки зв'язані з діяльністю Інтерполу; фахівців з питань, включеним до порядку денного засідань.

Основні функції Генеральної Асамблеї:

- визначення принципів діяльності і загальних засобів, що повинні сприяти виконанню цілей Організації;
- прийняття рішень і дача рекомендацій членам Організації з питань, що входять у її компетенцію;
- визначення фінансової політики Організації;
- розгляд і схвалення угод з іншими організаціями (ст. 8 Статуту).

Генеральна Асамблея збирається на свої сесії щорічно. На прохання Виконавчого комітету або більшості членів Інтерполу може бути проведена надзвичайна сесія. Право голосу на сесіях Генеральної Асамблеї має тільки один делегат від кожної країни. Рішення приймаються простою більшістю голосів, за винятком тих, для прийняття яких за Статутом потрібно більшість у 2/3 голосів.

Виконавчий комітет складається з:

Президента Організації,
трьох віце-президентів
9 делегатів. .

Тринадцять членів Виконавчого комітету повинні представляти різні країни відповідно до принципу справедливого географічного представництва.

Президента і трьох Віце-президентів обирає Генеральна Асамблея з числа своїх делегатів. Президент обирається більшістю в 2/3 голосів. Якщо такої більшості не набереться, при повторному голосуванні досить буде простої більшості голосів. Президент і Віце-президенти повинні представляти різні континенти.

Президент обирається на 4 роки,
Віце-президенти на 3 роки.

Після закінчення терміну їх повноважень вони не можуть бути переобрані на ті ж посади або делегатами у Виконавчий комітет. В даний час Президентом Інтерполу є Бьєрн Ерікссон, що очолював до обрання на цю посаду державну поліцію Швеції.

Виконавчий комітет здійснює контроль за виконанням рішень Генеральної Асамблеї; готує порядок денний сесій Генеральної Асамблеї; представляє Генеральній Асамблеї плани роботи, що він вважає доцільними; здійснює контроль за діяльністю Генерального секретаря Інтерполу; користується всіма повноваженнями, що делегує йому Генеральна Асамблея (ст. 22 Статуту).

Виконавчий комітет збирається на засідання не менш одного разу в рік за пропозицією Президента Організації.

Постійно діючі служби Інтерполу складають її Генеральний секретаріат.

Генеральний секретаріат є міжнародним центром по боротьбі з загальною злочинністю, а також спеціалізованим інформаційним центром. До його головних функцій відносяться:

- проведення в життя рішень Генеральної Асамблеї і Виконавчого комітету;

- забезпечення ефективного адміністративного керівництва діяльністю Організації;
- підтримка зв'язку з національними і міжнародними органами, а з питань, що стосується встановлення злочинців, — за посередництвом Національних центральних бюро;
- підготовка необхідних публікацій (ст. 26 Статуту).

Генеральний секретаріат складається з:

- Генерального секретаря,
- фахівців
- адміністративного персоналу.

Кандидатура Генерального секретаря пропонується Виконавчим комітетом і затверджується Генеральною Асамблеєю терміном на 5 років. Його повноваження можуть протривати і на наступні терміни, однак він повинний залишити цю посаду при досягненні віку 65 років. Якщо він досягає цього віку в період дії мандата, він може продовжити виконання своїх функцій до закінчення терміну повноважень. Генеральний секретар обирається з числа осіб, дуже компетентних у питаннях діяльності поліції. В даний час Генеральним секретарем Інтерполу є Реймонд Кендалл (Великобританія), що проробила довгий час у Скотланд-Ярде.

Генеральний секретар наймає і керує персоналом, розпоряджається засобами бюджету, організує і направляє роботу постійних служб відповідно до директив Генеральної чи Асамблеї Виконавчого комітету. Він відповідає перед Виконавчим комітетом і Генеральною Асамблеєю. При виконанні своїх обов'язків Генеральний секретар представляє Організацію в цілому, а не яку-небудь визначену країну.

Звичайно держава яка вступила в Інтерпол створює в найкоротший термін у структурі свого поліцейського відомства Національне центральне бюро.

У Доповненні до Статуту Інтерполу, прийнятому в 1965 р., *НЦБ* називаються «національними центрами країн з питань міжнародного співробітництва органів поліції в рамках Інтерполу».

Фактично НЦБ є опорними пунктами Інтерполу на місцях. З погляду міжнародного і внутрішньодержавного права НЦБ мають унікальний статус. З одного боку, НЦБ є постійно діючими органами Інтерполу в державах-членах, а з іншого боку — установами поліцейських відомств цих держав. Іншими словами, НЦБ одночасно входять у структуру двох систем — Інтерполу і національної поліцейської служби держави-члена.

В Україні НЦБ було відкрито 25 березня 1993 р., його очолив генерал-майор міліції П. Мірошник. Тільки за перших два роки свого існування НЦБ у Києві мало більш 20 тис. контактів з 90 державами.

З наукових питань Інтерпол може консультуватися з Радниками, що виконують винятково консультативні функції. Радники призначаються Виконавчим комітетом терміном на 3 роки. Штат Радників формується з осіб,

що користаються міжнародною популярністю в цікавлячої Інтерпол галузі діяльності.

Ресурси Інтерполу складаються з грошових внесків держав-членів, а також дарунків, пожертвувань, субсидій, дотацій і інших джерел, прийняття яких повинно бути схвалене Виконавчим комітетом. Бюджет Інтерполу обчислюється у швейцарських франках. Ця валюта була мудро обрана в якості єдиної і незмінний після другої світової війни. Кожна держава — член Організації платить визначена кількість бюджетних одиниць у залежності від своєї платоспроможності. На початку 90-х років бюджетна одиниця складала 16 800 швейцарських франків. Найменш розвинуті країни, що входять в Інтерпол, щорічно вносять 1 бюджетну одиницю, індустріальні держави, такі як Великобританія, Італія, США, Франція, ФРН, Японія — по 100 бюджетних одиниць, інші держави-члени — у зазначеному діапазоні, наприклад Україна платить 18 бюджетних одиниць, а Росія — 36.

Штаб-квартира Інтерполу розташована (з 1989 р.) у Ліоні (Франція). Робочі мови Інтерполу — англійський, французький, арабський і іспанський.

Функції й основні напрямки діяльності

Його службовці іменуються співробітниками Генерального секретаріату. Сама назва цього органа «секретаріат» указує на те, що працюючі в ньому люди далекі від лихих погонь і ризикованих затримці злочинців, їхньої функції носять здебільшого канцелярський характер. Усі співробітники Генерального секретаріату, крім керівних осіб, поділяються на дві категорії.

Першу категорію складає так називаний офіцерський корпус. Представники офіцерського корпусу здійснюють оперативно-аналітичні функції, зв'язані з обробкою інформації, що надходить, про злочини і злочинців, виконують прохання поліцейських відомств різних країн про надання яких-небудь зведень з архівів Інтерполу.

Офіцерський корпус комплектується зі співробітників національних поліцейських відомств держав — членів Інтерполу,

- які мають не менш 10 років стажу практичної роботи в одній з оперативних служб,
- дослужилися до офіцерського чина не нижче лейтенанту і не вище майора,
- що володіють, крім рідного, англійським чи французькою мовою (перевага віддається останньому),
- які мають гарну фізичну підготовку.

Однак це лише вихідні данні кандидатів для роботи в штаб-квартирі Інтерполу. Оскільки Інтерпол є міжнародною організацією, то для роботи в Генеральному секретаріаті вимагаються інші якості співробітників, чим при проходженні служби в оперативному поліцейському підрозділі.

Співробітники Генерального секретаріату є міжнародними чиновниками і не виконують оперативно-розшукових функцій, що входять у компетенцію національних поліцейських служб.

Друга категорія співробітників секретаріату складається з технічного й обслуговуючого персоналу:

секретарі, друкарки, телефоністки, оператори картотек, бібліотечні працівники, фотографі, інженери-електроніки і т.д.

Усі ці люди працюють під началом Генерального секретаря Інтерполу, що є основною фігурою цієї організації. Він за своїм розсудом набирає персонал Генерального секретаріату і керує всіма його службами.

На початку 90-х років у штаті Генерального секретаріату нараховувалось 280 співробітників, з них 161 (в основному технічний і обслуговуючий персонал) виконував свої функції за контрактом, а інші були спрямовані на роботу в штаб-квартиру Інтерполу поліцейськими відомствами держав-членів.

У рамках Генерального секретаріату діють чотири відділи:

- адміністративний,
- поліцейський,
- науково-дослідний
- технічного забезпечення.

Основною ланкою цієї структури є *поліцейський відділ*. Саме на цей відділ покладена відповідальність за координацію співробітництва поліцейських органів держав-членів у боротьбі з міжнародною злочинністю.

У свою чергу поліцейський відділ складається з трьох підвідділів (відділень), відомих під номерами «перший», «другий» і «третій», а також" що займає відособлене положення групи по боротьбі з організованою злочинністю (ФОПАК).

Усередині відділу і підвідділів мають ся підрозділи, що позначаються буквами латинського алфавіту. Приміром, у перший підвідділ (загальні злочини) направляється й обробляється вся інформація, що надходить, про злочини проти власності і торгівлі зброєю (група З), про злочини проти особистості (група П), про міжнародний тероризм (група ТІ).

ВИСНОВОК ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, основна робота Інтерполу полягає в прийомі, обробці, збереженні поширенні інформації про злочини і злочинців.

3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАЧІ ЗЛОЧИНЦІВ

Інститут *видачі злочинців (екстрадиції)* є одним з найдавніших у міжнародному праві. Ще в XIII в. до н.е. Єгипет і держава хетів у договірному порядку встановлювали взаємні права й обов'язки з видачі злочинців

Міжнародна нормативна база інституту екстрадиції в даний час задоволене велика. Вона містить у собі численні двосторонні спеціальні угоди про видачу злочинців;

- обопільні умови про надання правової допомоги, що одержують усе більш широке поширення;
- регіональні угоди про видачу злочинців і надання правової допомоги;

- локальні конвенції про передачу засуджених облич; загальні міжнародні договори про боротьбу з визначеними злочинами, що містять положення у відношенні видачі злочинців.

Радянський Союз у своїй міжнародній практиці широко використовував двосторонні угоди про надання правової допомоги по цивільних, сімейних і кримінальних справах. Такі договори були укладені з Албанією, Алжиром, Болгарією, Угорщиною, В'єтнамом, Грецією, Іраком, Кіпром, Кубою й іншими державами. Багато хто з них зберігають свою силу для України на підставі правонаступництва. Ряд аналогічних угод Україна уклала після проголошення державного суверенітету, наприклад із Грузією (1995 р.), КНР (1992 р.), Литвою (1993 р.), Молдовою (1993 р.), Польщею (1993 р.), Естонією (1995 р.). Україна також бере участь у багатобічних конвенціях у цій галузі: Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р.; Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р.; Конвенції СНД про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р.

Положення, що стосуються надання допомоги з кримінальних справ, у зазначених угодах мають багато загального й в основному зводяться до регламентації питань: вручення і пересилання документів; надання зведень про діюче праві і судовій практиці;

- допиту обвинувачуваних, підсудних, свідків, експертів;
- проведення огляду, обшуку й інших процесуальних дій;
- проведення експертиз;
- передачі речовинних доказів;
- порушення карного переслідування;
- видачі осіб, що скоїли злочини.

В угодах вказуються державні органи, що здійснюють правову допомогу (найчастіше це міністерства юстиції і прокуратура), зміст і форма доручень про надання правової допомоги і порядок їх виконання. Клопотання про надання правової допомоги і надані до неї документи представляються, як правило, мовою сторони яка запитує. При цьому кожна сторона несе витрати, зв'язані з діями по наданню правової допомоги на її території.

Центральне місце в угодах про надання правової допомоги займає інститут видачі злочинців. Так, відповідно до Конвенції СНД про правову допомогу і правові відносини по цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. (у силі з 1994 р., Україна бере участь) видача облич для залучення до кримінальної відповідальності виробляється за такі діяння, що за законами запитуючої і запитуваної сторін є карними і за здійснення яких передбачається покарання у виді позбавлення волі на термін не менш одного чи року більш тяжке покарання (п. 2 ст. 56).

Видача не проводиться, якщо:

- а) особа, видача якої потрібно, є громадянином запитуваної сторони;
- б) на момент одержання вимоги кримінальне переслідування відповідно до законодавства запитуваної сторони не може бути порушений чи вирок не

може бути приведений у виконання унаслідок витікання терміну давнини або по іншій законній підставі;

в) відносно особи, видача якої потрібна, на території запитуваної сторони за такий злочин який винесений вирок або постанова про припинення провадження в справі, що вступили в законну силу;

г) злочин відповідно до законодавства запитуючої чи запитуваної сторони переслідується в порядку приватного обвинувачення (за заявою потерпілого).

У видачі може бути відмовлено, якщо злочин, у зв'язку з яким потрібна видача, скоєно на території запитуваної сторони. У випадку відмовлення у видачі запитуюча сторона повинна бути проінформована про підстави відмовлення.

Якщо особа, видача якої потрібно, притягнута до кримінальної відповідальності або засуджена за інший злочин на території запитуваної сторони, її видача може бути відстрочена до припинення переслідування, приведення вироку в чи виконання до звільнення від покарання.

Якщо вимоги про видачу надійдуть від декількох держав, запитувана сторона самостійно вирішує, яке з цих вимог повинне бути задоволено.

Установлюються також межі кримінального переслідування виданої особи.

Запитувана сторона повідомляє запитуючу про місце і час видачі. Якщо запитуюча сторона не приймає особу, протягом 15 днів після встановленої дати передачі, ця особа повинна бути звільнена з-під арешту.

Сторони інформують один одного про результати провадження по кримінальній справі проти виданої їм особи. На прохання може висилатися копія остаточного рішення.

Положення Конвенції СНД 1993 р. також відносяться до видачі для приведення вироку у виконання за діяння, що відповідно до законодавства запитуючої і запитуваної сторін є карними і за здійснення яких особа, видача якої потрібно, було присуджено до позбавлення волі на термін не менш шести місяців або до більш тяжкого покарання.

Главами держав СНД 28 березня 1997 р. був підписаний протокол про доповнення цієї Конвенції. Відповідно до його положень правоохоронні органи держав — учасників Конвенції одержать можливість зноситися один з одним не тільки через свої центральні органи, як це передбачено в нинішній редакції Конвенції, але і через територіальні органи й інші структурні підрозділи. Такий порядок спрямований на підвищення оперативності взаємодії правоохоронних органів держав — учасників Конвенції 1993 р.

У 1983 р. була укладена в рамках РЕ Конвенція про передачу засуджених осіб. Відповідно до цієї Конвенції особа, засуджена на території однієї сторони, може бути передана на територію іншої сторони для відбування призначеного йому покарання. З цією метою засуджена особа може виразити державі винесення чи вироку державі виконання вироку своє бажання бути переданим відповідно до положень Конвенції. З запитом про передачу засудженої особи може звернутися як держава винесення вироку, так і держава виконання

вироку. Конвенція регламентує питання умов передачі, змісту і форми запитів і відповідей, наслідків передачі засудженої особи для запитуваної і запитуючої держави й ін.

Паралельно з цією роботою йде процес створення Міжнародного карного суду. У березні 1996 р. у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку відбулося засідання першої сесії підготовчого комітету з його створення, у якій взяла участь і делегацію України. Планується, що Міжнародний карний суд як постійно діючий орган в галузі кримінальної юстиції буде сприяти зміцненню принципу невідворотності покарання за скоєні злочини.

ВИСНОВОК ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

У доктрині міжнародного права обговорюється проблема розробки спеціальної багатосторонньої конвенції про злочини міжнародного характеру або створення міжнародного кримінального кодексу. Зокрема, Асоціація міжнародного права приділяє цій проблемі багато уваги. Зазначені міжнародно-правові акти покликані кодифікувати норми по припиненню і покаранню злочинів такого роду.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

1. Міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру відрізняються за ступеню суспільної небезпеки, об'єктом посягання, порядком призначення покарання за їх вчинення та інше.
2. Найбільший обсяг роботи в справі боротьби з міжнародною злочинністю виконує *Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол)*.
3. Основна робота Інтерполу полягає в прийомі, обробці, збереженні поширенні інформації про злочини і злочинців.
4. Асоціація міжнародного права приділяє цій проблемі багато уваги.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси міжнародного кримінального права як структурного елемента комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 8 ТЕРИТОРІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ. (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття і види територій у міжнародному праві.....149
2. Поняття, види та правовий режим державних кордонів.....153
3. Міжнародне морське право, правова регламентація, основні поняття 160
4. Міжнародне повітряне право, правова регламентація, основні поняття.....169

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Конституція України (Основний Закон) України. – К., 1996.
2. Декларация о неприкосновенности границ // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3.– Т.1.-С.195.
3. Декларація Ріо-де Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. // www.rada.gou.ua
4. Договір про Антарктику 1959 р. // “Закони та підзаконні акти України” т.14, Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998.
5. Договір про відкрите небо 1992 р.// www.rada.gou.ua
6. Договор о постоянном нейтралитете и эксплуатации Панамского канала (Вашингтон, 7 сентября 1977 г.) // Действующее международное право/ Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3.- С. 521-524.
7. Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела от 27 января 1967 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С.625.
8. Договор о Шпицбергене 1920 г. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. IX.- М., 1938. С. 53-61. Действующее международное право. Т. 1.- М.: Московский независимый институт международного права, 1996. С. 202-204. www.rada.gou.ua
9. Договор об Антарктиде 1959г. // www.rada.gou.ua
10. Закон України “Про виняткову (морську) економічну зону України” Відомості Верховної Ради України. 1995. № 21.
11. Закон України “Про державний кордон України” від 4.11. 1991 р. // ВВР, 1992, N 2, ст. 5.
12. Конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов от 16 декабря 1970 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. – С.576.

13. Конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов от 16 декабря 1970 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с.

14. Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации от 23 сентября 1971 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С. 579.

15. Конвенция о международной гражданской авиации от 7 декабря 1944 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С. 550.

16. Конвенция о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами от 29 марта 1972 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С. 634.

17. Конвенция о режиме судоходства на Дунае (Белград, 18 августа 1948 г.) // www.rada.gou.ua

18. Конвенция о режиме судоходства по Дунаю 1948г. // www.rada.gou.ua

19. Конвенция о режиме черноморских проливов 1936г. // www.rada.gou.ua

20. Конвенция о сохранении морских живых ресурсов Антарктики (Канберра, 20 мая 1980 г.) // www.rada.gou.ua

21. Конвенция об обеспечении свободного пользования Суэцким каналом 1988г.

22. Конвенция об ущербе, причиненном воздушными иностранными судами третьим лицам на поверхности от 7 декабря 1952 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. – С.615. www.rada.gou.ua

23. Конвенция относительно обеспечения свободного плавания по Суэцкому каналу (Константинополь, 29 октября 1888 г.) // Действующее международное право / Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3.- С. 501—505. www.rada.gou.ua

24. Конвенция относительно обеспечения свободного плавания по Суэцкому каналу от 29 октября 1888 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с. www.rada.gou.ua

25. Конвенция по морскому праву от 10 декабря 1982 г. //Международное право в документах: Учеб. пособие / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: 2000. – 824 с. www.rada.gou.ua

26. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, від 10 березня 1988 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). / Збірник документів (українською та російською мовами). – Юрінком. – Київ, 1996. – 1184с. www.rada.gou.ua

27. Принципы, касающиеся использования ядерных источников энергии в космическом пространстве от 23 июня 1992 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М. Колосов и Э.С. Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С. 654. www.rada.gou.ua

28. Протокол к Договору о постоянном нейтралитете и эксплуатации Панамского канала (Вашингтон, 7 сентября 1977 г. // Действующее международное право/ Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3.- С. 524-525. www.rada.gou.ua

29. Протокол об охране окружающей среды к договору об Антарктике (Мадрид, 4 октября 1991 г.) // Действующее международное право/ Составители Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. - М., 1999. - Т. 3. - С. 669. www.rada.gou.ua

30. Соглашение о сотрудничестве государств- участников Содружества по обеспечению стабильного положения на их внешних границах 1992г. // www.rada.gou.ua

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Герасимов Р.О. Принцип убезпечення цивільної авіації у доктрині і практиці міжнародного права / Р. О. Герасимов // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - 2007. - Вип. 35. - С. 571-578.

2. Допилка В.А. Проблема правового статусу Азовського моря Керченського проливу // Митна справа: Науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності / С.В. Ківалов (голов. ред.): ТОВ «Митна газета». - 2007. - № 2. - С. 54-58

3. Кулик М. Про побудову несуперечливої моделі делімітації морських просторів у сучасному міжнародному праві // Право України. – 2001. - № 9. – С. 89-92

4. Кулик М.З. Шляхи вирішення проблеми розмежування морських просторів України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - 2007. - Вип. 35. - С. 595-600.

5. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. – М., 1996;

6. Мажар Л.С. Засоби вирішення міжнародних морських спорів: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Мажар Леонід Сергійович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2014. - 20 с.

7. Малахова Н.Л. Международно-правовая позиция Франции относительно понятия и ширины территориального моря // Право и политика: Научный юридический журнал / Даниленко В.И. (глав. ред.): ООО «НБ-Медиа». - 2007. - № 6. - С. 102-108.

8. Международное право / Под ред. Л.А. Моджоряна и Н.Т. Балатовой. – М., 1970.

9. Мякота О.В. Міжнародно-правовий статус державних кордонів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Мякота Ольга Василівна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - 20 с.

10. Переверзева О. Міжнародний морський і річковий арбітражний суд в Болгарії // Юридичний журнал: Правове видання / Гуцалова К. (гол. ред.): ВО «Юстініан». - 2007. - № 5. - С. 54-55.
11. Передерієв Є. Вплив глобальної юридичної системи на міжнародні морські правовідносини // Право України: Юридичний журнал / Міністерство юстиції України. - К.: Мінюст України. - 2007. - № 3. - С. 143-146.
12. Салміна Я.О. Правове регулювання використання природних ресурсів континентального шельфу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Салміна Яна Олегівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015. - 20 с.
13. Самойленко Є.А. Міжнародно-правове регулювання навігаційного використання міжнародних рік : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Самойленко Євген Анатолійович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2016. - 20 с.
14. Тимченко Л. Щодо юридичної природи державної території спільного користування. // Право України. – 1993. - №1. – С.36-39.
15. Тимченко Л.Д. Международно-правовой статус Шпицбергена и современность. Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. – К., 1989.
16. Тимченко Л.Д. Міжнародно-правовий режим Арктики та тенденції його розвитку. Автореф. ... дис. доктор. юрид. наук. – К. – 1997.
17. Тимченко Л.Д. Шпицберген: история и современность. Международно-правовой аспект. – Харьков, 1992.
18. Трофимов В.Н. Правовой статус Антарктики. М., 1990.
19. Шаллан Ф. Морське піратство у міжнародному праві та національне законодавство України. // Право України. 1998. №3. С.96.
20. Шем'якін О., Короткий Т. Про делімітацію континентального шельфу між Україною та Румунією // Право України. –1998. - №9. – С. 85.
21. Яковлев И.И. Международный орган по морскому дну. М., 1986.
22. Ярмачі В.Х. Особливості міжнародно-правової регламентації повітряної і морської воєн // Південноукраїнський правничий часопис. 85-річчю Одеського юридичного інституту ХНУВС присвячується: Науковий журнал / Одеський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ: Одеський юридичний інститут ХНУВС. - 2007. - №1. - С. 66-71

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Засвоєння питань класифікації, порядку встановлення та зміни правового режиму державних кордонів, порядку визначення державного кордону, його режим, права прикордонних військ, а також функції прикордонних представників у підтриманні режиму державного кордону та врегулюванні прикордонних інцидентів.

Вступ

Для усвідомлення значення територіальних проблем у міжнародних стосунках необхідно з'ясувати відмінності національної і державної території

від режиму територіальних просторів, що не перебувають під суверенітетом окремих держав (режиму відкритого моря, космічного простору).

Правовою основою територіальних змін є передусім здійснення права націй на самовизначення. Тому до законних способів зміни приналежності території сучасне міжнародне право відносить вирішення територіальних питань шляхом плебісциту та референдуму, відновлення історичних прав на окремі території.

Завданням лекції є: вміти розрізняти правовий режим територіальних просторів, характеризувати статус Арктики та Антарктики, способи розв'язання територіальних суперечок, основні положення Конвенції про морське право 1982 р., Договору про Антарктику 1959 р. та інші міжнародно-правові акти, що регулюють територіальні питання.

Для більш глибокого засвоєння питань класифікації, порядку встановлення та зміни правового режиму державних кордонів необхідне знання Закону України про державний кордон. Особливу увагу слід звернути на визначення державного кордону, його режим, права прикордонних військ, а також функції прикордонних представників у підтриманні режиму державного кордону та врегулюванні прикордонних інцидентів.

1. ПОНЯТТЯ І ВИДИ ТЕРИТОРІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

З погляду науки міжнародного права інститут територій є одним із найстаріших. Значення територій чи не першорядне у міжнародних відносинах, адже територія є не просто простором, а матеріальним середовищем життя кожної держави. За період розвитку цивілізації людство пройшло шлях від постійних війн за захоплення, поділ і переділ територій до інтенсивного використання простору за межами національної території (Антарктики, Арктики і т. д.) і освоєння космічного простору. Стабільний розвиток сучасної системи міжнародних відносин неможливий без чіткого міжнародно-правового регулювання питань територій.

Проблеми територій в міжнародному праві загалом є вельми різноманітними, та можна виокремити дві їх головні групи: проблеми територіального розмежування і проблеми територіальних режимів.

Територіальне розмежування передбачає: самовизначення народів і націй, недоторканність і цілісність державної території, встановлення кордонів континентального шельфу й економічної зони за угодою між сусідніми державами і відповідно до міжнародного права, розв'язання територіальних спорів.

Територіальні режими охоплюють: територіальний суверенітет і територіальну юрисдикцію, транзит через іноземну територію, спеціальні територіальні режими, створені за згодою заінтересованих держав, тощо.

З метою міжнародно-правового аналізу доцільним є тлумачення поняття територій в найширшому сенсі.

Отже, *територія* — це частина географічного середовища, що є матеріальною основою існування суспільства та держави.

Територія у міжнародному праві у широкому розумінні — це простори земної кулі з її сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, » також космічний простір і небесні тіла, що знаходяться в ньому.

Як одна з найзагальніших ознак держави територія фіксує належність відповідному суспільству певної частини землі, поверхні планети — суші, моря, повітряного простору, а також державні кордони, їхній правовий режим. До поняття територій в широкому сенсі також включають космічний простір навколо Землі, Місяць та інші небесні тіла.

Характеристика територій:

розміри (загальна площа); протяжність із півночі на південь та зі сходу на захід; компактність; географічне положення, в тому числі наявність річок і виходу до моря; чисельність і густота населення, розподіл населення по окремих ділянках території; кліматичні умови; особливості ландшафту; характер надр та ступінь їх розробки; характер кордонів (юридичне оформлені чи фактично існуючі, природні або довільні); характер прилеглих територій (державні чи міжнародні); період існування.

Проте з погляду міжнародного права *основною характеристикою територій є її правовий режим.*

Відповідно до правового режиму уся територія Землі відповідно може бути *класифікована* на такі категорії:

державна територія, тобто територія, яка розташована в межах державних кордонів тієї чи іншої держави і на яку поширюється повна та виключна влада цієї держави. Тут ми бачимо взаємозв'язок і співіснування двох основних ознак державної території: по-перше, належність державі, і, по-друге, її верховенство на даній території. Під територіальним верховенством у міжнародному праві розуміють повну і виключну владу держави в межах своєї території. На підставі цього держава може встановити відповідний правопорядок, що дає змогу використовувати у своїх інтересах як саму територію, так і її матеріальні компоненти (корисні копалини, ріки, озера і т. д.). Однак кожна держава може безперешкодно використовувати свою територію доти, поки не порушує прав інших суб'єктів міжнародного права і не завдає їм шкоди. Використання у такий спосіб державою своєї території з юридичної точки зору не може бути абсолютним і необмеженим.

території з міжнародним режимом — території, які не входять до складу державної території: водні простори за межами виключних економічних зон прибережних держав, Міжнародний район морського дна, Антарктика, космічний простір, Місяць та інші небесні тіла. На міжнародну територію не поширюється суверенітет якоїсь держави, і вона відкрита для використання всіма державами відповідно до норм міжнародного права.

території зі змішаним режимом — це території, на які одночасно поширюється дія норм і міжнародного, і національного права. До них належать, по-перше, прилеглі та виключні економічні зони і континентальний шельф прибережних держав, які не входять до їх території, і, по-друге, міжнародні річки, міжнародні протоки, що перекриваються територіальним морем прибережних держав, і міжнародні канали, що входять до складу територій прибережних держав. Міжнародно-правова особливість цього виду території полягає в тому, що вона не перебуває під суверенітетом держав і не входить до складу державної території. Водночас прибережні держави наділені виключними правами на розвідку і розробку ресурсів цих територій. Відповідно ж до міжнародних норм за іншими державами зберігаються певні права на вільне судноплавство, прокладання кабелю і трубопроводів, наукове дослідження і т. п.

Обсяг таких прав закріплений у Конвенції про континентальний шельф від 29 квітня 1958 р., а також у Конвенції з морського права. У межах цих прав кожна держава приймає свої закони і правила, що регулюють такі види діяльності

території з особливим міжнародним режимом — демілітаризовані та нейтралізовані зони (відповідно до чинного міжнародного права до них належать, зокрема, архіпелаг Шпіцберген, Аландські острови, Додеканезькі острови, острів Пантеллерія, Панамський та Суецький канали, Місяць та інші небесні тіла). Проте оскільки ця категорія є синтетичною, адже до неї відносять території всіх названих трьох видів, то доцільність її виокремлення викликає

сумнів. А втім, це зовсім не виключає необхідності окремого розгляду територій з особливим міжнародним режимом.

Я. Броунлі також виділяє як окремий вид "нічийну територію", тобто територію, на яку ще не поширене територіальне верховенство і яка юридичне може бути предметом завоювання з боку тих або інших держав.

Склад державної території

Сухопутна територія охоплює масиви суші (материк, острів) і так звані *анклави*, тобто такі її відокремлені частини, які з усіх боків оточені територіями інших держав і не мають виходу до моря (наприклад, Барле-Хертог — бельгійська територія, розташована в Голландії; Кампіоне — територія Італії, розташована в Швейцарії, та ін.).

Отже, сухопутною територією є вся суша у межах кордонів держави.

Водна територія, або акваторія, — це води річок, озер або штучних водосховищ і водних шляхів (каналів), розташованих у межах кордонів даної держави, а також внутрішні й територіальні морські води, які омивають узбережжя цієї держави.

До внутрішніх вод України належать:

- морські води, розташовані в напрямі берега від прямих висхідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; води портів України;
- води заток, бухт, лиманів, гаваней і рейдів, береги яких цілком належать Україні;
- води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні;
- води рік, озер та інших водойм до лінії державного кордону, береги яких належать Україні.

Територіальне море України, згідно зі ст. 5 зазначеного закону, утворюють прибережні морські води шириною 12 морських миль, що відраховуються від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні. У деяких випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватися міжнародними договорами України, а за відсутності договорів — відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, насамперед норм, що містяться у Конвенції про територіальне море і прилеглу зону від 29 квітня 1958 р.

Підземна територія (надрами держави) складається з надр, що розташовані під сухопутною та водною територією держави, і належить їй до технічно досяжної глибини без будь-яких обмежень. Вважається, що ці простори геометричне звужуються до центра Землі.

Повітряна територія — це стовпи повітря над сухопутною і водною територією держави. Висотна межа повітряної території практично не встановлюється, хоч прийнято вважати, що розмежування повітряного і космічного простору проходить на висоті 100—110 км.

До державної території умовно прирівнюються морські, повітряні, космічні кораблі, які несуть прапор або знак певної держави, а також морські

кабелі, трубопроводи та будь-яке інше обладнання і споруди, які належать державі.

Основні елементи визначення міжнародно-правової природи державної території.

- просторова межа здійснення влади держави;
- об'єкт публічних правомочностей держави або об'єкт володіння від імені народу.

У доктрині міжнародного права загальноприйнятим є те, що кожна держава на свій розсуд визначає правовий статус своєї території.

Так, у ст. 2 Конституції України визначено, що суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою. У ст. 13 підкреслюється, що земля, її надра, атмосферне повітря, води й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. А в ст. 3 Конституції Латвійської Республіки записано, що "територію держави Латвія, у межах, встановлених міжнародними договорами, складають Ліфляндія, Латгалія, Курляндія і Земгалія".

Не тільки в конституціях пострадянських, а й у конституціях інших країн питанням забезпечення цілісності своєї території і своїх прав на її природні ресурси, приділяється особлива увага. Так, у ст. 1 Конституції Республіки Філіппіни 1987 р., озаглавленій "Національна територія", сказано: "Національна територія охоплює Філіппінський архіпелаг із усіма включеними в нього островами і водами та всі інші території, що перебувають під суверенітетом або юрисдикцією Філіппін і складаються із суші, вод і повітряного простору, у тому числі їх територіальне море, морське дно, надра, острівні шельфи та інші підводні простори. Води навколо островів архіпелагу, між ними і з'єднуючі їх, незалежно від їх ширини і площі, утворюють частину внутрішніх вод Філіппін".

Простір, на який поширюється вплив держави, як справедливо звертає увагу професор Г. В. Ігнатенко, не завжди може бути державним. Він може бути віднесений до територій, на які поширюється національна юрисдикція. У Конституції Російської Федерації зазначається: "Російська Федерація має суверенні права і здійснює юрисдикцію на континентальному шельфі й у виключній економічній зоні Російської Федерації в порядку, обумовленому федеральним законом і нормами міжнародного права". При цьому слід звернути увагу на те, що поняття "територія, на яку поширюється національна юрисдикція", є ширшим за поняття "державна територія".

Територіальне верховенство держави допускає використання цієї території іноземними державами, юридичними і фізичними особами для промислу. Однак таке використання (видобуток корисних копалин, рибальство і т. п.) можливе лише за згодою даної держави, що самостійно вирішує це питання. Однією з юридичних форм такої згоди може бути концесійна угода між територіальним сувереном та іноземними юридичними або фізичними особами.

ВИСНОВОК ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Державна територія (включно з повітряним простором і територіальним морем) разом з урядом і населенням у її кордонах становлять фізичний і соціальний зміст держави як основного суб'єкта міжнародного права. Невід'ємною частиною державного суверенітету є *територіальне верховенство* — здійснення державою вищої й неподільної влади в межах її території.

Історія міжнародного права знає кілька концепцій обґрунтування і пояснення *юридичної природи державної території*. Серед них виділяють:

- 1) *об'єктну, або речову, теорію*, прихильники якої (Галлер, М. Зейдель, Сперанський та ін.) розглядали територію як річ — об'єкт власності держави або суверена;
- 2) *просторову теорію* (теорію владарювання), прихильники якої (І. К. Блюнчлі, Л. Дюгі, Ф. Ліст, Г. Єллінек та ін.) визначали територію як просторову межу державної влади;
- 3) *теорію компетенції*, відповідно до якої територіальний суверенітет держави обмежується місцевою компетенцією (Г. Кельзен, Радницький, Руссо).

2. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

Державні кордони — це справжні або умовні лінії, які відповідають конфігурації території держави і відділяють її від території інших держав, а також від території з міжнародним режимом (відкритого моря, повітряного простору над ним, космічного простору).

Функція державних кордонів полягає в розмежуванні, роз'єднанні суспільних, політичних, юрисдикційних, економічних, культурних, інформаційних реальностей — суверенних держав. Амплітуда відмінностей між цими реальностями може бути дуже помітною, але ніколи не було і не буде ситуацій, коли б були відсутні спільні риси та елементи між ними.

Кордони можуть бути класифіковані за такими критеріями:

а) *за своєю природою* кордони поділяються на:

– *природні, або орографічні* (опис конфігурації різних елементів рельєфу), — це лінія, проведена по природних рубежах з урахуванням рельєфу місцевості, головним чином по гірському вододілу і руслах прикордонних рік. (наприклад, за річищами річок або каналів, по берегах озер, по гірських хребтах та ущелинах тощо);

– *геометричні* кордони, це пряма лінія, яка з'єднує дві визначені на місцевості точки державного кордону і перетинає місцевість без урахування її рельєфу (минаючи, як правило, населені пункти). Особливим видом геометричних кордонів є так звані *астрономічні* кордони, тобто такі, лінія яких збігається з паралеллю або меридіаном земної географічної сітки;

– *Географічний державний кордон* — це лінія, що проходить через визначені географічні координати і збігається іноді з тією чи іншою паралеллю або меридіаном. Такі кордони часто трапляються в Африці та Америці.

– у більшості випадків держави мають *комбіновані* кордони. Типовим прикладом цього є африканська країна Ботсвана, яка має орографічні, геометричні та астрономічні кордони;

б) *за складовими елементами території* кордони поділяються на:

- *сухопутні*, які розділяють суходіл між двома державами;
- *річкові*, які розділяють річку між двома державами;
- *морські*, які позначають зовнішнє обмеження територіального моря і бокове обмеження відносно територіальних вод сусідніх держав;
- *повітряні*, які вважаються умовними (уявними) площинами, поставленими перпендикулярно до земної поверхні по сухопутному та водному кордонах.

Кордони між сусідніми державами, як правило, встановлюються в договірному порядку. Морські кордони визначаються прибережною державою в односторонньому порядку, проте відомі випадки, коли держави укладали угоди про лінію проходження кордону між ними на морі (наприклад, Угода від 15 лютого 1957 р. між СРСР і Норвегією про морський кордон у Варангер-фіорді).

Процес визначення і встановлення державного кордону проходить два основні етапи – делімітації та демаркації.

Делімітація (від лат. *delimitatio* – встановлення) – це визначення в договорі загального напрямку проходження державного кордону, що графічно зображене на доданих до договору картах.

Демаркація (від фр. *demarcation* – розмежування) кордону – це позначення лінії державного кордону на місцевості шляхом спорудження спеціальних прикордонних знаків на підставі документів про делімітацію кордонів.

Демаркація повинна здійснюватися двосторонньою комісією, що формується з рівної кількості представників прикордонних держав. У процесі проведення демаркаційних робіт складаються відповідні документи: протоколи з описами кожного прикордонного знака; спеціальні топографічні карти, на які нанесено всі прикордонні знаки; загальний протокол-опис проходження державного кордону, який підписується кожною зі сторін демаркаційної комісії. Зазначені документи підлягають затвердженню компетентними органами договірних сторін.

Сучасній міжнародній практиці відома й така процедура, як *редемаркація* кордону, тобто перевірка вже демаркованої лінії кордону для ремонту або відновлення зіпсованих чи зруйнованих прикордонних знаків, заміни знаків одного типу на знаки іншого типу, встановлення додаткових знаків тощо. У разі необхідності уточнення наявного кордону укладаються спеціальні угоди між державами.

На кордонах між державами діє *спеціальний прикордонний режим*, який визначається їхнім внутрішнім законодавством та міжнародними угодами. Так, своїм внутрішнім законодавством держава встановлює правовий режим у прикордонних місцевостях: визначає порядок охорони державного кордону,

його митний, санітарний режим, регламентує умови в'їзду, виїзду, проживання і господарської або будь-якої іншої діяльності у прикордонних зонах.

Міжнародними угодами регулюються питання, які стосуються інтересів обох сусідніх держав і вимагають їхнього тісного співробітництва. Передовсім це питання підтримання кордону в належному стані, його редемаркації, догляду прикордонних знаків, користування прикордонними водами, залізничними та шосейними шляхами, що перетинають кордон, виконання ремонтно-будівельних, польових та інших видів робіт на кордоні, врегулювання прикордонних інцидентів тощо. Україна, як і інші держави, прагне укласти подібні угоди з усіма сусідніми країнами.

Необхідно зауважити, що прикордонні режими за рішенням компетентних органів держави або за взаємної згоди прикордонних держав можуть пом'якшуватися, наприклад для розвитку прикордонної торгівлі, родинних контактів тощо, аж до цілковитого скасування.

Режим державного кордону має кілька складових частин.

1. Термін ст. 8 закону "утримання державного кордону" означає порядок збереження і підтримання у належному стані прикордонних знаків, устаткування, прикордонних просік і смуги, проведення контрольних оглядів, перевірок проходження державного кордону транспортними засобами і людьми і т. п.

Слід мати на увазі, що утримання державного кордону в такому стані, щоб проходження його було ясным і видимим, є обов'язком кожної держави. Тому на практиці обов'язки з догляду за прикордонними знаками і спільним оглядом їх передбачаються в угодах між суміжними державами. При пошкодженні або втраті прикордонних знаків із боку однієї з суміжних держав необхідно вживати негайних заходів щодо їх відновлення. Наприклад, між Урядом України й Урядом Республіки Польща було підписано спеціальну угоду про утримання дорожніх прикордонних мостових об'єктів на українсько-польському кордоні (№ 1068 від 17 березня 1997 р.).

2. *Перетинання державного кордону транспортними засобами й особами, а також переміщення через кордон товарів, вантажів і тварин.* Ця складова частина режиму державного кордону передбачена рядом статей Закону України "Про державний кордон України". Так, у ст. 9 зазначається, що залізничне, автомобільне, морське, річкове, повітряне й інше сполучення через державний кордон України здійснюється в пропускних пунктах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства і міжнародних договорів України. При цьому визнаною формою таких пунктів є контрольно-пропускні пункти прикордонних військ, митні й інші установи, що здійснюють контроль на державному кордоні.

Морські й річкові невійськові судна і військові кораблі перетинають державний кордон України також відповідно до цього закону, інших актів законодавства України, а також відповідно до правил, встановлених компетентними органами України й опублікованих у встановленому порядку.

Повітряні судна перетинають державний кордон України спеціально виділеними повітряними коридорами перельоту. Переліт державного кордону України за межами повітряних коридорів допускається лише з дозволу компетентних органів України.

Виліт і посадка українських та іноземних повітряних суден, як регламентує ст. 10 закону, здійснюється, як правило, в аеропортах (на аеродромах), відкритих для міжнародних польотів, де є контрольно-пропускні пункти Прикордонних військ України і митні установи. Інший порядок допускається тільки з дозволу компетентних органів України.

Стаття 11 закону передбачає, що особи, транспортні засоби, вантажі та інше майно, що перетинають державний кордон України, підлягають прикордонному і митному контролю. У необхідних випадках здійснюється також санітарно-карантинний, ветеринарний і фітосанітарний контроль. Передбачено також контроль за вивезенням із території України культурних цінностей та інші види контролю.

3. *Пропуск осіб, транспортних засобів, вантажів, товарів і тварин.* Ця функція режиму державного кордону передбачає здійснення прикордонного контролю, а за потреби й інших його видів: митного, імміграційного, санітарно-карантинного, ветеринарного, фітосанітарного і т. п.

Зокрема, у ст. 12 закону вказується, що пропуск осіб через державний кордон здійснюють Прикордонні війська України за дійсними документами на право в'їзду-виїзду. Для пропуску транспортних засобів, вантажів та іншого майна застосовуються законодавство і міжнародні договори України, якими може передбачатися також і спрощений пропуск їх через державний кордон. Наприклад, 11 березня 1997 р. підписано угоду № 1064 між Урядом України й Урядом Республіки Молдова про пункти пропуску через українсько-молдавський державний кордон і спрощений пропуск громадян, що проживають у прикордонних районах.

Безвізовий порядок в'їзду-виїзду і перебування на території однієї держави відповідно до норм міжнародного права може передбачатися для громадян іншої держави, які мають дипломатичні або службові паспорти, а також паспорт моряка.

4. *Мирний прохід через територіальне море, а також захід іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води та порти України* передбачені статтями 13 і 14 закону. У них зазначається, що мирний прохід через територіальне море здійснюється з метою його перетинання без заходу у внутрішні води України, або з метою проходження у внутрішні води і порти, або виходу з них у відкрите море. Прохід вважається мирним, якщо при цьому не порушується мир, а також правопорядок або безпека України.

Капітан іноземного невійськового судна, яке порушило правила мирного проходження, несе відповідальність згідно із законодавством України.

Іноземні невійськові судна можуть заходити на рейди та у порти України, відкриті для заходу таких суден. Перелік таких рейдів і портів, порядок заходу в них, проведення вантажних і пасажирських операцій, зв'язок

суден із берегом, вихід на берег членів екіпажу судна, відвідання суден особами, які не є членами екіпажу судна, а також інші пов'язані з цим правила публікуються у встановленому порядку.

Іноземні військові кораблі, якщо це не передбачено іншим способом, заходять у внутрішні води і порти України відповідно до правил їх візитів, опублікованих у встановленому порядку.

5. *Ведення на державному кордоні господарської, промислової та іншої діяльності (полювання, лісова, сільська або гірська справа і т. п.).* Порядок ведення господарської діяльності на державному кордоні України регламентується ст. 18 Закону. Передбачається, що судноплавство, користування водними об'єктами для потреб лісосплаву та інші види водокористування, створення різних гідроспоруд, проведення інших робіт у внутрішніх водах України; користування землею, лісами, тваринним світом; ведення гірської справи, геологорозвідки та інша господарська діяльність на державному кордоні України проводяться відповідно до законодавства України та її міжнародних договорів. Ця діяльність здійснюється таким чином, щоб забезпечувався належний порядок на державному кордоні України. Порядок здійснення усіх видів господарської діяльності на державному кордоні України встановлюють компетентні органи України при узгодженні з Прикордонними військами України.

6. *Розв'язання з іноземними державами інцидентів, пов'язаних із порушенням режиму державного кордону.* Повітряні, морські й річкові судна, інші транспортні засоби, а також особи, які перетинають державний кордон, порушуючи правила, визнаються порушниками кордону і повинні нести відповідальність. Докладний перелік таких порушників державного кордону України містить ст. 20 закону.

Для розв'язання питань, пов'язаних із додержанням режиму державного кордону, а також для розв'язання можливих прикордонних інцидентів відповідно до міжнародної практики існує інститут спеціальних представників держав (прикордонних комісарів). Такими, згідно зі ст. 21 закону, є прикордонні представники України. Вони призначаються у встановленому Кабінетом Міністрів порядку з офіцерів Прикордонних військ України.

Переїзд (перехід) державного кордону такі прикордонні представники здійснюють на підставі спеціальних повноважень, що видаються їм Державним комітетом з питань охорони державного кордону України. Прикордонним представникам гарантується особиста недоторканність, а також недоторканність наявних у них службових паперів.

Не врегульовані прикордонними представниками питання розв'язуються дипломатичним шляхом.

Щоб забезпечити належний порядок у прикордонних районах, держави можуть створювати в них спеціальний *прикордонний режим*. Як правило, він регулюється національним законодавством. Прикордонному режиму (прикордонна смуга, в'їзд у прикордонну смугу, проведення робіт, особливості

прикордонного режиму у внутрішніх водах і т. д.) присвячений розділ III Закону України "Про державний кордон України".

Державні кордони та їх режим визначаються також міжнародно-правовими нормами, що містяться в універсальних, регіональних і двосторонніх міжнародних договорах. Так, 14 жовтня 1993 р. між Україною і Словацькою Республікою підписано Договір про режим українсько-словацького кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань. Аналогічний договір 12 січня 1993 р. підписаний із Польщею.

Відповідно до норми, що міститься у Заключному акті НБСЄ від 1 серпня 1975 р., держави, що підписали його і приєдналися до нього, "вважають, що їх кордони можуть змінюватися, відповідно до міжнародного права, мирним шляхом і за домовленістю". Якими є ці шляхи і можливості зміни державних кордонів?

Міжнародне право дає три підстави для зміни кордонів. По-перше, це здійснення народами і націями свого права на самовизначення: утворення нових незалежних держав на колишніх залежних територіях, об'єднання двох або кількох держав, а також поділ існуючої держави. По-друге, це обмін ділянками території між суміжними державами з метою встановити зручніше проходження лінії кордону на місцевості. По-третє, це невеликі зміни положення лінії кордону при її редемаркації.

Зазначені підстави для зміни кордону активно використовуються в сучасній міжнародній практиці.

Міжнародні ріки

Географічний аналіз свідчить, що значна кількість рік на Землі протікає по території кількох держав або розділяє території двох чи більше держав. Саме тому цій проблемі присвячено велику кількість наукових досліджень з міжнародного права. До цієї теми звертаються учені України й у наші дні.

Міжнародні ріки в міжнародному праві – це ріки, що протікають по територіях чи розділяють території двох (або більше) держав і використовуються для різних потреб за згодою між цими державами.

Географічні і господарські чинники міжнародних рік визначають їх міжнародно-правовий режим. Відповідно до нього жодна держава не може змінювати природних умов своєї території, якщо наслідками таких змін буде заподіяння шкоди території іншої держави. На підставі цього права і законні інтереси прибережних держав взаємозалежні. Отже, виникає потреба міжнародно-правового регулювання міждержавних відносин щодо використання таких рік.

Повертаючись до історичних прикладів міжнародно-правового регулювання взаємовідносин держав щодо використання міжнародних рік, слід назвати Віденський конгрес 1815 р. Відомо, що на ньому було визнано свободу судноплавства на основних європейських ріках, а також право прибережних держав узгоджено встановлювати правила такого судноплавства на Рейні, Некарі, Майні, Мозелі, Маасі і Шельді.

Регулюванню судноплавства на іншій європейській ріці, на Дунаї, приділено належну увагу в Паризькому мирному договорі 1856 р. Специфікою договору було те, що його нормами передбачався контроль судноплавства переважно неприбережними державами (Великобританією та ін.). Сучасний режим Дунаю визначається Белградською конвенцією про режим судноплавства на Дунаї 1948 р., а також Бухарестською декларацією 1985 р. У Белградській конвенції закріплений принцип свободи судноплавства, що дає відповідні права третім державам, які не є сторонами міжнародного договору.

Певною новелою в питанні сучасного судноплавства на Дунаї стало відкриття у ФРН 25 вересня 1991 р. каналу Рейн–Майн–Дунай. Цей водний шлях уряд ФРН вважає внутрішнім водним шляхом держави, що не підлягає міжнародно-правовому регулюванню.

Міжнародними договорами, зокрема Белградською конвенцією 1948 р., передбачається створення спеціальних органів — міжнародних річкових комісій (за Белградською конвенцією — Дунайської комісії). До компетенції Дунайської комісії входить спостереження за виконанням конвенційних положень, складання спільного плану основних робіт в інтересах судноплавства, уніфікація правил річкового нагляду, видання довідників, лоцій, навігаційних карт і т. д. З урахуванням цих особливостей, а також беручи до уваги виникнення нових постсоціалістичних держав у басейні Дунаю, правовий режим судноплавства на Дунаї має бути приведений у відповідність до вимог сьогодення.

Теорія міжнародного права відносить поняття "міжнародні ріки" до *родових, понять*. Можна виділити істотні видові ознаки цього поняття. Керуючись такими видовими ознаками, міжнародні ріки поділяють на такі види: багатонаціональні, міжнародні, прикордонні.

Багатонаціональними прийнято вважати ріки, що не мають безпосереднього з'єднання з морем, несудноплавні або судноплавні лише для каботажного плавання між пунктами прибережних держав, і в їх використанні заінтересовані виключно прибережні держави.

Каботаж (франц. *cabotage*) — 1) судноплавство поблизу берегів, уздовж узбережжя (між портами однієї держави); 2) флот прибережного плавання.

Міжнародними називають ріки, що мають судноплавне з'єднання з морем. Через географічні особливості їх використовують для міжнародного судноплавства як прибережні, так і інші держави відповідно до встановленого міжнародно-правового режиму. Останній істотно полегшує сучасне господарське використання рік для промислових, сільськогосподарських, санітарних, побутових та інших потреб.

До *прикордонних* належать ріки, що є природним кордоном між двома або кількома державами.

Аналіз видових ознак міжнародних рік свідчить, що ці ознаки можуть поєднуватися. У такому разі можна говорити, наприклад, про те, що прикордонна ріка може бути водночас багатонаціональною і міжнародною. У міжнародній практиці виділення прикордонних рік у власному понятійному

розумінні має сенс тоді, коли “в їх використанні заінтересовані виключно прикордонні держави” і коли “регулювання їх режиму за згодою між прикордонними державами неминує передбачає встановлення точного проходження кордону по такій ріці й умов її прикордонного режиму”

ВИСНОВОК ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Для теоретичного уточнення родового поняття доцільно віднести всі ріки, що перетинають або розділяють території двох або більше держав, до міжнародних рік. За потреби видової деталізації міжнародні ріки доцільно поділити у зазначеному розумінні на багатонаціональні і прикордонні.

Важливою міжнародно-правовою проблемою господарського використання міжнародних рік є *проблема суб'єктів* його регулювання. Підкреслимо, що проблема суб'єктів регулювання режиму міжнародних рік, як правило, не виникає для багатонаціональних рік. Для них суб'єктами міжнародно-правового регулювання є виключно прибережні держави. Міжнародній практиці не відомі випадки участі інших, крім прибережних, держав у регулюванні режиму використання багатонаціональних рік.

Що стосується міжнародних рік, які мають судноплавний вихід у море, то вже починаючи зі згадуваного Паризького мирного договору 1856 р. були випадки розширення кола суб'єктів правового регулювання використання міжнародних рік за рахунок неприбережних держав (Великобританія, Франція, Туреччина та ін.).

Аналогічним було рішення Берлінської конференції від 26 лютого 1885 р. про свободу торговельного судноплавства для всіх країн на африканських ріках Конго і Нігер. Учасниками багатьох договорів XIX ст., що регулювали режим судноплавства на ріках Південної Америки, були США.

У сучасній доктрині міжнародного права загальноприйнято, що саме прибережним країнам належить виключне право регулювання на основі договорів (угод) міжнародно-правового режиму міжнародних рік. Такі угоди (договори) укладають прибережні країни на основі загальновизнаних принципів сучасного міжнародного права. Наприклад, 22 червня 1994 р. між Урядом України та Урядом Словацької Республіки підписано угоду з питань водного господарства на прикордонних водах. Аналогічну угоду підписала Україною з Молдовою (від 23 листопада 1994 р.) про спільне використання й охорону прикордонних вод та Російською Федерацією (від 19 жовтня 1992 р.) про спільне використання й охорону природних водних об'єктів.

3. МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО, ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ, ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ.

Міжнародне морське право – це галузь міжнародного права, яка складається з принципів і норм, визначаючи режим морських просторів та регулюючи відносини суб'єктів міжнародного права в зв'язку з їх діяльністю в Світовому океані.

Кодифікація міжнародного морського права.

Перша спроба кодифікувати норми міжнародного морського права в 1930 році в рамках Гаазької конференції з кодифікації міжнародного права, не мала успіху.

ООН з самого початку своєї діяльності приділила увагу кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного морського права. Комісія міжнародного права ООН провела велику роботу з кодифікації звичаєво-правових норм та розробці нових. Це дало змогу провести першу Конференцію ООН з морського права в 1958 ., на якій було розглянуто та прийнято чотири конвенції:

- Про відкрите море
- Територіальному морі та приналежній зоні
- Континентальному шельфі
- Рибальстві та охороні живих ресурсів відкритого моря.

Але на першій Конференції не вдалось вирішити питання про максимальну ширину територіального моря та рибальської зони. Для рішення цих проблем була створена Друга Конференція ООН з морського права в 1960 р., але вона також не дала бажаного результату.

Проблеми які були пов'язані з утворенням та вдосконаленням норм міжнародного морського права в конкретних галузях вказували на необхідність розробки та прийняття загальної конвенції з морського права – хартії сучасного міжнародного морського права. Для вирішення цих важливих задач згідно з резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 2750 С (XXV) від 17 грудня 1970 р. та 3067 (XXVIII) від 16 листопада 1973 р. була скликана III Конференція ООН з морського права, яка працювала з 1973 по 1982 р.

Заключний акт Конференції ООН з морського права був прийнятий в Монтего-Бей (Ямайка) 10 грудня 1982 р., в цей же день Конвенція ООН з морського права 1982 р. була відкрита для підписання.

Конвенція ООН з морського права 1982 р.

Ця конвенція складається з 17 частин, які включають 320 ст. та 9 додатків. 16 листопада 1984 р., по виходу 12 місячного терміну з дати здачі на збереження 60 ратифікованої грамоти, Конвенція згідно ст. 308 набула чинності. Україна у Конвенції 1982 р. не приймає участі, але готується приєднатися до неї.

Конвенція вперше в договірному порядку встановила:

- допустиму ширину територіального моря 12 миль.
- підтвердила та деталізувала право мирного походу іноземних суден через територіальне море
- ввела новий інститут – архіпелажні води, який застосовується до держав-архіпелегів.
- правила транзитного проходження через міжнародні протоки, які надають можливість вільного судноплавства та перельоту через них.
- підтвердила основні норами по відношенню до континентального шельфу та внесла уточнення в цей інститут, визначила чітко зовнішні кордони континентального шельфу.
- визначений статус великої територій – району морського дна за межами континентального шельфу.

- містить детально розроблений механізм врегулювання спорів, які пов'язані з тлумаченням та застосуванням її норм.
- забезпечення всесвітнього миру та безпеки, резервування відкритого моря для мирних цілей.

В цілому можливо визначити, що Конвенція ООН з морського права 1982 р. – це важливий історичний етап в кодифікації та прогресивному розвитку міжнародного морського права, який має своєю метою стабільний розвиток міжнародних відносин в зв'язку з діяльністю суб'єктів міжнародного права в Світовому океані.

Межі територіального моря Ширина територіального моря

Кожна держава має право встановити ширину свого територіального моря, але не перевищуючи 12 морських миль, які відміряються від вихідної лінії.

Зовнішні кордони територіального моря - це лінія, кожна точка якої знаходиться від ближчої точка вихідної лінії на відстані, рівній ширині територіального моря

Нормальна вихідна лінія – якщо інше не передбачене конвенцією ООН з морського права, нормальною вихідною лінією для вимірювання ширини територіального моря є лінія найбільшого відливу вздовж берегу, яка вказана на офіційно визнаних узбережною державою морською картою крупного масштабу.

Рифи – у випадку островів, розташованих на атолах, або островами берегом яких є рифи, вихідна лінія для вимірювання ширини територіального моря є лінія рифу при найбільшому відливі.

Внутрішні морські води - це узбережні морські води держави, на які розповсюджується її суверенітет та юрисдикція в повному обсязі.

До них відносяться води морських :

– Моря, які повністю оточені сушею однієї і тієї ж держави, а також моря, все узбережжя якого та обидва береги сполучаються з іншим морем (океаном) належить одній і тій же державі. (Наприклад, Біле море)

– Води морських портів

– Бухти, лимани затоки, узбережжя яке належить одній державі та ширина при вході в які не перебільшує 24 морських миль.

– Історичні морські води, які належать державі в силу історичної традиції

– Води, які знаходяться між берегом та вихідними лініями, що прийняті для підрахунку ширини територіального моря.

Зовнішнім кордоном внутрішніх морських вод портів є пряма лінія, яка сполучає найбільш віддалені в сторону моря точки портових споруд

Затока – це чітко окреслене заглиблення берегу, яке вдається в сушу та включає замкнуті сушею води; при цьому дане заглиблення утворює собою щось більше, ніж просу загнуту лінію берега при ширині входу в затоку під час найбільшого відливу менше ніж 24 миль вся затока відноситься до внутрішніх вод узбережної держави.

Це правило не застосовується по відношенню до заток, які мають ширину входу більш ніж 24 милі, але рахуються історичними водами. До таких заток відносяться Брістольська затока (Великобританія), Гудзонова затока (Канада), затока Делавер (США).

Історичні води: при визначених обставинах держави можуть за історичними підставами мати право на деякі води, які примикають до їх узбережжя, як на історичні води.

На історичні води розповсюджується режим внутрішніх вод держави.

Підстави для проголошення історичних вод :

- Здійснення влади над такими водами, в продовж тривалого часу
- Міжнародне визнання
- Географічне положення вод та їх конфігурація,
- Економічне та оборонне значення цих вод для держави

Головною відмінною рисою правового статусу історичних вод, як і внутрішніх морських вод в цілому, є те, що в їх межах іноземні судна не мають право мирного проходу. Узбережна держава визначає своїми нормативними документами їх правовий режим, тобто визначає порядок заходу іноземних суден до внутрішніх морських вод.

Іноземні судна повинні в внутрішніх водах дотримуватися законів та інших правил, які встановлені узбережною державою, по відношенню до еміграційного, митного, санітарного контролю, безпеки плавання, охорони навколишнього середовища. На іноземні судна, які знаходяться у внутрішніх водах узбережної держави, розповсюджується кримінальна, цивільна, адміністративна юрисдикція.

Кримінальна юрисдикція виходячи з того, що *внутрішні води*, це частина державної території, то злочини, які скоєні на борту іноземних торговельних суден, які знаходяться в межах цих вод, згідно загального правила, належать юрисдикції узбережної держави. Але згідно двосторонніх договорів судова влада узбережної держави не здійснює юрисдикцію по відношенню до злочинів такого роду, як що вони не порушують мир та безпеку в цій державі, як що втручання не є міжнародним зобов'язанням узбережної держави, або як що про це не просять дипломатичні та консульські посадові особи держави прапора судна.

Цивільна юрисдикція судовою владою узбережної держави можливий розгляд цивільних позовів по відношенню до іноземного торговельного судна та майна, яке знаходиться на борту, під час стоянки судна в порту.

Як правило узбережні держави не втручаються у цивільно-правові суперечки між членами екіпажу іноземних торговельних суден.

Адміністративна юрисдикція. В загальні норми адміністративного права встановлюють режим перебування іноземних суден у внутрішніх морських водах узбережної держави.

Згідно з цими нормами іноземні судна, як державні, так і приватні зобов'язані дотримуватись адміністративної юрисдикції узбережної держави в повному обсязі.

Територіальне море і прилегла зона

Територіальне море (чи *територіальні води*) – це пояс морських вод шириною до 12 морських миль, що примикає до сухопутної території держави чи її внутрішнім морським водам і входить до складу державної території, правовий режим визначається як національним правом держави, так і нормами міжнародного права. При цьому суверенітет узбережної держави поширюється на повітряний простір над територіальним морем, так само як на її дно і надра.

Конвенція про територіальне море і прилеглі зони 1958 р. не визначила ширину територіальних вод. Претензії узбережних держав варіювали від 3 до 200 миль. Однак до 80-м років тенденція використовувати 12-мильну ширину територіального моря стала домінуючою.

Конвенція ООН з морського права 1982 р. на договірному рівні підтвердила цю тенденцію (ст. 3). На початку 1995 р. більш 120 держав дотримувались у своїй практиці положень ст. 3 Конвенції 1982 р.

Міжнародно-правовий режим територіального моря визначається нормами звичаєвого і договірного міжнародного права. Останні закріплені в Конвенції про територіальне море і прилеглу зону 1958 р. і Конвенції ООН з морського права 1982 р.

Ці норми підкреслюють, що *по своїй юридичній природі територіальне море* – це частина державної території узбережної держави, тобто юридична природа територіального моря і внутрішніх морських вод однакова.

Однак правовий режим у них різний. У межах територіального моря діють норми як національного, так і міжнародного права. Про це свідчить закріплення в міжнародному праві право мирного проходу через територіальне море іноземних судів усіх типів (і військових і торгових).

У ст. 17 Конвенції 1982 р. встановлюється: «За умови дотримання Конвенції 1982 р. судна всіх держав, як узбережних, так і ті що не мають виходу до моря, користаються правом мирного проходу через територіальне море».

Вимоги до проходу через територіальне море, прохід повинен бути:

- безупинним і швидким.
- може включати зупинку і стоянку на якорі, тільки у випадках пов'язаних зі звичайним плаванням або в наслідок нездоланної сили чи нещастя з метою надання допомоги потерпілим.
- прохід може вважатись мирним тільки в тому випадку, якщо не порушується мир, добрий порядок чи безпека узбережної держави. Підводні човни при здійсненні мирного проходу повинні впливати на поверхню і піднімати свій прапор.

Конвенція 1982 р. ст. 19 містить перелік дій, що вважаються як порушення миру, порядку чи безпеки узбережної держави, при проході іноземним судном територіальних вод іншої держави:

- погроза силою або її застосування проти узбережної держави;
- будь-які маневри чи навчання зі зброєю будь-якого виду;
- збір інформації на шкоду оборони чи безпеці узбережної держави;
- пропаганда, з метою зазіхання, на оборону чи безпеку узбережної

держави;

- підйом у повітря, посадка чи прийняття будь-якого літального апарату або військового пристрою;
- порушення митних, фіскальних, еміграційних чи санітарних законів і правил узбережної держави;
- навмисне і серйозне забруднення;
- рибальська діяльність;
- проведення досліджень;
- створення перешкод функціонуванню будь-яких систем зв'язку

У свою чергу узбережна держава не повинна перешкоджати мирному проходу іноземних судів через територіальне море, за винятком випадків, коли воно діє відповідно до Конвенції 1982 р.

Прилегла зона – це пояс морських вод, що прилягає до територіального моря, у межах якого узбережна держава має право здійснювати контроль з метою недопущення порушень визначених правил.

По своїй юридичній природі прилегла зона – це частина відкритого моря, але зі спеціальним режимом. Положення про правовий режим прилеглої зони міститься в ст. 24 Конвенції про територіальне море і прилеглу зону 1958 р. і в ст. 33 Конвенції ООН з морського права 1982 р.

В обох конвенціях зафіксоване положення про строго цільовий характер прилеглої зони. Вона встановлюється для запобігання узбережною державою порушень: митних, фіскальних, імміграційних чи санітарних законів і правил.

Види прилеглої зони: митна, фіскальна імміграційна санітарна.

У Конвенції 1958 р. встановлено, що ширина прилеглої зони не може перевищувати 12 морських миль, а в Конвенції 1982 р. – 24 миль. Ширина прилеглої зони виміряється по тим правилам, що і ширина територіального моря.

Українське законодавство не передбачає створення прилеглої зони.

Відкрите море

У Конвенції про відкрите море 1958 р. у ст. 1 поняття «*відкрите море*» визначається як «усі частини моря, що не входять ні в територіальне море, ні у внутрішні води будь-якої держави»

Конвенція ООН 1982 р. ст. 86 встановила, що положення Частини VII («Відкрите море») застосовуються до всіх частин моря, що не входять ні у виняткову економічну зону, ні в територіальне море чи внутрішні води будь-якої держави, а також в архіпелажні води держави-архіпелагу

Юридичну основу відкритого моря складає принцип волі відкритого моря. Теоретичне обґрунтування цього принципу було визначене Гуго Гроцієм. Суть даного принципу зводиться до того, що на відкрите море не поширюється суверенітет жодної держави, воно відкрито для загального, рівного і вільного користування усіма суб'єктами міжнародного права.

У відповідності зі ст. 87 Конвенції 1982 р. воля відкритого моря включає:

- вільне судноплавство;
- вільні польоти;
- вільно прокладати підводні кабелі і трубопроводи;
- вільно зводити штучні острови й інші установки, що допускаються міжнародним правом;
- вільно рибалити;
- волю наукових досліджень.

Юрисдикція у відкритому морі. Принцип виняткової юрисдикції держави прапора судна у відкритому морі закріплений у Конвенції 1958 р. і Конвенції 1982 р. Суть цього принципу полягає в тому, що у випадку зіткнення чи будь-якого іншого навігаційного інциденту із судном у відкритому морі, тягне кримінальну чи адміністративну відповідальність капітана чи іншого члена екіпажу. Кримінальне чи адміністративне переслідування може бути порушено тільки перед судовою чи адміністративною владою держави прапора держави, громадянином якого є винна особа.

За загальним правилом юрисдикцію над судном у відкритому морі здійснює держава прапора, однак є і деякі виключення з цього правила. У визначених випадках, передбачених міжнародним правом, військові кораблі мають право зупиняти й оглядати кораблі інших держав.

Безпека мореплавання. Кожна держава стосовно суден, що плавають під її прапором, повинна вживати необхідних заходів для забезпечення безпеки у морі, зокрема, що стосується:

- конструкції, устаткування і придатності до плавання судів;
- комплектування, умов праці і навчання екіпажів суден з обліком застосовних міжнародних актів;
- користування сигналами, підтримки зв'язку і попередження зіткнення.

Континентальний шельф

Континентальний шельф як міжнародно-правовий інститут був вперше встановлений у Конвенції про континентальний шельф 1958 р. і підтверджений у Конвенції ООН з морського права 1982 р. В основу було покладено геологічне поняття континентального шельфу. Стаття 76 «Визначення континентального шельфу» Конвенції 1982 р. встановлює:

Континентальний шельф узбережної держави містить в собі морське дно і надра підводних районів, що простираються за межі її територіального моря на всьому протязі природного подовження її сухопутної території до зовнішньої границі підводної окраїни чи материка на відстань 200 морських миль від вихідних ліній, від яких вимірюється ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводної окраїни материка не простирається на таку відстань» (п. 1)

Межа континентального шельфу, встановлена узбережною державою відповідно до цих рекомендацій, та є остаточною і обов'язковою для всіх

Узбережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права з метою розвідки і розробки його природних ресурсів (п. 1 ст. 77). У силу цього положення континентальний шельф виділяється в самостійну

територіальну категорію, тому що по своїй юридичній природі він не може бути віднесений ні до державної території, ні до міжнародної території загального користування.

Усі держави мають право прокладати підводні кабелі і трубопроводи на континентальному шельфі відповідно до положень даної Конвенції.

Україні як узбережній морській державі необхідно вирішити проблему делімітації континентального шельфу з державами, що мають з нею суміжні узбережжя, — Румунією і Росією. В даний час ведуться переговори з цього питання з метою підписання відповідних угод.

Протоки, що використовуються для міжнародного судноплавства

Міжнародні протоки — це природні вузькості, що з'єднують частини відкритого моря і використовуються для міжнародного судноплавства і повітряної навігації.

Критерій визначення міжнародних проток
(встановлені Міжнародним Судом ООН):

а) географічне положення протоки повинне з'єднувати дві частин відкритого моря У доктрині міжнародного права перший критерій одержав назву «географічний»

б) використання міжнародних проток для міжнародного судноплавства — «функціональний».

Норми, що регламентують режим проток, використовуваних для міжнародного судноплавства, не поширюються на ті протоки, правовий статус яких визначається спеціальними міжнародними угодами. Такі угоди діють, зокрема, у Балтійських і Чорноморських протоках.

Правовий режим Чорноморських проток. Цими протоками є Босфор і Дарданелли, що з'єднують Чорне і Середземне моря. У 1936 р. була укладена Конвенція про режим Чорноморських проток, що діє і донині і визначає порядок користування ними.

Нечорноморським державам дозволяється проводити через протоки тільки легкі надводні кораблі водотоннажністю до 10 тис. та ті що мають калібр знарядь до 8 дюймів.

Сукупний тоннаж усіх кораблів нечорноморських держав у Чорному морі не повинен перевищувати 45 тис. т, Час перебування кораблів нечорноморських держав у Чорному морі не повинне перевищувати 21 доби. Туреччина при цьому повинна одержати відповідне повідомлення за 15 діб.

Міжнародні канали

До міжнародних каналів відносяться штучні водяні шляхи, що з'єднують моря й океани і використовуються для міжнародного судноплавства. Вони знаходяться під суверенітетом тієї держави, по території якої пролягають. Правовий режим міжнародних каналів визначається нормами міжнародного права і національного законодавства відповідної держави. Найбільше значення для міжнародного судноплавства мають Суецький, Панамський канали.

Суецький канал з'єднує Середземне і Червоне моря. Канал був відкритий для судноплавства в 1869 р. У 1888 р. була прийнята Константинопольська

конвенція про забезпечення вільного користування Суецьким каналом. Стаття 1 Конвенції 1888 р. проголошує, що Суецький канал як у військовий, так і в мирний час буде завжди вільний і відкритий для всіх торгових суден і військових кораблів без розрізнення прапора. Договірні держави взяли зобов'язання застосовувати принцип рівності в усьому, що стосується користування каналом, і визнали даний принцип одним з основ Конвенції (ст. 12).

Панамський канал є міжнародним водним шляхом, що з'єднує Атлантичний і Тихий океани, що проходить по території Панами. Канал скорочує мореплавцям шлях на 16 тис. км.

Ще до спорудження Панамського каналу в 1901 р. був підписаний договір між США і Великобританією про те, що будівництво каналу буде вестися під заступництвом США.

Панамський канал був побудований у 1901 – 1914 р. на умовах нерівноправного договору між США і Панамою від 18 листопада 1903 р. За цим договором США одержували на вічний час право користування визначеними ділянками землі для будівля, експлуатації і захисту каналу.

У 1977 р. у Вашингтоні були підписані нові договори між США і Панамою стосовно Панамського каналу, що є юридичною основою для відновлення суверенних прав Центральноамериканської держави над каналом і його зоною. 31 грудня 1999 р. канал і його допоміжні спорудження цілком перейшли під суверенітет Панами.

Договір про постійний нейтралітет і режим Панамського каналу надає право користатися каналом судам і військовим кораблям усіх держав як у мирний, так і у воєнний час на рівні, не дискримінаційній основі (ст. III). Разом з тим договір передбачає право швидкого і нічим не обумовленого проходу американських і панамських військових кораблів через канал. Нейтралізація каналу гарантується Панамою і США.

Міжнародні морські організації

В даний час нараховується більш 60 міжнародних організацій, чия діяльність прямо чи опосередковано зв'язана зі Світовим океаном. Основу цієї групи складають міжнародні міжурядові організації універсального чи регіонального характеру. Серед них насамперед виділяються:

- Міжнародна морська організація (ІМО),
- Комітет із судноплавства,
- Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО
- Міжнародна організація морського супутникового зв'язку .

Міжнародна морська організація є спеціалізованою установою ООН із проблем міжнародного судноплавства. Міжнародна морська організація була створена в 1958 р. відповідно до Конвенції, прийнятої в 1948 р. на Міжнародній морській конференції. На 1 січня 1996 р. у міжнародну морську організацію входило 150 держав, включаючи Україну.

Структура організації:

- 1) Асамблея;

2) Рада

3) 4 головних комітети –

- комітет з безпеки моря
- комітет з правових питань
- комітет з захисту морського середовища
- комітет з технічного співробітництва

підкомітет з полегшення міжнародного морського судноплавства;

4) Секретаріат.

Мета міжнародної морської організації

- сприяння співробітництву між державами в галузі урядового регулювання і здійснення заходів щодо технічних питань міжнародного торгового судноплавства,
- розробка і сприяння прийняттю найбільш високих і практично досяжних норм для забезпечення безпеки на морі й ефективності судноплавства;
- розгляд будь-яких питань судноплавства по представленнях інших спеціалізованих установ ООН;
- забезпечення урядів інформацією з розглянутих питань.

Компетенція міжнародної морської організації

- юридичні питання відповідальності судновласників і держав за забруднення моря,
- виконує роль апарата співробітництва урядів по розробці і прийняттю міжнародних адміністративних, правових і технічних норм, спрямованих на забезпечення охорони людського життя на морі, безпеці мореплавання й ефективності судноплавства.

Міжнародна морська організація прийняла понад 40 конвенцій у сфері своїх повноважень:

- Міжнародну конвенцію по охороні людського життя на морі 1974 р.,
- Конвенцію про міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі 1972 р.;
- Конвенцію по пошуку і рятуванню на морі 1979 р.;
- Конвенцію про запобігання забруднення моря скиданнями відходів і інших матеріалів 1972 р. і ін.

Штаб-квартира міжнародної морської організації знаходиться в Лондоні.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Міжнародне морське право є органічною частиною загального міжнародного права: воно керується приписами останнього про суб'єкти, джерела, принципи, праві міжнародних договорів, відповідальності та ін, а також взаємопов'язане та взаємодіє з іншими його галузями. Відповідно, суб'єкти міжнародного права при здійсненні своєї діяльності у Світовому океані, стосується прав та обов'язків інших суб'єктів міжнародного права.

4. МІЖНАРОДНЕ ПОВІТРЯНЕ ПРАВО, ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ, ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ.

Міжнародне повітряне право – це галузь міжнародного права, що складає з норм і принципів, які регулюють відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права в зв'язку з використанням повітряного простору цивільною авіацією.

Основні принципи міжнародного повітряного права

Принцип виняткового і повного суверенітету держав над їх повітряним простором.. Зазначений принцип закріплений у нормах міжнародного права, наприклад у Чикагській конвенції 1944 р. і в національному законодавстві держав, наприклад у Повітряному кодексі України 1993 р.

Так, у ст. 1 Чикагської конвенції встановлено: «Договірні держави визнають, що кожна держава має повний і винятковий суверенітет у відношенні повітряного простору над її територією». Аналогічне положення закріплене й у ст. 1 Повітряного кодексу України.

Суть принципу суверенітету над повітряним простором складається з того, що держави самостійно визначають правовий режим свого повітряного простору.

Основою правового режиму повітряного простору держав є дозвільний порядок польотів іноземних повітряних суден над їх сухопутною і водною територією. Міжнародні польоти над державною територією здійснюються на підставі міжнародного договору чи спеціального дозволу на здійснення разового польоту чи серії польотів. При цьому дані польоти провадяться тільки по встановлених повітряних коридорах, з посадкою в аеропортах, відкритих для іноземних повітряних судів.

Принцип волі польотів у міжнародному повітряному просторі. Сучасне міжнародне право відносить до простору даного виду повітряний простір над відкритим морем і Антарктикою, тобто над міжнародною територією загального користування.

Принцип забезпечення безпеки міжнародної цивільної авіації. Даний принцип містить у собі два аспекти:

- 1) заходу для забезпечення технічної безпеки літальних апаратів, аеропортів, допоміжних служб і повітряних трас;
- 2) боротьбу з актами незаконного втручання в діяльність цивільної авіації. •

Авіаційна техніка – джерело підвищеної небезпеки, тому технічні вимоги до неї повинні бути твердими й однаковими. Однією з головних цілей прийняття Чикагської конвенції 1944 р. і створення ІКАО було забезпечення упорядкованого і безпечного розвитку міжнародної цивільної авіації. Однакові вимоги до техніки безпеки аеронавігації містяться в самій Конвенції 1944 р. і в 18 додатках до неї.

Правовий режим польотів

Відповідно до норм міжнародного і внутрішньодержавного права суверенітет держав поширюється на повітряний простір у межах їх сухопутної і водної території, тобто по своїй юридичній природі цей простір – частина державної території. Конвенційної ж норми про верхню границю повітряної

території держави не існує. Немає такої норми й в українському законодавстві. Мається міжнародний порядок про те, що ця границя не повинна перевищувати 100 – 110 км над рівнем моря

На основі принципу повного і виняткового суверенітету держав над їх повітряним простором кожна держава визначає порядок допуску іноземних повітряних судів на свою територію. Як уже відзначалося, існує дозвільна система польотів над державною територією.

Держави самі встановлюють правила вльоту на свою територію чи вильоту з її іноземних повітряних судів.

У відповідності зі ст. 29 даної Конвенції кожне повітряне судно, що здійснює міжнародні польоти, повинне мати на борту такі документи:

- свідчення про реєстрації,
- посвідчення про придатність до польотів,
- бортовий журнал і ін.

При перебуванні в повітряному просторі іноземної держави повітряному судну дозволяється мати радіо передавальну апаратуру, що може використовуватися тільки членами літного складу екіпажа, що володіють спеціальним на те дозволом, виданим компетентною владою держави реєстрації судна (ст. 30 Чикагської конвенції 1944 р.).

Іноземні повітряні судна, що знаходяться в межах визначеної держави, підкоряються його юрисдикції, і на них поширюється митний, імміграційний, санітарний контроль даної держави.

Кожне повітряне судно, що здійснює політ в міжнародному повітряному просторі, повинне мати національні знаки відмінності і реєстраційний номер тільки однієї держави.

Правове регулювання міжнародних повітряних сполучень

Більшість міжнародних повітряних сполучень здійснюються в комерційних цілях: перевезення пасажирів, багажу, вантажів і пошти за визначену плату. Некомерційні міжнародні польоти виконуються значно рідше (перевезення офіційних делегацій, науково-дослідні польоти, повітряні подорожі приватних осіб на своїх літаках і т.п.).

У міжнародному праві поняття міжнародних повітряних сполучень (перевезень) звичайно розкривається через комерційні права («воль повітря»).

Види “воль повітря”

1. Право транзитного польоту без посадки над територією держави, що надали це право.

2. Право транзитного польоту з посадкою в некомерційних цілях (в основному для заправлення паливом), тобто без узяття на борт пасажирів чи їх висадки, розвантаження і навантаження багажу і пошти.

3. Право висаджувати в іноземній державі пасажирів і вивантажувати вантажі і пошту, узяті на борт у державі реєстрації повітряного судна.

4. Право брати на борт пасажирів, вантажі і пошту в іноземній державі з метою їхнього перевезення в державу реєстрації повітряного судна.

5. Право брати на борт пасажирів, вантажі і пошту в іноземній державі з метою їхнього перевезення в будь-яку третю державу, а дорівнює право висаджувати пасажирів і розвантажувати вантажі і пошту в цій третій державі.

6. Право виконувати пасажирські і вантажоперевезення між третіми державами через свою територію.

7. Каботажні перевезення, тобто перевезення в межах однієї іноземної держави.

Стаття 7 Чикагської конвенції 1944 р. надає право кожній державі-учаснику відмовляти повітряним судам іншого учасника в наданні восьмої «волі повітря». Учасники даної конвенції взяли на себе зобов'язання не надавати цю волю будь-якій державі на винятковій основі. Іншими словами, повітряний каботаж може дозволятися будь-якій державі, що звернулася з відповідною проханням, чи не дозволятися жодному державі.

Правове регулювання міжнародних повітряних сполучень здійснюється шляхом узгодження двосторонніх угод.

Відповідальність у міжнародному повітряному праві

Відповідальність за порушення міжнародного повітряного права може бути покладена як на державу, так і на авіаперевізника.

Держава буде нести відповідальність за порушення принципів і норм даної галузі міжнародного права. Наприклад, за порушення суверенітету над повітряним простором іншої держави.

Авіаперевізник несе цивільно-правову відповідальність при заподіянні чи смерті збитку здоров'ю пасажирів, а також за збитки, заподіяні запізненням під час перевезення, якщо не доведе, що їм були прийняті всі міри, необхідні для запобігання шкоди і збитків, чи що такі міри неможливо було прийняти.

Перевізник несе відповідальність за втрату, нестачу або ушкодження чи багажу вантажу, якщо подія, що привело до збитку, відбулося в той час, коли чи багаж вантаж знаходилися під його охороною.

Авіаперевізник також відповідає за збитки, зв'язані з запізненням багажу чи вантажу, якщо не доведе, що їм були прийняті всі міри, необхідні для запобігання збитків, чи що такі міри неможливо було прийняти. Якщо перевізнику вдасться довести, що провина потерпілого була причиною шкоди чи сприяла його виникненню, він може бути звільнений від відповідальності чи така відповідальність може бути обмежена.

Відповідно до Варшавської конвенції 1929 р. і договорами її системи встановлені межі максимальної відповідальності авіаперевізника (фіксується гранична сума грошової компенсації). Перевізник вправі укласти з пасажиром, чи відправником одержувачем чи багажу вантажу угода про підвищення меж відповідальності, але не про їхнє зниження. В основу відповідальності покладений принцип провини. Регламентуються також процедурні питання відшкодування збитку.

У 1955 р. у Гавані був прийнятий Протокол про зміну Варшавської конвенції 1929 р. Протокол внесла деякі доповнення в Конвенцію 1929 р. Так, у Протоколі уточнені терміни пред'явлення претензій: при виявленні шкоди

претензію перевізнику варто направити негайно, але не пізніше 7 днів із дня одержання багажу і 14 днів із дня одержання вантажу, а у випадку запізнення – не пізніше чим через 21 день з моменту, коли багаж чи вантаж були передані одержувачу.

Міжнародно-правового регулювання вимагають питання про відповідальність за шкоду, заподіювана шумом авіаційних двигунів, і в результаті подолання звукового бар'єра при експлуатації надзвукових літаків.

Міжнародні авіаційні організації

Міжнародна організація цивільної авіації (ИКАО). Організація функціонує з 1947 р., коли набрала сили Чикагська конвенція 1944 р., і є спеціалізованою установою ООН. На 1 січня 1996 р. 183 держави, у тому числі й Україна, були членами ИКАО.

Мета організації:

- розробка принципів і техніки міжнародного повітряного сполучення;
- заохочення розвитку і планування міжнародних повітряних перевезень;
- забезпечення безпечний і планомірний рости міжнародної цивільної авіації;
- задоволення потреб населення в безпечних, регулярних, ефективних і економічних повітряних перевезеннях; дотримання прав членів ИКАО і надання кожному члену ИКАО можливості мати власні міжнародні авіатранспортні підприємства;
- не дискримінація держав – членів ИКАО;
- сприяння безпеки польотів на міжнародних авіалініях; заохочення будівництва й експлуатації цивільних літаків;
- створення авіаліній, аеропортів і аеронавігаційного устаткування;
- запобігання зайвих витрат як наслідку надмірної конкуренції.

Органи ИКАО

Керівні органи ИКАО:

- Асамблея, скликувана один раз у два роки,
- Рада (постійний орган);
- робочі органи:
- Аеронавігаційна комісія,
- Юридичний комітет,
- Комітет зі спільної підтримки аеронавігаційного забезпечення,
- Фінансовий комітет,
- Комітет з незаконного втручання в діяльність цивільної авіації,
- Секретаріат.

У 1954 р. у Страсбурзі західноєвропейськими державами була створена *Європейська конференція цивільної авіації (ЕКАК)*. Вступ в ЕКАК можливо за згодою всіх членів організації.

Цілями конференції є:

- вивчення проблем європейського повітряного транспорту,
- координація його роботи,
- підвищення ефективності його використання,

- сприяння його розвитку, співробітництво з ИКАО.

Структура ЕКАК:

- Пленарна комісія (вищий орган),
- Координаційний комітет,
- постійні комітети.

В галузі розвитку міжнародного повітряного права слід зазначити наступні угоди, розроблені ЕКАК:

Багатостороння угода про комерційні права при нерегулярних міжнародних повітряних сполученнях 1956 р., Типова угода про повітряне сполучення 1959 р., Багатостороння угода про сертифікати літної придатності на імпортованих повітряних судах 1960 р.

Місцезнаходження штаб-квартири ЕКАК – Страсбург (Франція).

У 1960 р. була заснована *Європейська організація по забезпеченню безпеки аеронавігації (Євроконтроль)*. Її членами є сім західноєвропейських держав.

Головна мета Євроконтроля – забезпечення безпеки польотів цивільних і військових повітряних судів.

Вищий орган організації – Постійна комісія з забезпечення безпеки аеронавігації;

виконавчий орган — Агентство по безпеці аеронавігації.

Штаб-квартира Євроконтроля знаходиться в Брюсселі.

Відповідно до Угоди повітряний простір, над яким держави-учасники мають повний і винятковий суверенітет, а також райони відкритого повітряного простору, у межах якого по міжнародних договорах обслуговування повітряного руху покладалося на колишній СРСР, розглядається як єдиний повітряний простір з метою організації виконання польотів і керування рухом повітряних судів. Як уже відзначалося, у зв'язку з юридичною невизначеністю поняття «єдиний повітряний простір» висунута пропозиція про розробку в рамках СНД угоди, у якому б даний простір розглядався як повітряний простір загального користування'.

У сферу спільного ведення і регулювання держав – членів Міждержавної ради входять:

- розробка міждержавних нормативних актів і стандартів з урахуванням вимог ИКАО;
- сертифікація міжнародних експлуатантів повітряних судів, міжнародних повітряних трас, аеродромів, повітряних судів, систем керування повітряним рухом, навігації і зв'язку, літного і диспетчерського складів;
- розслідування авіа подій;
- організація розробки і здійснення міждержавних наукових програм; розробка і координація погодженої політики в області міжнародних повітряних сполучень, участь у роботі ИКАО; розвиток єдиних систем аеронавігації, зв'язку, аеронавігаційної інформації, регулювання потоків повітряного руху;
- координація міждержавного розкладу повітряного руху; координація загальної політики в галузі авіаційних тарифів і зборів.

Виконавчим органом Міждержавної ради є Міждержавний авіаційний комітет (МАК).

Держави, що з'явилися внаслідок розпаду СРСР, але не підписали Угоди, можуть здійснювати співробітництво з Міждержавною радою на основі спеціальних угод. Угода 1991 р. відкрито для приєднання до нього інших держав.

Місцезнаходження штаб-квартири Міждержавної ради — Москва.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Будь-яке повітряне судно під час польоту та перебування в межах території будь-якої держави зобов'язано суворо дотримуватися діючих в цій державі законів і правил, що стосуються повітряних повідомлень. Іноземне повітряне судно, що здійснює міжнародні повіряння повідомлення, під час свого перебування в межах території будь-якої держави підпорядковується її юрисдикції. Виключення з цього правила має місто при транзитному польоті через міжнародні протоки, що перекриваються територіальними водами, і при архіпелажному прольоті, а також у випадку наявності спеціальних угод щодо протоків (Чорноморська протока). В таких випадках діють спеціальні правила.

Додаток

Таблиця Нові кордони на пострадянському просторі		
Країна	Сухопутні кордони та їх довжина (в км)	Морські кордони та їх довжина
Азербайджан	Вірменія - 556; Вірменія (Нахічеванський анклав) - 221; Грузія - 322; Іран - 432; Іран (Нахічеванський анклав) - 179; Росія - 284; Туреччина - 9	Берегова лінія 800 км. Територіальних вод - немає. Економічної зони - немає.
Білорусь	Латвія - 141; Литва - 502 ; Польща - 605; Росія - 959; Україна - 891	Берегової лінії - немає Територіальних вод - немає. Економічної зони - немає.
Вірменія	Азербайджан - 566; Азербайджан (Нахічеванський анклав) - 221; Грузія - 164; Іран - 35; Турція - 268	Територіальних вод - немає. Економічної зони - немає.
Грузія	Вірменія - 164; Азербайджан - 322; Росія - 723; Туреччина - 252	Берегова лінія - 310 км

Казахстан	Китай - 1 533; Киргизстан - 1 051 Росія - 6 846 Туркменістан - 379 Узбекистан - 2 203	Берегова лінія: Аральське море - 1 070 км; Каспійське море - 1 894 км
Киргизстан	Китай - 858 Казахстан - 1 051 Таджикистан - 870; Узбекистан - 1 099	
Латвія	Білорусь - 141 Естонія - 339 Литва - 453 Росія - 217	Берегова лінія 531 км. Територіальні води - 12 м м. Економічна зона - 200 м м.
Литва	Білорусь - 502 Латвія - 453 Польща - 91 Росія - 227	Берегова лінія 99 км. Територіальні води - 12 м м.
Молдова	Румунія - 450 Україна - 939.	
Росія	Азербайджан - 284; Білорусь - 959; Китай - 3 645; Естонія - 294; Фінляндія - 1 313; Грузія - 723; Казахстан - 6 846; КНДР - 19; Латвія - 217; Литва (калінінградський анклав) - 227; Монголія - 3 441; Норвегія - 167; Польща (калінінградський анклав) - 206; Україна - 1 576	Берегова лінія 37 653 км Територіальні води - 12 морських миль. Економічна зона - 200 м м
Узбекистан	Казахстан - 2 203 Таджикистан - 1 161 Туркменистан - 1 621 Киргизстан - 1 099	
Україна	Білорусь - 891 Угорщина - 103 Молдова - 939 Польща - 428 Румунія - 531 Росія - 1 576 Словаччина - 90	Берегова лінія - 2 782 км. Територіальні води - 12 морських миль. Економічна зона - 200 морських миль. Континентальний шельф - 200 морських миль.
Таджикистан	Афганістан - 1 206 Китай - 414	Берегової лінії - немає Територіальних вод - немає.

	Киргизстан - 870 Узбекистан - 1 161	Економічної зони - немає.
Туркменистан	Афганістан - 744 Іран - 922 Казахстан - 379 Узбекистан - 1 621	Берегова лінія - 1 768 км
Естонія	Латвія - 339 Росія - 294	Берегова лінія - 3 794 км. Територіальні води - 12 морських миль. Економічна зона обмежена економічними зонами суміжних держав

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

1. У сучасній доктрині міжнародного права загальноприйнято, що саме прибережним країнам належить виключне право регулювання на основі договорів (угод) міжнародно-правового режиму міжнародних рік. Такі угоди (договори) укладають прибережні країни на основі загальновизнаних принципів сучасного міжнародного права. проблемою господарського використання міжнародних рік є проблема суб'єктів його регулювання.

2. Проблема суб'єктів регулювання режиму міжнародних рік, як правило, не виникає для багатонаціональних рік. Для них суб'єктами міжнародно-правового регулювання є виключно прибережні держави. Міжнародній практиці не відомі випадки участі інших, крім прибережних, держав у регулюванні режиму використання багатонаціональних рік.

3. Аналогічним було рішення Берлінської конференції від 26 лютого 1885 р. про свободу торговельного судноплавства для всіх країн на африканських ріках Конго і Нігер. Учасниками багатьох договорів XIX ст., що регулювали режим судноплавства на ріках Південної Америки, були США.

4. Державна територія (включно з повітряним простором і територіальним морем) разом з урядом і населенням у її кордонах становлять фізичний і соціальний зміст держави як основного суб'єкта міжнародного права. Невід'ємною частиною державного суверенітету є територіальне верховенство — здійснення державою вищої й неподільної влади в межах її території.

5. Будь-яке повітряне судно під час польоту та перебування в межах території будь-якої держави зобов'язано суворо дотримуватися діючих в цій державі законів і правил, що стосуються повітряних повідомлень.

6. Іноземне повітряне судно, що здійснює міжнародні повітряні повідомлення, під час свого перебування в межах території будь-якої держави підпорядковується її юрисдикції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Під час лекції розглядаються лише базові, основоположні теоретичні поняття та риси міжнародного морського та повітряного права як структурного елемента комплексної науки, її загальної структури, предмету.

При підготовці теми, здобувачам вищої освіти слід враховувати різнобічні наукові підходи до визначення, класифікації та розуміння деяких питань.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету або у книжковому фонді навчально-методичного кабінету кафедри теорії та історії держави і права.

Так, під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

Однак, опрацьовувати додаткову літературу слід з урахуванням національної доктрини, особливостей правової системи України.

ТЕМА № 9. ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття права Європейського Союзу та його система.....144
2. Компетенція Європейського Союзу: поняття та класифікація видів..192
3. Інституційний механізм ЄС.....195

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

Основні нормативні акти (за органом, який видав), в тому числі акти міжнародного права:

1. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества с изменениями, внесенными последующими договорами Рим, 25 марта 1957 года // «Основы права Европейского сообщества», Москва, ЮНИТИ, Закон и право, Будапешт, COLPI, 1998.
2. Договор о Европейском союзе «Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. Единый европейский акт. Договор о европейском союзе» Москва, международная издательская группа «Право», 1994 г.
3. Договор об учреждении европейского сообщества по атомной энергии // «Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. Договоры об учреждении европейских сообществ» Москва, международная издательская группа «Право» 1994 г.
4. Договор об учреждении Европейского объединения угля и стали «Европейский союз. Прошлое, настоящее, будущее. Договоры об учреждении европейских сообществ» Москва, международная издательская группа «Право» 1994 г.
5. Устав международного трибунала по Югославии 1993 г. // www.rada.gou.ua
6. Устав Международного трибунала по Руанде (принят резолюцией Совета Безопасности ООН 955/1994 (8 ноября 1994 г.). // www.rada.gou.ua
7. Женевские конвенции о защите жертв войны от 12 августа 1949 г. // www.rada.gou.ua
8. Кодекс преступлений против мира и безопасности человечества (проект), принятый на шестой сессии Комиссии международного права ООН в 1954 г. // www.rada.gou.ua

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; [авт.-упоряд.: М. О. Баймуратов та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого]. - Київ : НАДУ, 2015. - 625 с.
2. Акти європейського права із соціальних питань / заг.ред. В.М. Литвина. – К.: Парламентське вид-во, 2005.

3. Батура С.В. Теоретико-правові засади виборчих систем України та Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Батура Сергій Васильович ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». - Київ, 2015. - 20 с.

4. Бирюков М.М. Европейское право: учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям подгот. И специальности «Международ. отношения» и «Регионоведение», - 2-е изд., доп. – Москва: Омега-Л, 2006.

5. Білоглазова Н.О. Адміністративно-правовий статус центральних банків країн-учасниць Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Білоглазова Надія Олегівна ; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». - Київ, 2015. - 16 с.

6. Білозір О.В. Міжнародно-правове регулювання трудової міграції в рамках Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Білозір Оксана Володимирівна ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - Київ, 2014. - 20 с.

7. Брацук І.З. Теоретико-правові засади імплементації права Європейського Союзу в національне право держав-членів : монографія / І. З. Брацук ; за наук. ред. проф. М. М. Микієвича ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. - 229 с.

8. Булгакова Д.О. Міжнародний договір у системі права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Булгакова Дар'я Олександрівна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Х., 2013. - 19 с.

9. Вільчик Т.Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія / Т. Б. Вільчик ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2015. - 399 с.

10. Галецька Н.Б. Форми імплементації міжнародних договорів європейськими державами: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Галецька Наталія Богданівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів, 2015. - 20 с.

11. Денисенко А., Грабар С. Мандрівка країнами Європейського Союзу. – Київ: Представництво Європейської Комісії в Україні, 2001.

12. Еллан М., Іванов І. Розширення Євросоюзу: сценарій, проблеми, наслідки // Науково-практичний збірник “Україна на шляху до європейської інтеграції”. – Київ, 2000. – С.25-40.

13. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства / Верхов. Суд України [та ін.] ; [ред.: Ю. Землицька (відп. ред.) та ін.]. - Київ : Юстон, 2015. - 713 с.

14. Іващенко О.Р. Міжнародне право у національному правопорядку європейських держав та застосування міжнародного права національними судами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Іващенко Олена Русланівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2014. - 21 с.

15. Ізарова І.О. Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу : монографія / І. О. Ізарова. - Київ : Дакор, 2015. - 335 с.

16. Кадацька А.А.. Міжнародно-правовий статус Європейського банку реконструкції та розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Кадацька Анастасія Андріївна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - 20 с.

17. Камінська Н.В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Камінська Наталія Василівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2014. - 37 с.

18. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник. К., 2001.

19. Консультативна рада європейських суддів. Документи Консультативної ради європейських суддів = Documents of the Consultative Council of European Judges / Council of Europe ; [упоряд. А. О. Кавакін]. - Офіц. вид. - Київ : Ін Юре, 2015. - 764,

20. Кулабухова А.В. Інститут громадянства Європейського Союзу (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кулабухова Альона Володимирівна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - 20 с.

21. Ларін М. Європарламент // Юридичний вісник України. – 2002 – “-8 березня. С. 11; 2002. 9-15 березня. – С.11.

22. Макогон О.В. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу про регулювання трудових відносин працівників-мігрантів : [монографія] / О. В. Макогон ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ : Ніка-Центр, 2015. - 327 с.

23. Мельниченко О.В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Мельниченко Оксана Вікторівна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2015. - 20 с.

24. Муравйов В.І. правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). К., 2002.

25. Ніццький договір та розширення ЄС.К., 2001.

26. Олійник О.Д. Адміністративно-правовий статус фіскальних органів України та держав – членів Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олійник Олеся Дмитрівна ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. - Ірпінь, 2015. - 19 с.

27. Оніщик Ю.В.. Правове регулювання митних відносин в Україні та в країнах Європейського Союзу: фінансово-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Оніщик Юрій Віталійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2014. - 44 с.

28. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина. К., 2002.

29. Парламентський вимір європейської інтеграції. Збірка матеріалів. – К.: «Нора-прінт», 2005.

30. Перспективи запровадження Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України : матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 15 квіт. 2015 р. / Верховна Рада України, Ком. з питань європ. інтеграції ; [редкол.: Геращенко І. В. (голова) та ін.]. - Київ : Парламент. вид-во, 2015. - 118,

31. Петров Р.А., Опейда З.Й. та ін. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник. Донецьк, 2001.

32. Пода Т.О. Проблеми підготовки участі України в процедурах врегулювання міждержавних суперечок СОТ у статусі країни, що розвивається // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - 2007. - Вип. 35. - С. 579-587.

33. Поєдинок В.В. Принцип недискримінації в угодах СОТ // Вісник господарського судочинства: Офіційний друкований орган Вишого господарського суду України. - 2007. - № 3. - С. 100-107.

34. Правові позиції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та судова практика щодо реалізації права на доступ до публічної інформації / Спільн. програма Європ. Союзу та Ради Європи «Зміцнення інформ. сусп-ва в Україні». - Київ : К.І.С., 2015. - 170 с.

35. Пусан К.Б. Адаптація національного законодавства України у сфері праці суддів до законодавства Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Пусан Катерина Борисівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2015. - 19 с.

36. Служити Європі. Популярно про установи Європейського Союзу – Київ: К.І.С., 2000 – 40 с.

37. Суд Европейских сообществ. Избранные решения. М., 2001.

38. Управління у Європейському Союзі : навч. посіб. / [О. Я. Красівський та ін. ; за заг. ред. О. Я. Красівського, О. С. Киричук] ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. - 206 с.

39. Янковський С.А. Інститут громадянства Європейського Союзу та тенденції його розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Янковський Станіслав Анатолійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2014. - 20 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

З'ясувати поняття європейської інтеграції та її передумови; згадати про найбільш відомі інтеграційні проекти та об'єднання, що передували утворенню європейських співтовариств; ознайомити курсантів з основними етапи європейської інтеграції та формування права Європейського Союзу.

ВСТУП

Протягом кількох десятиліть суспільні відносини у світі розвиваються під впливом інтеграційних процесів, які охопили вже всі регіони земної кулі. Інтеграція здійснюється в тій чи іншій частині світу за різних соціально-

економічних та політико-правових умов, однак їй притаманні певні закономірності. Як свідчить практика, розвиток інтеграції відбувається у декілька етапів: від створення умов для вільної торгівлі до координації країнами напрямів своєї політики в різних галузях. І хоча кількість інтеграційних організацій, які створюються для управління відповідними процесами, постійно збільшується, тільки Європейський Союз (ЄС) досяг такого ступеня інтеграції, коли перед його країнами-членами постало питання про проведення спільної економічної, зовнішньої та внутрішньої політики.

Водночас розширення географічних кордонів ЄС перетворює його з об'єднання західноєвропейських держав на союз континентального масштабу, могутній політичний полюс, який стоїть перед якісно новими викликами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Регулярне розширення надає ЄС кількісної ваги, але одночасно робить його більш неоднорідним і ставить зростання політичної ваги у залежність від здатності ЄС уникнути ослаблення його внутрішньої згуртованості та єдності й готовності протистояти новим ризикам, що постали у постбіполярний період.

1. ПОНЯТТЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЙОГО СИСТЕМА.

Право Європейського Союзу (англ. European Union law, фр. Droit de l'Union européenne) – це система правових норм, що регулює процес європейської інтеграції, порядок створення та функціонування європейських владних інститутів та пов'язані з цим суспільні відносини.

Принципи права ЄС

1. *Загальні принципи* стосуються основ діяльності ЄС
 - а. *регулюють взаємовідносини між ЄС та державами-учасниками*
 - рівність держав-членів,
 - національна індивідуальність,
 - повага до основних функцій держави,
 - лояльного співробітництва Євросоюзу і держав-членів (ст. 4 ДЄС);
 - б. *визначають засади розподілу повноважень у ЄС*
 - принцип наділення повноваженнями,
 - субсидіарність,
 - пропорційність (ст. 5 ДЄС);
 - в. *забезпечують захист прав і свобод людини та закріплюють демократичний характер устрою ЄС* (ст. 6 ДЄС, ст. 16 ДФЄС)
 - рівність громадян ЄС,
 - представницька демократія,
 - участь громадян і їх об'єднань у діалозі з інститутами Союзу,
 - участь національних парламентів у діяльності ЄС,
 - гласність,
 - дотримання статусу церков, релігійних асоціацій чи громад у державах-членах (статті 9-12 ДЄС, статті 15 та 17 ДФЄС);
 - г. *забезпечують виконання норм права Євросоюзу*

– *верховенства права ЄС*, який означає, що у разі колізії між нормами національного права і нормами права ЄС вищу силу мають останні. Дане положення стосується не тільки установчих договорів, а й інших актів ЄС (регламентів, директив, рішень), і діє воно навіть, коли держава-учасниця голосувала проти прийняття даного акту. Існує пріоритет норм права ЄС над нормами національного законодавства держав-членів, а норми національного права держав-членів не повинні суперечити нормам права ЄС;

– *прямої дії права ЄС*. Під ним розуміється безпосередня дія і обов'язкове застосування норм права ЄС на усій його території і щодо усіх суб'єктів права Євросоюзу. Це означає, що норми права ЄС обов'язкові в усій своїй повноті для усіх держав-членів ЄС, а рівно фізичних і юридичних осіб, що перебувають під юрисдикцією держав-членів ЄС;

– *принцип інтегрованості права ЄС*, відповідно до якого норми права ЄС розглядаються як автоматично інтегровані в національні правопорядки. Або, іншими словами, усі норми права ЄС автоматично інкорпорується в національні правові системи країн-учасниць цієї інтеграційної організації. Норми права ЄС підлягають безумовному застосуванню національною адміністрацією і судами в тому ж порядку і обсязі, як і відповідні норми внутрішньодержавного права.

д. вимагають координації різних напрямів політики і діяльності ЄС (ст. 7ДФЕС).

є. принцип юридичної певності, який означає передбачуваність у застосуванні права у конкретній ситуації.

Складовими цього принципу є такі норми:

– не чинність акта, який не був належним чином опублікований (справа [1979]);

– відсутність зворотної сили акта, що означає неможливість застосування акта до ситуацій, які виникли до набрання ним чинності (справа [1980]);

– виправдані очікування, що передбачає можливість внесення змін до правових актів після попереднього оповіщення тих, кому нові правила адресовані (справа);

– ясність і зрозумілість права для тих, кого воно стосується (справа [1975]);

– право давності, відповідно до якого не можна вимагати визнання правового акта незаконним або вимагати виконання якихось зобов'язань, коли минуло багато часу після набрання ним чинності (справа [1972]);

ж. принцип законності – неможливість різного ставлення то схожих ситуацій (справа [1980]);

з. принцип заборони свавільного або диспропорційного втручання з боку публічних властей (справа [1989]) тощо.

2. Галузеві або спеціальні принципи стосуються діяльності ЄС в окремих сферах.

а. зовнішньополітична діяльність Євросоюзу здійснюється на основі принципів

- демократії,
- правової держави,
- загальності і неподільності прав людини і основних свобод,
- поваги до людської гідності, рівності і солідарності,
- дотримання принципів Статуту ООН і міжнародного права (ст. 21 ДЄС).

б. економічна діяльність ЄС здійснюється на основі принципів

- сприяння рівності між чоловіком і жінкою (ст. 8 ДФЄС);
- врахування потреби у сприянні високому рівню зайнятості, у забезпеченні адекватного соціального захисту, у боротьбі з соціальною маргіналізацією та у високому рівні освіти, навчання і охорони здоров'я людей (ст. 9 ДФЄС);

– боротьби з дискримінацією за ознаками статі, раси чи етнічного походження, релігії або переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації (ст. 10 ДФЄС);

– охорони навколишнього середовища з метою сприяння сталому розвитку (ст. 11 ДФЄС);

– врахування потреб захисту прав споживачів (ст. 12 ДФЄС);

– врахування потреб благополуччя тварин при повазі до національних законодавств та традицій (ст. 13 ДФЄС);

– поваги до діяльності служб загальноекономічного значення (ст. 14 ДФЄС).

в. принципи, до яких відсилають установчі договори про ЄС.

принципи Статуту ООН і принципи міжнародного права (ст. 21 ДЄС). Наприклад, на загальні принципи міжнародного права Суд ЄС посилається при вирішенні суперечок щодо імплементації положень міжнародних договорів (справи [1964]; [1974]).

Суб'єкт європейського права

Суб'єкти права Європейського Союзу – це носії прав і обов'язків, встановлених нормами даної правової системи.

Основними суб'єктами даної правової системи сьогодні виступають:

– Громадяни Союзу, в якості яких автоматично визнаються громадяни всіх його держав-учасниць

– юридичні особи, які мають офіційне місцезнаходження на території Союзу, в тому числі «європейські» юридичні особи (організації, створюються відповідно до законодавства Союзу);

– Держави - учасниці Союзу та їх компетентні органи (уряди, парламенти, національні суди, прокуратури тощо);

– Європейський Союз в цілому та його структурні підрозділи.

Як суб'єкти права Європейського Союзу також можуть виступати треті країни (держави, що не входять до складу Союзу), іноземні громадяни,

апатриди (особи без громадянства) та іноземні юридичні особи, що проживають, знаходяться або здійснюють свою діяльність в межах Союзу.

Дотримання норм права Європейського Союзу обов'язково для всіх, хто знаходиться на його території (тобто на території кожної з держав-членів). В окремих випадках подібний обов'язок поширюється і на іноземців, що знаходяться за межами Союзу (наприклад, дотримання умов, необхідних для отримання шенгенської візи).

Особливості ЄС:

1) володіє власною системою владних інститутів, які самостійно здійснюють повноваження, що входять до його сфери відання, і має право ухвалювати обов'язкові правові акти;

2) має власну автономну правову систему: джерелами права ЄС виступають як установчі акти, так й акти, безпосередньо прийняті інститутами ЄС;

3) має власний автономний бюджет, який формується не за рахунок внесків держав-членів, а за рахунок власних коштів. До бюджету ЄС надходять всі податки і збори від імпорту сільськогосподарської продукції, переводиться частина коштів, що надходять від податку на додану вартість, а також відрахування від внутрішнього валового продукту країн-членів, які становлять не більше 1,2 % ВВП;

4) має власну валютну систему, в рамках якої в обігу використовується єдина грошова одиниця – євро;

5) має власне громадянство, відповідно якого громадянином ЄС є особа, яка має громадянство держави члена. Громадянство Союзу доповнює національне громадянство, проте не замінює його.

Отже, Євросоюз – це не держава, що має замінити існуючі держави, і він також значно більший за будь-яку міжнародну організацію.

Цілі ЄС:

– надати своїм громадянам простір свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та попередженням і боротьбою зі злочинністю;

– заснувати внутрішній ринок;

– функціонувати заради сталого розвитку Європи;

– вести боротьбу проти соціального вилучення та дискримінації, підтримувати соціальну справедливість та захист, рівність жінок і чоловіків, зв'язок між поколіннями, захист прав дитини;

– підтримувати економічну, соціальну та територіальну єдність держав-членів та солідарність між ними;

– поважати своє багате культурне і мовне розмаїття й забезпечувати захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи;

– заснувати економічний та валютний союз;

– у своїх відносинах зі світом Союз підтримує та поширює свої цінності й

інтереси, сприяє захисту своїх громадян; підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність і взаємну повагу народів, вільну, справедливую торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН;

– досягати свої цілі належними засобами відповідно до повноважень, наданих йому установчими договорами.

Склад Європейського Союзу. Порядок входження нових держав-членів

Країни-члени Європейського Союзу — країни, що приєдналися до Європейського економічного співтовариства, починаючи з 1958 року. Спершу Європейський Союз був заснований шістьма країнами (Франція, Італія, Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Люксембург), але після 1958 року відбулось вісім етапів послідовного розширення ЄС.

1 травня 2004 року до ЄС приєдналися 10 нових членів, що стало найбільшим розширенням Союзу за всю його історію.

Після входження у 2007 році Болгарії й Румунії та у 2013 році Хорватії ЄС нараховує 28 країн-учасників.

На сьогодні ЄС підтримує дипломатичні відносини майже з усіма державами світу і є їх стратегічним партнером, тісно співпрацює з новими регіональними лідерами по всьому світу.

Функції близькі до посольств виконує 141 Представництво ЄС.

До Європейського Союзу входять 28 країн.

Хронологія вступу країн до ЄС:

1957 Бельгія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція

1973 Великобританія, Данія, Ірландія

1981 Греція

1986 Португалія, Іспанія

1995 Австрія, Фінляндія, Швеція

2004 Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Угорщина, Кіпр

2007 Болгарія, Румунія

2013 – Хорватія

Станом на 2016 р. статус країни-кандидата на вступ до ЄС мають:

- Туреччина (заява з 1987 р.)
- Македонія (заява з 2004 р.);
- Чорногорія (заява з 2008 р.)
- Сербія (заява з 2009 р.);

Албанія подала заявку у квітні 2009 р., але Єврокомісія ще не винесла рішення щодо неї.

Ісландія подала заяву у 2009 р., але у травні 2013 р. уряд країни прийняв рішення про заморожування переговорів про вступ до ЄС.

Три держави Західної Європи, які офіційно не входять в ЄС, частково беруть участь у союзній економіці і реалізують окремі нормативні акти ЄС. Так, Ліхтенштейн та Норвегія входять у спільний ринок через Європейський

економічний простір, Швейцарія має схожі відносини, уклавши двостронні договори з ЄС.

Карликові держави Європи – Андорра, Ватикан, Монако і Сан-Марино – використовують євро і підтримують стосунки з ЄС через різні договори про співпрацю.

Критерії вступу до ЄС

Критерії вступу країн до Європейського Союзу були встановлені в 1993 р. на засіданні Європейської ради в Копенгагені і підтверджені в 1995 р. на засіданні Європейської Ради в Мадриді.

Копенгагенські критерії

Згідно з ними, країна може приєднатися до ЄС після виконання низки вимог за такими критеріями:

Політичні критерії – країна має стабільні інститути, які гарантують демократичний порядок, верховенство права і повагу до прав людини;

Економічні критерії – країна має дієву ринкову економіку, а також здатна протистояти тиску, що виникає внаслідок конкуренції та тривалих ринкових процесів всередині ЄС;

Юридичні критерії – країна приймає встановлене право ЄС та його практику, зокрема головні принципи політичного, економічного та валютного союзів.

Процедура вступу до Європейського Союзу включає такі стадії:

- консультативний етап, триває перед поданням країною заявки про вступ;
- оціночний етап, триває між поданням заявки та початком переговорів ;
- переговорний, триває між відкриттям переговорів про членство до закриття переговорних позицій по розділах *aquis*;
- ратифікаційний;
- імплементаційний

Процедура прийняття рішень

на рівні інституцій Європейського Союзу та проходження відповідних документів, процедуру вступу також можна представити за допомогою наступних стадій:

- подання до Ради Європейського Союзу заяви про членство;
- звернення Ради до Європейської Комісії з проханням підготувати

Висновок щодо заяви;

- вручення Висновку Раді Єврокомісіїю;
- рішення Ради (одноголосне) щодо початку переговорів про вступ;
- початок переговорів між державами-членами і державою-заявником;
- ухвалення Радою(одноголосне) за пропозицією Комісії спільної позиції на переговорах з державою-претендентом на вступ;
- укладання окремої угоди між ЄС і державою, що вступає, стосовно проекту договору про вступ;
- подання договору про вступ до Ради і до Європарламенту;

- підготовка Комісією висновку щодо договору про вступ;
- надання згоди(абсолютною більшістю) Європарламентом;
- схвалення договору Радою ЄС (одноголосне);
- укладення договору між Євросоюзом і країною, що вступає;
- ратифікація договору сторонами;
- набуття договором чинності з визначеної сторонами дати.

Основні напрямки діяльності Євросоюзу

1. ЄС підтримує стабільність на Балканах, фінансує проекти підтримки у семи державах, аби допомогти побудувати стабільні суспільства. У Косово ЄС направило сили з дотримання правопорядку та справедливості, чисельністю 1900 осіб, які покликані забезпечити верховенство права. Країни Західних Балкан вже є кандидатами або потенційними кандидатами на вступ до ЄС у рамках політики розширення.

2. ЄС разом із ООН, США та Росією працює над встановленням миру на Близькому Сході. Так, його стратегічним пріоритетом є врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту. Метою ЄС є вирішення питання, шляхом забезпечення існування двох держав: незалежної, демократичної, життєздатної Палестинської держави, котра мирно співпрацює із Ізраїлем та іншими сусідами.

3. ЄС активно пропонує державам не членам союзу привілейовані відносини в рамках Європейської Політики Сусідства. Мета цієї політики полягає у посиленні процвітання, безпеки та стабільності всіх партнерів, та уникнення появи нових бар'єрів між ЄС та країнами Центрального Середземномор'я, Східної Європи та Південного Кавказу.

4. Союз є флагманом у боротьбі за чисте навколишнє середовище. Також ЄС ініціював прийняття Кіотського Протоколу зі зміни клімату й скорочення викидів вуглецю в атмосферу

5. ЄС тісно співпрацює з ООН із цілого ряду питань таким чином намагається замінити чи пом'якшити політику сили правилами та нормами, таким чином, наближуючи міжнародні відносини до внутрішнього порядку Союзу: більш мирного та передбачуваного. Відданість ЄС принципу багатосторонніх відносин, відображається у дотриманні прийнятих правил міжнародних відносин, що чітко зазначені у Лісабонському Договорі.

6. ЄС очолює військові, політичні та громадські місії, направлені на побудову та забезпечення миру в ряді держав Європи, Африки та Афганістані і не тільки.

7. ЄС є відданим правам людини, та сприяє їх дотриманню у цьому світі. Так, Союз зробив права людини центром своїх зовнішніх відносин: у політичних діалогах з третіми країнами, через свою політику розвитку та допомоги, або через діяльність у міжнародних організаціях, таких як ООН.

8. Союз виступає як єдиний гравець у зовнішній торгівлі, та підтримує принципи вільної та чесної міжнародної торгівлі. Разом, 28 держав-членів Європейського Союзу створюють 19% світового імпорту та експорту. Оскільки

технічні норми ЄС широко використовуються у всьому світі, Союз часто визначає умови функціонування ринку.

9. ЄС підтримує соціальний та економічний розвиток своїх партнерів. Держави-учасниці ЄС є найбільшим донором гуманітарної допомоги та допомоги, направленої на розвиток у світі. Їх загальний внесок складає 60% від загальної допомоги на розвиток у всьому світі.

10. ЄС робить активний працює у сфері реформування міжнародних фінансових інституцій, таких як Світовий Банк та МВФ, а також у реформування механізму регулювання фінансового сектору. Єдина валюта, Євро, надає додаткового впливу на зону Євро та Європейський Центральний Банк.

Європейські символи

Європейський прапор

Це прапор Європи. Він є символом не тільки Європейського Союзу, але й символом єдності країн Європи та її індивідуальною ознакою в широкому сенсі. Коло золотих зірок символізує солідарність і гармонію між народами Європи.

Кількість зірок жодним чином не пов'язана з кількістю держав-членів ЄС. На прапорі зображено дванадцять зірок, тому що цифра «дванадцять» традиційно вважається символом досконалості, повноти і єдності. З цієї причини прапор залишається незмінним незалежно від розширень ЄС.

«Ода до радості»

У широкому значенні – це гімн не лише Європейського Союзу, але й усієї Європи. Музика гімну взята з Дев'ятої симфонії, яку Людвіг ван Бетховен написав у 1823 році.

У фінальній частині своєї симфонії Бетховен поклав на музику вірш «Оду до радості» написаний у 1785 році Фрідріхом фон Шиллером. Цей вірш виражав ідеалістичні погляди Шиллера на братерські стосунки між усіма представниками людської раси – погляди, які поділяв і Бетховен.

У 1972 році Рада Європи (той самий орган, який розробив дизайн європейського прапора) схвалила тему «Оди до радості» Бетховена у якості свого гімну. Відомому диригенту Герберту фон Караяну було доручено написати три інструментальні аранжування – із соло для фортепіано, для духових інструментів і для симфонічного оркестру. Без слів, універсальною мовою музики, гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, на яких тримається Європа.

У 1985 році гімн було схвалено президентами та главами урядів країн ЄС як офіційний гімн Європейського Союзу. Цей гімн не має на меті замінити існуючі національні гімни країн-членів ЄС, скоріше, він є ствердженням спільних цінностей та їх єднання в усьому розмаїтті національних відмінностей.

День Європи, 9 травня

9 травня 1950 року Роберт Шуман вніс пропозицію створити об'єднану Європу для налагодження мирних взаємовідносин на континенті.

З цієї пропозиції, що отримала назву «декларація Шумана», бере початок процес об'єднання, який завершився утворенням Європейського Союзу.

Сьогодні 9 травня стало ще одним європейським символом (Днем Європи), який разом із прапором, гімном, девізом і єдиною валютою (євро) виражає політичну сутність Європейського Союзу. На день Європи проводяться заходи і свята, що зміцнюють єдність Європи та її громадян і зближують народи держав-членів ЄС.

«Єдність у різноманітті» - це девіз Європейського Союзу.

Девіз означає те, що завдяки ЄС мешканці європейських країн поєднуються у співпраці заради миру і добробуту, а численні культури, традиції та мови держав Європи є безцінним активом цього континенту.

Офіційні мови Європейського Союзу.

У 1958 р. в першому регламенті, виданому Європейським економічним співтовариством, як офіційні мови були визнані державні мови всіх країн-членів.

У подальшому у зв'язку з розширенням складу Союзу кількість мов зростала і на теперішній час становить 24: англійська, болгарська, голландська, грецька, данська, естонська, іспанська, ірландська, італійська, латиська, литовська, мальтійська, німецька, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, угорська, фінська, французька, хорватська, чеська, шведська. На робочому рівні, як правило, використовується англійська, французька та німецька мови.

Населення ЄС – 494 млн.¹, щільність 116 4 чол./км. Найбільш населеними країнами ЄС є: Німеччина (понад 80 млн), Велика Британія (понад 70 млн), Франція та Італія (понад 60 млн.).

Шляхи втручання

ЄС не має армії, що діє постійно. Натомість у рамках Спільної безпекової та оборонної політики (Common Security and Defense Policy) Євросоюз покладається на власні сили, потрібні, зокрема, для:

- спільних операцій із роззброєння;
- гуманітарної допомоги та надання порятунку;
- підвищення рівня військових знань та надання допомоги;
- запобігання виникненню конфліктів та проведення миротворчої діяльності;
- проведення військових операцій з антикризового управління, миротворчих операцій та надання допомоги у процесі післяконфліктної стабілізації.

Ці та інші завдання здатні зробити вагомий внесок у боротьбу з тероризмом, зокрема через підтримку країн з-поза меж ЄС у їхній боротьбі проти тероризму на власних територіях.

Протягом останнього десятиріччя ЄС провів 23 цивільні місії та військові операції на трьох континентах. До них належать, зокрема, такі: миротворчі дії після наслідків цунамі у провінції Ачех (Індонезія); захист біженців у Чад;

¹ Для порівняння: населення США – 313 млн., Росії – 143 млн.

боротьба проти піратів у Сомалі та регіоні Африканського Рогу. Це свідчить про те, що роль ЄС як гравця у сфері безпеки стає відчутнішою.

У разі погодження з боку Ради ЄС, Євросоюз також може проводити операції швидкого реагування, залучаючи одночасно дві окремі військові групи з 1,500 бійців.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Євросоюз – це не держава, що має замінити існуючі держави, і він також значно більший за будь-яку міжнародну організацію.

Основними передумовами інтеграційних процесів у Європі були політичні, економічні та культурні об'єднавчі критерії, а також намагання протистояти економічному тиску з боку США та війсьній загрозі з боку Османської та Російської імперій, а пізніше СРСР. Не менш важливу роль в цьому відіграли ідеї федералізму та пацифістський рух.

2. КОМПЕТЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ.

Компетенція ЄС — це сукупність прав і повноважень, необхідних для діяльності Союзу.

Види компетенції

предметна компетенція стосується питань, що перебувають у віданні ЄС
регулююча компетенція здатності Союзу впливати на вирішення питань предметної компетенції
 Різновидом регулюючої компетенції є *юрисдикційна компетенція*.

Компетенція Євросоюзу базується на праві ЄС і, як у більшості міжнародних міжурядових організацій, має *функціональний характер*, оскільки спрямована на реалізацію функцій об'єднання. Однак, на відміну від міжнародних організацій, Союз не має загальної або притаманної йому компетенції. Правові акти ЄС повинні мати власну правову основу, визначену установчими договорами.

Принцип визначення компетенції ЄС

Принцип наділення повноваженнями – означає, що ЄС має діяти тільки в межах своєї компетенції, наданої йому державами-членами для досягнення цілей, встановлених договорами ст. 5.2 ДЄС). Межі повноважень ЄС мають поважатися як органами Союзу, так і державами-членами. Як підкреслив Суд ЄС, принцип наділення повноважень має поважатися як у зовнішній, так і у внутрішній політиці Співтовариства.

Принцип наділення повноваженнями також означає, що будь-яка компетенція, не надана Союзу у Договорах, належить державам-членам (статті 4.1 та 5.2 ДЄС). На відміну від участі держав у міжнародних організаціях, членство у Союзі веде до обмеження суверенних прав держав-членів, частину яких вони передають ЄС.

З іншого боку, принцип наділення повноваженнями обмежує свободу дій ЄС. Це проявляється в тому, що презумпція повноважень виходить від держав-

членів. Євросоюз не може самостійно змінювати свою компетенцію — на це уповноважені тільки держави-члени.

Принцип субсидіарності – визначає правові рамки для реалізації компетенції Союзу, а саме субсидіарність обмежена випадками, коли компетенція Союзу доповнює компетенцію держав-членів. Тобто субсидіарність означає доповнення. Суть принципу субсидіарності полягає в тому, що у сферах, які не належать до його виключної компетенції, Союз діє лише тоді і настільки, наскільки цілі передбачених дій не можуть бути повною мірою досягнуті державами-членами на центральному, регіональному або місцевому рівнях, проте, зважаючи на масштаби і наслідки передбачених дій, можуть бути краще досягнуті на рівні Союзу (ст. 5.3 ДЄС).

Принцип пропорційності визначає зміст і форму дій Союзу що не повинні виходити за межі котрі є необхідними для досягнення цілей Договору (ст. 5.4 ДЄС). Він доповнює принцип субсидіарності.

Класифікація видів компетенції ЄС

1. За предметом регулювання

– внутрішня компетенція надана Союзу для регулювання відносин на своїй території.

– зовнішня компетенція необхідна для регулювання відносин з іншими суб'єктами міжнародного права.

2. за ступенем визначеності –

- явно виражена

явно вираженою внутрішньою компетенцією ЄС наділений у таких сферах, як внутрішній ринок (статті 26—66 ДФЄС), простір свободи безпеки і правосуддя (статті 67—89), транспорт (статті 90—100), спільні правила конкуренції, оподаткування і зближення законодавства (статті 101—118), зайнятість (статті 145—150), соціальна політика (статті 151-161) тощо. Окрім статей ДФЄС, внутрішня компетенція базується й на інших актах ЄС.

явно виражена зовнішня компетенція визначена у таких сферах, як СЗППБ (статті 21-46), СТП (статті 206-207), співробітництво з третіми країнами і гуманітарна допомога (статті 208—214), обмежувальні заходи (ст. 215), міжнародні договори (статті 216 - 219) тощо.

- дорозуміла – тобто така компетенція, яка не є явно вираженою, але наявність якої припускається для виконання цілей установчих договорів.

3. за обсягом повноважень

- виключна – ґрунтується на презумпції передачі повноважень Союзу державами-членами. Означає, що держави-члени не можуть самостійно здійснювати подібні дії, окрім як у випадку, якщо вони уповноважені на це Союзом, або з метою втілення у життя актів Союзу (ст. 2.1 ДЄС). Установчі договори надають Союзу компетенцію у визначеній сфері. Тільки об'єднання можуть займатися законотворенням і ухвалювати юридично зобов'язуючі акти

До сфер виключної компетенції віднесені (ст. 3 ДФЄС): митний союз; встановлення правил конкуренції, які є необхідними для функціонування внутрішнього ринку; грошова політика щодо держав-членів, чиею грошовою

одиницею є євро; збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики стосовно рибальства; спільна торговельна політика.

– спільна з державами-членами – держави-члени можуть реалізувати свою компетенцію доти, поки Союз не скористався своєю компетенцією.

До сфер спільної компетенції віднесені: внутрішній ринок; соціальна політика стосовно аспектів, визначених цим Договором; економічне, соціальне і територіальне згуртування; сільське господарство та рибальство, за виключенням збереження живих морських біологічних ресурсів; навколишнє середовище; захист споживачів; транспорт – транс'європейські мережі; енергія; простір свободи, безпеки і правосуддя; загальні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я стосовно аспектів, визначених даним Договором.

– доповнююча – надана Союзу для здійснення діяльності з підтримки, координації або доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їхню компетенцію у відповідних сферах. Здійснення гармонізації законодавчих і регламентарних актів держав-членів у сферах доповнюючої компетенції заборонено (ст. 2.5 ДФЄС).

До сфери дії доповнюючої компетенції відноситься: охорона і поліпшення здоров'я людей; промисловість; культура; туризм; освіта, професійна підготовка і спорт; цивільна оборона; адміністративне співробітництво (ст. 6 ДФЄС)

– спеціальна (координуюча). стосується сфер діяльності ЄС які не підпадають під інші компетенції.

До сфери дії спеціальної компетенції відносять: координацію економічної політики держав-членів і політики зайнятості. Для здійснення такої координації Союз може ухвалювати головні орієнтири та інші заходи (статті 2.3 та 5 ДФЄС).

доктрина паралельної компетенції – співтовариство в межах своїх повноважень та юрисдикції, може брати на себе зобов'язання шляхом укладання угод або контрактів з третіми країнами, міжнародними організаціями або громадянами третьої країни.

Основними правовими інструментами реалізації внутрішньої компетенції є постанови, ухвалення яких передбачено у ст. 288 ДФЄС. До них належать регламенти, директиви, рішення.

Зовнішня компетенція реалізується шляхом укладання міжнародних угод (ст. 216 ДФЄС).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Європейський Союз являє собою політичне та економічне об'єднання демократичних держав, що поважають принципи і цінності, викладені в установчих правових актах Союзу.

Європейський Союз наділений компетенцією з боку держав-членів, яка дозволяє йому регулювати інтеграційні процеси в межах ЄС та брати активну участь у міжнародних відносинах. Правові засади компетенції визначені установчими договорами та рішеннями Суду ЄС. Союз не може самостійно змінювати свою компетенцію. Компетенція ЄС буває внутрішньою і

зовнішньою, явно вираженою і дорозумілою. Як явно виражена, так і дорозуміла компетенція може бути виключною, спільною з державами-членами, доповнюючою та спеціальною

3. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЄС.

У широкому значенні під інституційним механізмом ЄС слід розуміти всю сукупність інститутів, органів та установ, які разом забезпечують реалізацію завдань ЄС і сприяють досягненню поставлених ним цілей.

У вузькому значенні він включає до свого складу сім інститутів: Європейський Парламент, Європейську Раду, Раду ЄС, Європейську Комісію, Суд ЄС, Рахункову палату та Центральний європейський банк (ст. 13 Договору про Євросоюз).

Інститут Європейського Союзу це керівний орган, якому притаманні власна легітимність, певна функціональна та процедурна автономія, назва якого чітко передбачена в установчому договорі, який наділений повноваженнями приймати юридично зобов'язальні рішення.

Поняття *інституту ЄС*, то у юридичній доктрині також зустрічаються два підходи до його розуміння.

Відповідно до першого, у Євросоюзі виділяють два види органів – основні, що мають назву інституту, і допоміжні.

Відповідно до другого підходу, термін «інститут» відносять до установ, наділених повноваженнями приймати юридично зобов'язальні рішення, а в інших випадках використовується поняття «орган».

Таким чином, відмінність між цими двома підходами не є принциповою, адже обидва вони сходяться на тому, що основною характеристикою інституту виступає його здатність приймати рішення, які мають зобов'язальний характер.

Основні характеристики інститутів ЄС.

1. назва чітко передбачена в установчих договорах. Так, ст. 13 Договору про Євросоюз перелічує сім основних органів (Європейська рада, Європейський парламент, Рада, Комісія, Суд ЄС, Рахункова палата, Європейський центральний банк), і саме їх у цій статті названо інститутами.

2. кожному інституту притаманна власна легітимність.

– Європарламент, до складу якого входять представники громадян ЄС (п. 2 ст. 14 Договору про Євросоюз), відповідно, виражає їхню волю і представляє їхні інтереси.

– Рада, що формується з представників кожної держави-учасниці на міністерському рівні, та Європейська рада виступають гарантами інтересів держав-учасниць.

– Комісія, члени якої мають виконувати свої повноваження в рамках повної незалежності та в загальних інтересах ЄС, – гарант спільного європейського інтересу.

– Суд, що забезпечує повагу до права шляхом тлумачення і застосування установчого договору, є гарантом європейського правопорядку.

– Рахункова палата, яку було віднесено до інститутів ЄС лише 1992 року, то її члени також мають діяти в загальних інтересах Євросоюзу. Однак у юридичній доктрині Рахункову палату дещо відмежовують від інших інститутів, звертаючи увагу на відсутність у неї владних повноважень і права приймати юридично зобов'язальні рішення як для держав-учасниць, так і для їхніх юридичних та фізичних осіб.

3. з положень установчих договорів впливає наявність в інститутів Євросоюзу двох видів автономії

– функціональна автономія інституту полягає у його здатності приймати загальнообов'язкові рішення.

– процедурна автономія – право інститутів самостійно приймати свій внутрішній регламент і можливість визначати питання свого функціонування та організації.

4. *Суміщення функцій.* Це означає, що принаймні три найважливіших інституції ЄС (Європейський Парламент, Рада і Комісія) наділені функціями різного характеру, які не можуть бути чітко пристосовані до традиційного розмежування між законодавчими, виконавчими, судовими та наглядовими органами.

5. *Поліцентричність структури.* Незважаючи на те, що центральні інституції ЄС незмінно знаходяться у Брюсселі, вони також розміщуються у Люксембурзі і Страсбурзі. Крім того, Центр ядерних досліджень Євроатому, наприклад, розташовано в Іспрі (Італія) та Калхемі (Великобританія).

6. *Розподілена лояльність.* Теоретично всі інституції ЄС задумані й створені в такий спосіб, щоб бути відданими тільки одній справі — інтересам Євросоюзу. Однак це виявилось практично неможливим з принципових і прагматичних міркувань. Саме розподілена лояльність дозволяє європейським урядовцям знаходити «золоту середину» у їхній діяльності.

7. *Розподіл влад.* Цей принцип вперше був сформульований французьким філософом – конституціоналістом Монтеск'є у XVIII ст., і створення французьких післяреволюційних інституцій базувалося саме на його положеннях. Суть цього принципу полягає в тому, що, здійснюючи свою владу, законодавчі, виконавчі й судові органи мають бути повністю незалежними один від одного. Цей принцип застосовується до інституцій ЄС тому, що всі вони є незалежними одна від одної, хоча, як було згадано вище, і виконують змішані функції.

Допоміжні органи ЄС, це органи, що сприяють роботі інститутів ЄС поділені на *категорії*:

- органи фінансового або адміністративного контролю;
- органи управління;
- консультативні органи.

Установи Євросоюзу – це відомства які створено для виконання спеціальних функцій та наділені самостійною правосуб'єктністю як юридичні особи. До Лісабонського договору ці установи вважали різновидом органів ЄС. (Європейське офіс по боротьбі з шахрайством (OLAF); Соціально-економічний

комітет; Комітет регіонів, Європейський інвестиційний банк, Європейське оборонне відомство, Європол, Євроюст, тощо).

Інституції Європейського Союзу

1. Європейська Рада
2. Рада Міністрів (Рада ЄС)
3. Європейський парламент
4. Європейська Комісія
5. Суд ЄС і Суд і Інстанції
6. Палата Аудиторів
7. Економічний і Соціальний Комітет
8. Комітет регіонів
9. Європейський і Центральний банк
10. Європейський інвестиційний банк
11. Європол
12. Омбудсмен

Європейська Рада

Загальна характеристика:

- Склад – глави держав-членів і урядів держав-членів ЄС.
- забезпечує форум для вільного і неофіційного обміну думками між главами держав і урядів;
- класифікує компетенційні питання, закріплені в установчих договорах, питання політичного співробітництва і спільного опікування стосовно держав-членів;
- генерує імпульси для прогресивного розвитку Співтовариства.

Особливості діяльності:

- після кожного засідання Європейська Рада повинна представити Європарламентові звіт своїх слухань і щорічний письмовий звіт щодо прогресу, досягнутого Союзом.
 - рішення ЄР є політичними і загальними за суттю;
 - не мають сили закону;
 - не можуть бути реалізованими без «законодавчого наповнення»;
 - не є предметом судового контролю на відміну від інших інституцій
- Європейська Рада діє без будь-яких правил внутрішнього розпорядку.

Європейський парламент

Європейський парламент – є законодавчий орган Європейського союзу і єдиним з семи інститутів Євросоюзу, що напряму обирається громадянами держав — членів Союзу на основі виборчого права через загальне голосування. *Європейський Парламент* разом з Європейською Радою виконує законодавчу та бюджетну функції.

Європейський Парламент обирає Голову Комісії.

Загальна характеристика:

- складається з представників громадян держав-членів ЄС;
- Члени Європейського Парламенту обирають строком на 5 років на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного

голосування. Тип виборчої системи визначається національним законодавством;

- система голосування – *партійно-пропорційна*
- кількість обраних депутатів від 15 держав – членів було 626, від 28 - не може перевищувати 750 членів + Голова. Максимальний поріг представництва держави-члена не має бути більшим, ніж 96, а мінімальний - не меншим, ніж 6 депутатів (кількість представників залежить від кількості осіб, що проживають на відповідній території держави-члена).
- депутати Європарламенту можуть бути одночасно членами національних органів законодавчої, але не виконавчої влади. Поряд з цим, вони не повинні входити до складу Комісії або Ради.
- представлено більше 100 політичних партій і рухів;
- діє 8 політичних фракцій і груп, 27 постійних комітетів.

Структура Парламенту:

Голова (обирається Парламентом на 2,5 роки з правом переобрання) головує на пленарних засіданнях, засіданнях президії та конференції голів, представляє Парламент у його відносинах з іншими інститутами ЄС та третіми країнами, підписує бюджет ЄС.

Заступники Голови (14 осіб) головують на пленарних засіданнях за відсутності Голови і представляють Парламент в узгоджувальному комітеті під час законодавчої процедури спільного прийняття рішень.

Конференція Голів (складається з Голови Парламенту та лідерів політичних груп) займається організацією практичних аспектів роботи Парламенту та вирішує всі питання планування законодавчого процесу, зокрема:

- визначає порядок денний пленарних засідань;
- визначає структуру комітетів і делегацій та їх функції;
- обговорює річну законодавчу програму.

Бюро (складається з Голови Парламенту, 14 заступників Голови та 6 квесторів, які мають статус спостерігачів) обирається Парламентом на 2,5 роки з правом переобрання. Бюро керує внутрішнім функціонуванням парламенту, ухвалює головні бюджетні та кадрові рішення.

Квестори (6 пересічних депутатів), які, відповідно до вказівок Бюро, відповідають за адміністративні та фінансові питання, пов'язані з діяльністю депутатів, виконання ними своїх обов'язків.

Основні повноваження Європарламенту:

законодавчі повноваження (реалізує разом з Радою ЄС) – «Правило перекидного містка» – за ініціативою Парламенту, Європейська Рада може одноголосно приймати рішення згідно з якими, спеціальна законодавча процедура змінюється загальною. Парламент має визначальну роль при визначенні внутрішньо-організаційних питань, вимагається тільки згода Ради ЄС.

бюджетні повноваження – Щорічний бюджет ЄС розробляється Комісією ЄС і дається на розгляд Раді ЄС і Парламенту. Рада ЄС приймає

рішення, повідомляє його Парламенту, потім Парламент приймає своє рішення. Якщо Парламент або Рада ЄС не погоджуються, то скликається Комісія ЄС. Парламентський комітет бюджетного контролю перевіряє, як витрачаються бюджетні кошти і щороку вирішує, чи затверджувати звіт Комісії за попередній фінансовий рік.

політичний контроль – Можливе висунення вето Комісії. Приймається двома третинами депутатів, що приймають участь в голосуванні (500+1). Комітети Парламенту обговорюють та заслуховують кандидатів на посади в ЄС (комісари...) Комісія, Європейська Рада і Рада ЄС проходить заслуховування на сесіях Європарламенту кожного року.

консультативні функції – В сфері ЗППБ Європарламент має консультативні повноваження. Європарламент також призначає омбудсмена, уповноваженого розглядати скарги від громадян Союзу з приводу порушень у діяльності інституцій та органів Спільноти. Зрештою, парламент може створювати тимчасові комітети з розслідування, чії повноваження не обмежуються вивченням діяльності інституцій Спільноти, а можуть поширюватись і на дії країн-членів із впровадження політики Спільноти.

Функції, компетенція, повноваження Європарламенту:

<i>Функції</i>	– законодавча; – бюджетна; – політичний контроль; – консультаційна.
<i>Сфери компетенції</i>	– політична; – кадрова; – системотворча; – комунікативна.
<i>Діяльність у політичній сфері</i>	– право на участь у законотворчій діяльності; – контроль за здійсненням виконавчих повноважень структурними підрозділами Ради та Комісії.
<i>Діяльність у кадровій сфері</i>	– затверджує, зокрема, всіх членів Комісії; – призначає Омбудсмена; – консультує Раду стосовно призначення нею членів Виконавчої ради Європейського Центрального Банку та членів Палати Аудиторів.

<i>Діяльність у системотворчій сфері</i>	– перегляд окремих положень чинних Договорів, інших правових актів; – внесення змін і доповнень щодо процедурних питань, перерозподілу компетенції між ЄС та країнами-членами тощо.
<i>Діяльність у комунікативній сфері</i>	– забезпечує зворотний зв'язок між своїми депутатами і їх виборцями, відносини з парламентами країн-членів, асоційованих членів та третіх країн.

Порядок роботи Європейського парламенту

Організація й процедура Європарламенту визначені *Регламентом*.

Парламент працює в сесійному порядку. Передбачається можливість скликання чергових та позачергових сесій.

Організація, структура й порядок роботи Європарламенту будуються й розвиваються по класичних парламентських зразках. Перше засідання відкриває найстарший депутат, а потім керівництво бере у свої руки новообраний обраний голова.

Етапи роботи Європейського Парламенту:

1) підготовка до пленарної сесії – депутати працюють у різних парламентських комітетах, які спеціалізуються на конкретних напрямках діяльності ЄС.

2) пленарна сесія – на сесії, парламентарі розглядають запропоновані законопроекти, за необхідності вносять до них поправки і голосують за текст у цілому. До порядку денного сесії може також вноситися спілкування з представниками Ради ЄС або Комісії щодо стану загальноєвропейських або міжнародних справ.

Регламент Європарламенту встановлює, що пленарні засідання самого парламенту, а також засідання його комітетів проводяться в м. Страсбург (Франція). У виняткових випадках за рішенням більшості депутатів одне або кілька пленарних засідань Європарламенту можуть відбутися в м. Брюссель, що є практично столицею співтовариств, а потім Європейського союзу.

Підготовку пленарних сесій депутати Європейського Парламенту здійснюють під час роботи у 24 спеціалізованих *постійних комітетах*, до складу яких входять від 28 до 86 депутатів. Очолює комітет голова, а в його структурі також є бюро та секретаріат. Керівництво Парламенту розподіляє місця в комітетах між політичними групами, відповідно до їх значущості за системою пропорційного представництва.

Комітети збираються один або два рази на місяць у Брюсселі для розгляду законодавчих пропозицій Комісії та Ради, підготовки звітів та здійснення іншої законодавчої роботи. Для розгляду та опрацювання важливих питань Парламент може створювати *підкомітети* та *тимчасові комітети*.

Оскільки ні Договори про Співтовариство, ні Регламент не вказують тривалість роботи парламенту, розпорядок його роботи й дати пленарних

засідань визначаються розширеним бюро. Звичайний місячний календар роботи сесій Європарламенту розподіляє робочі дні в такий спосіб: один тиждень – на пленарні засідання, два тижні – на засідання комісій, один тиждень – на засідання політичних груп.

Європейський парламент скликається на сесію в другий вівторок березня. Період сесії відповідає періоду в один рік, починаючи з першого засідання. Протягом сесії парламент збирається щомісяця, при цьому проводяться щоденні засідання. У цілому Європейський парламент збирається 12 разів у рік із тривалістю роботи п'ять днів.

Як правило, засідання Європарламенту є гласними й відкритими для публіки. У виняткових випадках більшістю у дві третини голосів парламент може ухвалити рішення щодо проведенні закритого засідання.

Процедура проведення парламентських виборів в ЄС

Вибори до Європейського парламенту проводяться кожні 5 років, поки що у відповідності з національними виборчими законами і традиціями. Кожна держава-член ЄС приймає рішення щодо порядку проведення виборів.

Держави-члени можуть прийняти рішення про використання відкритих або закритих партійних списків. У більшості держав-членів право голосувати і балотуватися на виборах може бути реалізовано громадянами починаючи з 18 років.

Громадяни ЄС, які проживають в іншій державі-члені ЄС, ніж його громадянство, мають право голосувати і балотуватися на виборах у державі проживання відповідно до правил національного законодавства своєї країни.

Громадяни ЄС, які проживають за кордоном і бажають взяти участь у виборах в країні походження, мають право голосувати, якщо її національне законодавство дозволяє. Деякі держави-члени забезпечують можливість голосувати поштою та / або організовують виборчі дільниці в своїх дипломатичних або консульських місіях за кордоном.

У 14 країнах створюється єдиний виборчий округ. В інших країнах, де вибори здійснюються за пропорційною системою, утворюється кілька виборчих округів (у Великій Британії – 11, Польщі – 13, у Італії – 5, у Франції – 8), причому, як правило, границі округів визначаються адміністративно-територіальним поділом країни.

Своєрідно вирішується проблема округів у Бельгії, оскільки в цій країні дуже гострою є проблема національних відносин між фламандцями та валлонами. Законом 1984 р. встановлено, що з 24 депутатів Європейського парламенту, що обирають у країні, 11 обираються від валлонського регіону (офіційна мова французька) і 13 – від фламандського регіону (офіційна мова фламандська). У той же час у країні створені три виборчі колегії для франко-німецького населення, фламандського населення та населення Брюсселю, мешканці якого є носіями обох мов. Підрахунок голосів проводиться по регіонах, причому кожний виборець столиці країни самостійно визначає, до якого лінгвістичного регіону повинен бути віднесений його голос.

Рада Європейського Союзу (Рада Міністрів)

Компетенція Ради ЄС

Рада ЄС виконує *шість* головних функцій:

- приймає законодавство ЄС (у багатьох сферах політики разом з міжнародними організаціями)
- координує економічну політику держав-членів
- укладає міжнародні угоди між ЄС та третіми державами або міжнародними організаціями
- приймає бюджет ЄС (разом з Європейським Парламентом)
- розробляє спільну зовнішню політику та політику безпеки ЄС, керуючись стратегічними настановами Європейської Ради
- координує співробітництво між національними судовими установами і силами поліції у кримінально-правовій сфері

Загальна характеристика

- Складається з представників кожної держави-учасниці на міністерському рівні, які мають повноваження брати зобов'язання від імені свого уряду.
- Можуть делегуватися і представники міністерського рівня від територіальних утворень, що діють в рамках публічного права (наприклад, від федеральних земель Німеччини).
- Головування здійснюється по черзі кожним членом Ради протягом шести місяців відповідно до алфавітного розташування держав-учасниць.
- Голова Ради, як «перший серед рівних», не має вищої юридичної влади над іншими представниками.
- Головуюча держава-учасниця виконує адміністративну, ініціативну, координуючу та представницьку функції.
- Рада засідає по два-чотири рази на рік Частково змінюючи свій склад і назву в залежності від предмета обговорення (питання освіти, транспорту, фінансів, промисловості тощо).

Підготовчу роботу для діяльності Ради ЄС здійснює Комітет постійних представників держав-учасниць (КОРЕПЕР), який поділяється на КОРЕПЕР-I і КОРЕПЕР-II.

Спеціальні Комітети Ради

- Політичний
- Координаційний комітет зі співробітництва у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах
- Стратегічний комітет з питань імміграції, зовнішніх кордонів та надання політичного притулку
- Комітет з сільського господарства
- Економічний і фінансовий комітет
- Комітет по зайнятості
- Комітет у справах світової організації торгівлі

Рада приймає рішення голосуванням:

- Одностайно (100 % голосів)

- Кваліфікована більшість (у попередньому складі з 87 членів Ради 62 голоси складали кваліфіковану більшість)
- Проста більшість (50 % + 1)
- Блокуюча меншість складає 26 голосів (від 87 членів Ради)

Склад Ради ЄС:

1) Голова Ради ЄС

Головування в Раді ЄС належить державі-члену, кожній 6 місяців. Діє «система трійки». Вона поширюється також на всі формації, окрім Ради із закордонних справ.

Голова Ради виконує такі завдання:

- підготовка та проведення всіх засідань Ради;
- забезпечення узгодженості й безперервності процесу ухвалення рішень;
- здійснення пошуку практичних рішень із різних проблем ЄС.

Слід зазначити, що Голова Ради ЄС не має яких-небудь привілеїв у повноваженнях порівняно з іншими представниками Ради ЄС.

Раду скликає її Голова за власною ініціативою або на вимогу одного з її членів чи Комісії.

2) Спеціалізований склад, до якого, залежно від предметної компетенції галузевої Ради та, відповідно, того, які міністри є його членами, входять різні спеціальні «формації», зокрема такі:

1. Рада з питань сільського господарства;
2. Рада з економічних і фінансових питань (Екофін);
3. Рада з питань навколишнього середовища;
4. Рада з питань транспорту і комунікацій та ін.

3) Генеральний секретаріат, – адміністративний орган, допоміжний у роботі Ради Європейського Союзу. Генеральний секретаріат здійснює підготовку рішень Ради і контроль за їх виконанням.

Генеральний секретаріат є підрозділом Ради, який забезпечує організаційну та технічну сторону роботи цього інституту, а також може представляти Раду перед іншими органами Європейського Союзу (у тому числі в Суді ЄС).

4) Комітет постійних представників (Комітетом постійних представників, Комітет з питань політики та безпеки)

Європейська Комісія

Цілі Комісії:

- забезпечення функціонування спільного європейського ринку;
- захист інтересів Співтовариства;
- представництво ЄС у закордонних стосунках.

Функції Комісії:

- законодавча ініціатива;
- нагляд за дотриманням угод;
- здійснює керівництво та втілює політику і бюджет ЄС
- реалізація політики ЄС у міжнародних торговельних відносинах.

*Організаційно-правовий механізм реалізації
функцій Комісії включає повноваження:*

- на законодавчу діяльність;
- на участь у підготовці та імплементації права ЄС;
- на реалізацію правових актів;
- на проведення переговорів з метою укладання міжнародних угод;
- на представництво у відносинах з третіми країнами і міжнародними організаціями;
- на контроль за дотриманням права ЄС.

Склад Комісії – 28 членів (по 1-му від держави-члена ЄС), 8 з яких жінки.

- термін дії складу - 5 років;
- обслуговуючий персонал — близько 30 тис. співробітників, кожний п'ятий з яких зайнятий перекладацькою діяльністю.
- уряди держав-членів визначають кандидатуру для призначення Голови Комісії;
- інших осіб для призначення членами Комісії, але вже за спільною згодою з кандидатом на посаду Голови.
- призначені у такий спосіб Голова та інші члени Комісії затверджуються Європарламентом як колективний орган, після чого призначаються на посади за спільною згодою урядів країн-членів.

Порядок обрання членів Європейської Комісії визначається кожною країною самостійно.

Обраним членом Єврокомісії може бути тільки особа, яка є громадянином однієї з держав-учасниць ЄС. Крім того, на посаду членів Єврокомісії, як правило, обираються особи з числа політиків високого рангу, які мають значний досвід управлінської роботи та високий професійний рівень.

Неофіційно призначений член Комісії називається «комісаром».

Процедура формування складу ЄвроКомісії:

- уряди держав-членів домовляються щодо кандидатури нового Голови Європейської Комісії;
- кандидатура Голови Комісії затверджується Європейським Парламентом;
- новообраний Голова Комісії, після консультацій з національними урядами, добирає інших членів Комісії;
- Рада ЄС схвалює список кандидатів кваліфікованою більшістю голосів і передає його Європейському Парламенту на затвердження;
- Європейський Парламент на своєму засіданні проводить співбесіду з кожним кандидатом і голосує щодо складу Комісії в цілому;
- після затвердження Парламентом, новий склад Комісії офіційно призначається Радою ЄС, яка голосує кваліфікованою більшістю.

Повноваження Голови ЄвроКомісії:

1. встановлює керівні положення щодо роботи Комісії;
2. визначає структуру Комісії, забезпечуючи послідовність, ефективність та колегіальність її роботи;

3. призначає з-поміж членів Комісії заступників Голови, інших ніж Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки.

Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова. Беручи до уваги результати виборів до Європейського Парламенту та після проведення належних консультацій, Європейська Рада кваліфікованою більшістю подає Європейському Парламентові кандидатуру Голови Комісії. Цього кандидата обирає Європейський Парламент більшістю членів свого складу. Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання.

Склад Єврокомісії

1. 24 Генеральних директоратів
– директорати
– сектори, які відповідають за певні напрямки роботи. Кожен Генеральний Директорат очолює Генеральний директор, який є відповідальним перед одним або декількома комісари.

2. 17 служб, які опікуються певною сферою політики і підпорядковуються одному з комісарів. Генеральні директорати.

Кількість і коло повноважень Генеральних директоратів і служб не збігаються з кількістю та повноваженнями комісарів. Отже, один комісар може мати у своєму підпорядкуванні декілька Генеральних директоратів, а коло обов'язків Генерального директора може поширюватись на кількох комісарів. Комісар може взагалі не мати «свого» Генерального директорату.

Загальна координація діяльності директоратів і служб Комісії забезпечується Генеральним секретаріатом, який також організовує щотижневі засідання Комісії. Генеральний секретаріат очолюється Генеральним секретарем, який є безпосередньо відповідальним перед Головою Комісії, бере участь в офіційних засіданнях Комісії, а також головує на регулярних засіданнях Генеральних директорів.

Судова Система ЄС:

1) Суд має статус найвищого судового органу ЄС.

За ним в основному зберігається преюдиціальна юрисдикція (тлумачення та застосування Договорів). Він виконує функції касаційного та конституційного судів.

До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена. Судові допомагають Генеральні адвокати.

2) *Трибунал* розглядає в межах своєї юрисдикції справи по першій інстанції. Або в касаційному порядку справи, дозволені спеціалізованим судом.

До складу Трибуналу входять 28 суддів.

Члени Трибуналу можуть залучатися до здійснення функцій генерального адвоката.

Роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і повною незалежністю, представляти вмотивовані висновки

по деяких справах, внесеним на розгляд Трибуналу, в цілях сприяння останньому у виконанні його завдання.

Член Трибуналу, залучений до здійснення функції генерального адвоката в будь-якій справі, не може брати участь в ухваленні рішення по цій справі.

До юрисдикції Трибуналу належить розгляд таких справ у якості першої інстанції:

- позови фізичних і юридичних осіб щодо дій чи бездіяльності інституцій, органів чи агентств ЄС;
- позови держав-членів ЄС проти Європейської Комісії;
- позови держав-членів ЄС щодо актів Ради ЄС у сфері допомоги державам;
- патентні спори;
- розгляд апеляції з питань права щодо рішень Суду публічної служби ЄС, а також інших спеціалізованих судів чи трибуналів ЄС.

Кожні 3 роки відбувається оновлення половини складу суду. Судді обирають з-поміж себе голову Трибуналу, а також голів судових палат терміном на 3 роки.

Структурно Трибунал поділяється на 8 судових палат, які функціонують у складі 3 або 5 суддів. Особливо важливі чи складні справи можуть розглядатись Великою Палатою, що складається із 13 суддів, або навіть у повному складі Трибуналу (28 суддів). Більшість справ слухаються палатою у складі 3 суддів.

Трибунал має власний секретаріат, однак для адміністративних чи мовних потреб він використовує служби Суду ЄС.

3) *спеціалізовані трибунали* – розглядають окремі категорії правових спорів (службові, у сфері інтелектуальної власності та ін.).

Члени спеціалізованих судів добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом і які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на судові посади. Їх призначає Рада, діючи одностайно.

Спеціалізовані суди встановлюють свої Регламенти за погодженням із Судом. Такі Регламенти потребують схвалення Радою.

Трибунал у справах публічної служби Європейського Союзу

До складу Трибуналу по справах публічної служби входять 7 суддів. На запит Суду Рада може збільшити число суддів.

Судді призначаються на шестирічний термін. Судді, чиї повноваження закінчилися, можуть бути призначені знову.

Суд Європейського Союзу згідно з Договорами:

- приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична або юридична особа;
- на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами;
- приймає рішення в інших справах, як встановлено в Договорах.

Склад Європейського Союзу згідно з Договорами

- 28 суддів – по одному судді від кожної держави-члена,

- 8 генеральних адвокатів – які допомагають суддям
Призначення суддів Європейського Союзу згідно з Договорами
- Суддів і адвокатів призначають за загальної згоди держав-членів терміном на 6 років після проведення консультацій із колегією.
- з числа осіб, чия незалежність є поза сумнівом
- володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на найвищі судові посади в їхніх країнах, або які є юристами визнаної компетентності;
- Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів та Генеральних адвокатів

Суд може засідати в палатах або збиратися на пленарні засідання для розгляду особливо важливих чи складних справ та на вимогу держав-членів.

Генеральний адвокат діє неупереджено та незалежно. Обов'язком, є подання у відкритому суді обґрунтованих позицій у справах, що вимагають його участі.

Судді обирають Голову Суду зі свого складу строком на три роки. Голова може бути обраний повторно.

Суд призначає свого Секретаря та встановлює правила, що регулюють його роботу.

Суд встановлює свій Регламент. Цей Регламент потребує схвалення Радою.

Суд працює постійно. Тривалість судових канікул Суд визначає з огляду на потреби його діяльності.

Суд формує палати, до складу яких входять три або п'ять суддів. Судді обирають Голів палат з числа своїх членів. Голови палат, до складу яких входять п'ять суддів, обираються на три роки. Вони можуть бути повторно обрані один раз.

Велика Палата складається з тринадцяти суддів. Її очолює Голова Суду.

Суд проводить засідання у складі Великої Палати, коли цього вимагає держава-член або установа Союзу, що є стороною у справі.

Суд ЄС виконує дві основні функції:

- перевіряє на відповідність договорам документи, видані європейськими інституціями та урядами;
- тлумачить право Спільноти на запит національних судів.

Економічний і Соціальний комітет (ЕСК)

Загальна характеристика:

- створено у 1958 р. для надання Раді та Комісії консультативної допомоги;
- складається з 222 представників різних категорій економічної і соціальної діяльності в країнах-членах ЄС, яких призначає Рада терміном на чотири роки;
- має спеціалізовані секції (експертні групи), які готують висновки відповідно до свого фахового напрямку у сфері:
 - а) соціальної,
 - б) промислової,

- с) екологічної,
- д) міграційної політики,
- е) політики у галузі освіти,
- ф) наукових досліджень,
- г) зайнятості та охорони здоров'я.

Комітет Регіонів (КР)

Загальна характеристика:

1. створено у 1958 р. для надання Раді та Комісії консультативної допомоги;
2. складається з 222 членів, які представляють регіональні та місцеві органи держав-членів ЄС;
3. відображаючи інтереси регіонів на європейському рівні, КР поширює свої консультативні повноваження на:
 - соціальну,
 - екологічну політику,
 - на питання, пов'язані із забезпеченням зайнятості.

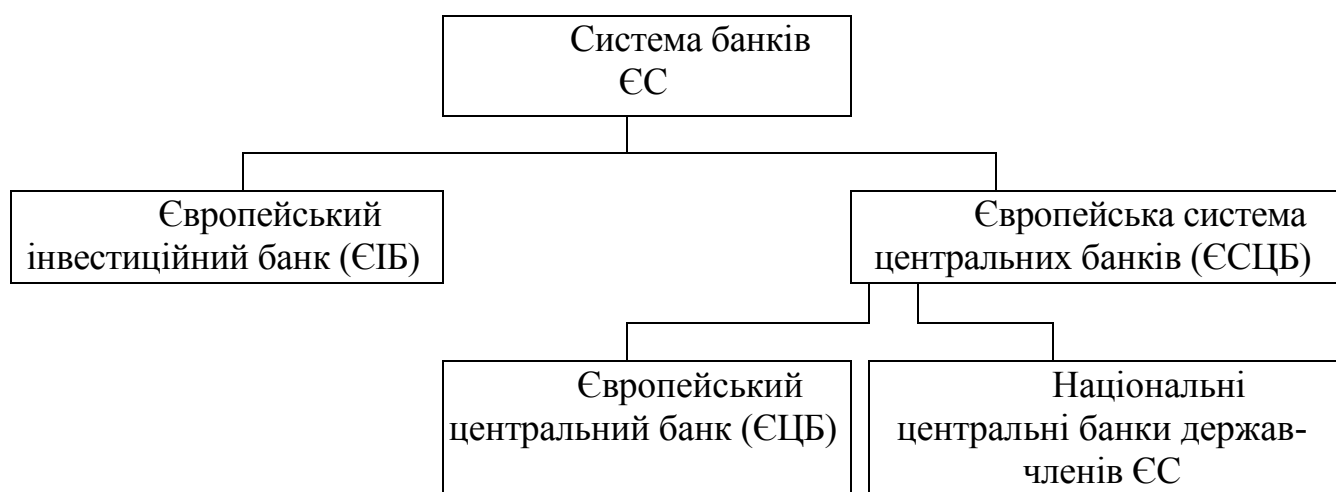
Суд аудиторів

Загальна характеристика:

- створений в 1975 р. для *фінансового контролю* (ще називають Рахунковою Палатою, Палатою Аудиторів), розпочав свою діяльність у 1977 р;
- склад – з 15 членів, фахівців зовнішнього аудиту чи тих, хто має спеціальну кваліфікацію для цієї посади;
- обираються Радою (в тому числі й на повторний термін) на шість років одноголосним рішенням та після консультацій з Європарламентом.

Банківська система ЄС

Структура:

Загальна характеристика:

Головне завдання Європейського Інвестиційного банку (ЄІБ) (заснований у 1957 р.) – сприяння розвитку збалансованого та сталого спільного ринку в інтересах Співтовариства як за допомогою ресурсів міжнародного ринку капіталів, так і власних ресурсів.

Банк надає позички та гарантії, насамперед, у проекти, спрямовані:

- 1) на розвиток слаборозвинутих регіонів;
- 2) на модернізацію економіки країн-членів ЄС;
- 3) на підтримку великих проектів, що не можуть повністю фінансуватися однією державою-членом.

Європейська система центральних банків (ЄСЦБ) утворена в рамках Економічного і валютного союзу в 1998 р. Складається з ЄЦБ та національних центральних банків держав-членів ЄС.

Основні завдання ЄСЦБ:

- визначати та здійснювати валютну політику ЄС;
- проводити відповідні операції з іноземною валютою;
- підтримувати та регулювати офіційні іноземні валютні резерви держав-членів;
- сприяти налагодженому функціонуванню платіжної системи.

Європейський центральний банк

Європейський Центральний Банк (ЄЦБ) (заснований у 1998 р. відповідно до Маастрихтського договору.) *Головна мета ЄЦБ* – забезпечення цінової стабільності та підтримка загальної економічної політики ЄС.

Основною функцією ЄЦБ є – управління єдиною європейською валютою, яка знаходиться в готівковому обігу ЄС. ЄЦБ відповідальний також за визначення економічної та монетарної політики ЄС.

Для виконання цієї функції Європейський центральний банк разом з національними центральними банками складають *Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ)*, яка охоплює всі держави-члени, валютою яких є євро, і які становлять Євросистему. (18 країн)

Європейський центральний банк є суб'єктом права. Лише він може давати дозвіл на емісію євро. Він є незалежним у здійсненні своїх повноважень та в управлінні своїми фінансами. Установи, органи, служби та агенції Союзу та уряди держав-членів поважають цю незалежність.

До складу Керівної ради Європейського центрального банку входять члени Правління Європейського центрального банку та керівники національних центральних банків держав-членів, валютою яких є євро. До складу Правління входять *Голова, Заступник голови та чотири інші члени*.

Голову, Заступника голови та інших членів Правління призначає Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, з-поміж осіб, які мають визнаний статус та досвід професійної діяльності в монетарних або банківських питаннях, за рекомендацією Ради після проведення консультацій з Європейським Парламентом та Керівною радою Європейського центрального банку.

Їхній строк перебування на посаді становить вісім років без права переобрання.

Лише громадяни держав-членів можуть бути членами Правління.

Омбудсмен

Функції Омбудсмена:

- контролює діяльність адміністративних служб ЄС;
- розглядає скарги від громадян ЄС або інших громадян, що знаходяться під юрисдикцією ЄС;
- обирається Європарламентом на термін дії самого парламенту;
- має особливий статус, що передбачає його незалежність;
- може проводити за власною ініціативою перевірки, слідство;
- направляє свої доповіді і пропозиції інституціям;
- щорічно представляє Європарламенту доповідь з проблем прав людини.

Європол

Конвенція про створення Європолу (Європейського поліцейського відомства) підписана 26 липня 1995 р., а 1 жовтня 1998 р. вона набула чинності.

Мета діяльності Європолу:

- запобігання і боротьба з тероризмом,
- незаконною торгівлею наркотиками та
- іншими вадами організованої злочинності.

Завдання Європолу:

- поліпшення ефективності діяльності правоохоронних служб держав-членів ЄС;
- сприяння оперативній співпраці між ними.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, інституційний механізм ЄС має пропагувати його цінності, сповідувати його цілі, слугувати інтересам ЄС, його громадян, держав-учасниць, забезпечувати узгодженість, ефективність та продовження реалізації його політики та дій. Тобто інституційний механізм ЄС забезпечує регулювання інтеграційних процесів цієї організації в інтересах всіх її учасників.

Діяльність кожного з розглянутих основних органів ЄС (Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Суд ЄС) відіграє важливу роль у справі інтеграції європейських народів. У зв'язку з цим, в рамках даної лекції і було приділено основну увагу ознайомленню із загальною характеристикою правового статусу відповідних органів.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

1. Євросоюз – це не держава, що має замінити існуючі держави, і він також значно більший за будь-яку міжнародну організацію.
2. Європейський Союз являє собою політичне та економічне об'єднання демократичних держав, що поважають принципи і цінності, викладені в установчих правових актах Союзу.

3. Європейський Союз наділений компетенцією з боку держав-членів, які дозволяють йому регулювати інтеграційні процеси в межах ЄС та брати активну участь у міжнародних відносинах.

4. Правові засади компетенції визначені установчими договорами та рішеннями Суду ЄС. Союз не може самостійно змінювати свою компетенцію. Компетенція ЄС буває внутрішньою і зовнішньою, явно вираженою і дорозумілою.

5. Інституційний механізм ЄС має пропагувати його цінності, сповідувати його цілі, слугувати інтересам ЄС, його громадян, держав-учасниць, забезпечувати узгодженість, ефективність та продовження реалізації його політики та дій.

6. Інституційний механізм ЄС забезпечує регулювання інтеграційних процесів цієї організації в інтересах всіх її учасників.